

Prosumptie in de polder

Een verkenning van de zelf voedsel producerende consument in Almere

Esther Veen | Jan Eelco Jansma | Hans Dagevos | Jan Willem van der Schans

Prosumptie in de polder

Een verkenning van de zelf voedsel producerende consument in Almere

Auteurs

Esther Veen¹, Jan Eelco Jansma², Hans Dagevos³, Jan Willem van der Schans³

¹ Wageningen University, Rural Sociology Group

² Wageningen Plant Research

³ Wageningen Economic Research

Dit onderzoek is in opdracht van Flevo Campus (Almere) en AMS-instituut (Amsterdam) uitgevoerd door de Stichting Wageningen Research (WR), in samenwerking met Wageningen University, Rural Sociology Group en Wageningen Economic Research.

WR is een onderdeel van Wageningen University & Research, samenwerkingsverband tussen Wageningen University en de Stichting Wageningen Research.

Wageningen, Augustus 2019

Rapport WPR-799

Esther Veen, Jan Eelco Jansma, Hans Dagevos, Jan Willem van der Schans. 2019. *Prosumptie in de polder. Een verkenning van de zelf voedsel producerende consument in Almere*. Wageningen Research. Rapport WPR – 799

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/499287>

Bijdragen van de auteurs: Jan Eelco Jansma was projectleider van dit onderzoeksproject. Daarnaast heeft hij samen met Esther Veen de methodiek van het onderzoek bepaald, en hij zag toe op het eindrapport en de resultaten. Esther Veen heeft de interviews met prosumenten en experts uitgevoerd, de data geanalyseerd, en zij is de hoofdauteur van het rapport. Hans Dagevos heeft hoofdstuk 2 geschreven en daar de literatuurstudie voor gedaan. Jan Willem van der Schans heeft grote delen van hoofdstuk 4 geschreven op basis van een internet search. Jan Eelco Jansma, Hans Dagevos en Esther Veen zijn gezamenlijk tot de conclusies gekomen.

Wij zijn **dank** verschuldigd aan Arjan Dekking, die ons heeft geholpen met zijn kennis van Almere (zowel inhoudelijk als voor wat betreft zijn netwerk), Paul Mulder en Loek van der Geest van de Dienst Statistiek en Onderzoek van gemeente Almere, die samen met ons de enquête hebben opgesteld en die hebben uitgezet, Caspar Swinkels, die een eerste literatuuronderzoek en een eerste internetsearch heeft gedaan, Eelco Bos, die de resultaten van zijn interviews met ons heeft gedeeld, en Yağmur Gökçe, die met volle overgave haar eindwerkstuk binnen ons project heeft gedaan. Tenslotte: grote dank gaat uit naar alle respondenten, die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt.

© 2019 Wageningen, Stichting Wageningen Research, Wageningen Plant Research, Postbus 16, 6700 AA Wageningen; T 0317 48 07 00; www.wur.nl/plant-research

KvK: 09098104 te Arnhem
VAT NL no. 8113.83.696.B07

Stichting Wageningen Research. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stichting Wageningen Research.

Stichting Wageningen Research is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

WPR Rapport 799

Omslag: Caroline Verhoeven

FLEVO
CAMPUS

Inhoud

Samenvatting	5
1 Introductie	7
1.1 Doel	7
1.2 Methoden	9
1.2.1 Literatuuronderzoek en web search	11
1.2.2 Panel enquête	11
1.2.3 Interviews	12
1.2.4 Experts	14
1.2.5 Studentenprojecten	14
1.3 Leeswijzer	14
2 Het concept: verkenning en praktische relevantie	17
2.1 Perspectieven op prosumptie	17
2.2 Prosumptieve tijden	20
2.3 Prosumptie en voeding	21
3 De praktijk: Almeerse prosumenten	25
3.1 Wie zijn ze, wat doen ze	25
3.1.1 Enquête	25
3.1.2 Interviews	27
3.2 Motivaties	30
3.2.1 Enquête	30
3.2.2 Interviews	31
3.3 De oogst	36
3.3.1 Verbouwen, rapen of plukken	36
3.3.2 Verwerken	37
3.3.3 De oogst in de maaltijd	38
3.3.4 Delen met anderen	40
3.4 Koopgedrag	41
3.4.1 Enquête	41
3.4.2 Interviews	43
3.5 Vragen en behoeften	45
3.5.1 Problemen en moeilijkheden	45
3.5.2 Kennis	47
3.5.3 Tijdsinvestering	48
4 Het aanbod: wat de markt biedt	51
4.1 Fysieke inputs	51
4.1.1 Algemeen	51
4.1.2 Zaden en plantgoed	53
4.1.3 Groei medium	53
4.1.4 Meststoffen	54
4.1.5 Water	54
4.1.6 Licht	54
4.1.7 Temperatuur (klimaat beheersing)	54
4.2 Kennis	54
4.3 Almeerse ondernemers zien kansen	55

5	Het perspectief: conclusies en aanbevelingen	57
5.1	Belangrijkste conclusies	57
5.2	Suggesties voor de gemeente	58
5.3	Beperkingen en suggesties voor vervolgonderzoek	60
	Referenties	61
Bijlage 1	Websites gericht op prosumptie	63
Bijlage 2	Oosterwold: Prosumers' paradise?	64
Bijlage 3	DIY Exchange Hubs	66
3.1	The design	66
3.2	Reactions of prosumers during Oosterwold Ontkiemt	68

Samenvatting

Doel: Het duiden van het fenomeen voedsel-prosument in Almere.

Onderzoeksvragen:

1. Het concept: wat betekent prosumptie in theorie en praktijk?
2. De praktijk: wie zijn het, wat doen ze en waar, en wat is hun motivatie?
3. De vraag en het aanbod: welke producten en diensten hebben zij nodig en wat biedt de markt, welke innovaties (door bedrijfsleven, instellingen en overheid) zijn er al?
4. Wat is het perspectief van prosumptie voor beleid, markt en onderzoek?

Methode:

We deden internetsearch, literatuuronderzoek, een panel enquête (n=835) samen met de Dienst Statistiek en Onderzoek van de gemeente Almere, en diepte interviews met prosumenten (n=13) en experts (n=4).

Een (voedsel-)prosument is gedefinieerd: als iemand die (een deel van) zijn of haar voedsel zelf verbouwt of anderzijds verkrijgt op zo'n manier dat deze persoon zelf actief deelneemt in de totstandkoming ervan. Om het concept werkbaar te maken zijn zes vormen van prosumptie gedefinieerd: 'de vensterbank', 'de achtertuin', 'de volkstuin', 'de buurttuin', 'wildpluk' en 'uitbestede productie'.

Het concept:

De kern van prosumptie is dat consumenten (een deel van) de verantwoordelijkheid van productie overnemen (denk aan zelf energie produceren met zonnepanelen). Daar zitten positieve en negatieve aspecten aan, en er wordt dan ook op verschillende manieren naar het bestaan van prosumptie gekeken. Prosumptie past goed bij de huidige tijd waarin grenzen op verschillende terreinen vervagen en waarin mensen steeds mondiger worden. Een belangrijke motivatie voor prosumenten lijkt het 'zelf doen', het zelf verantwoordelijkheid nemen, en het heft in eigen hand nemen – ook dat past bij de huidige tijd. In de literatuur rondom voedsel wordt het woord prosument niet of nauwelijks gebruikt, maar het concept komt onder andere benamingen evengoed voor: op verschillende manieren worden de traditionele rollen van producent en consument in elkaar geschoven.

De praktijk:

- Hoewel een groot deel van de panelrespondenten aan in ieder geval één vorm (van de zes) van prosumptie doet, gaat het voornamelijk om de vensterbank en de achtertuin, vormen die relatief weinig tijd en moeite hoeven te kosten. Wildpluk komt ook vrij veel voor. De volkstuin en de buurttuin zijn minder populair. Wel zien we dat veel respondenten op verschillende manieren aan prosumptie doen, en dat twee derde van de respondenten in elk geval op enige wijze bij prosumptie betrokken is. De interviewrespondenten zijn (bijna) allen voorbeelden van prosumenten die op verschillende manieren sinds langere tijd betrokken zijn bij hun eigen voedselproductie.
- Motivaties voor het prosumeren zijn voor de panel-respondenten en de interview respondenten vergelijkbaar. Respondenten spreken vooral over het plezier van het tuinieren – de hobby, het buiten zijn – en de lol van het zelf iets maken. Gezondheid, duurzaamheid, gezamenlijkheid en wantrouwen tegen de supermarkt worden door een enkeling genoemd. Respondenten hebben vaak verschillende motivaties, die met elkaar samenhangen.
- De panel enquête laat zien dat respondenten vooral fruit, groenten en kruiden verbouwen. De interviews laten zien dat de diversiteit binnen die categorieën erg groot is, en dat verschillende bijzondere soorten worden verbouwd of geplukt.
- Een derde van de panel-respondenten verwerkt de oogst, maar (op één na) alle interview respondenten doen dat, vaak op verschillende creatieve manieren. Ook worden verschillende manieren ingezet om de oogst langer te kunnen bewaren.

- De oogst is voor de meesten beperkt. Voor het merendeel van de respondenten gaat het om een klein deel van de dagelijkse maaltijd, maar sommigen eten relatief veel uit de tuin en/of van de zelfpluk. Het verwerken van producten helpt 'het seizoen verlengen'.
- De meeste interview respondenten geven een deel van hun oogst aan anderen, maar hoeveel dat is verschilt en dat heeft ook met de grootte van de oogst te maken.
- De enquête maakt duidelijk dat mensen die aan prosumptie doen over het algemeen vaker boodschappen doen bij alternatieven voor de supermarkt dan mensen die niet prosumeren. Respondenten laten zich echter vooral leiden door prijs – hoewel ook het seizoen belangrijk is. Uit de interviews blijkt dat prosumptie enerzijds aangeven duurzaamheid belangrijk te vinden, anderzijds blijkt de praktijk vaak weerbarstiger en zijn respondenten die zich op het ene vlak sterk uitspreken op het andere vlak weer een stuk milder. Voor een klein aantal interview respondenten is het wel erg belangrijk waar ze hun voedsel kopen.
- Ongeveer een derde van de panel-respondenten ondervindt geen problemen bij het tuinieren. Voor de overige respondenten geldt dat zij vooral problemen ervaren met een natuurlijke oorzaak (bijvoorbeeld slakken). Vernielingen, vandalisme en diefstal komen weinig voor.
- Veel respondenten zouden meer willen verbouwen, maar ze ervaren gebrek aan ruimte, tijd en kennis. Interview respondenten maken duidelijk dat ze op verschillende manieren kennis vergaren voor en over tuinieren, en dat het erg moeilijk inschatten is hoeveel tijd ze aan het tuinieren en verwerken van de oogst besteden.

Het aanbod:

Op internet lijkt het begrip prosumptie over het algemeen (nog) niet opgepakt door media/webshops. Echter, op 'de moestuin' wordt wel flink ingespeeld door aanbieders. Een eerste indruk is dat deze markt zich de laatste jaren enorm heeft ontwikkeld, van bedrijven die de klassieke tuinbenodigdheden (zaden, gereedschappen, apparatuur) aanbieden tot nieuwe aanbieders die zich richten op hightech indoor teeltsystemen als onderdeel van het moderne interieur.

Het perspectief:

We concluderen dat er interesse is in prosumptie, zowel vanuit de markt als vanuit de wetenschap. Ons veldwerk laat zien dat er aan de ene kant veel respondenten zijn die op een bepaalde manier iets doen wat onder onze definitie van prosumptie valt, maar dat de schaal waarop mensen dat doen bescheiden lijkt. Desalniettemin concluderen we dat prosumptie wel degelijk betekenis heeft in Almere.

Uit dit onderzoek blijkt dat mensen vooral betrokken zijn bij hun voedselproductie omdat ze het leuk vinden om te tuinieren (of te plukken/rapen/etc.). Duurzaamheid en gezondheid zijn voor de meeste mensen bijzaak. In die zin sluiten onze bevindingen aan bij de literatuur rondom prosumptie: mensen willen vooral iets zelf *doen*. Wel doen mensen die betrokken zijn bij prosumptie vaker boodschappen op andere plekken dan de supermarkt, hoewel prijs erg belangrijk blijft en de interviews duidelijk maken dat het moeilijk is een directe link te leggen tussen prosumptie, motivaties voor prosumptie en duurzaam koopgedrag.

Respondenten zien de gemeente graag meer aanplanten, communiceren over zelf telen, kinderen stimuleren om erbij betrokken te raken, en ruimte beschikbaar stellen. Daarnaast ervaren ze een gebrek aan ruimte, maar vooral aan tijd. In combinatie met de conclusie dat duurzaamheid en gezondheid geen belangrijke drijfveren zijn, adviseren wij de gemeente daarom vooral om te faciliteren en te ontzorgen, en het prosumptie zo makkelijk mogelijk te maken. Dat kan ook door kennis delen te stimuleren.

Voor vervolgonderzoek adviseren we om in een vervolg op dit verkennende onderzoek meer de detail op te zoeken, bijvoorbeeld door prosumptie smaller te definiëren en dan specifiek te onderzoeken wat het begrip inhoudt. Ook raden we aan naar een betere doorsnede van de Almeerse samenleving te kijken, en daarnaast meer mensen te spreken die juist weinig aan voedsel-prosumptie doen. Tenslotte zou een vervolgstudie zich kunnen richten op veranderingen door de tijd en de gevolgen van prosumptie op andere vlakken van het leven.

1 Introductie

In het stadhuis aan het Almeerse Stadhuisplein denkt een ambtenaar na over het stedelijk voedselbeleid. Ze weet dat er verschillende buurt- en volkstuinten in de stad zijn waar mensen hun eigen voedsel produceren, maar ze beseft ook dat uiteindelijk slechts een klein deel van de bevolking bij die zichtbare initiatieven betrokken is. En hoewel ze weet dat de gemeente een groene, eetbare stad belangrijk vindt, vraagt ze zich ook af of het zinvol is het gemeentelijke beleid (alleen) te baseren op die groep zichtbare initiatieven. Terwijl ze vanuit haar werkkamer uitkijkt over de woensdagmarkt waar het winkelend publiek Hollandse aardbeien en Vietnamese loempia's koopt, bedenkt ze dat ze graag zou willen weten in hoeverre het zelf produceren van voedsel ook dagelijkse praktijk is voor de doorsnee Almeerder. Een beter inzicht in waar de bredere groep Almeeders zich mee bezig houdt als het gaat om zelf voedsel produceren zou haar helpen bij het opstellen van de gemeentelijke voedselagenda. Maar ook bij het bepalen in hoeverre er een taak is weggelegd voor beleidsmakers en bestuurders om de verschillende initiatieven op dit gebied te ondersteunen in de stedelijke programma's. Tot deze ambtenaar richten wij ons in dit rapport, wetende dat niet alleen in Almere deze vraag wordt gesteld.

1.1 Doel

Onze dagelijkse kost staat meer en meer in de schijnwerpers; hoe duurzaam en gezond is die? (Planbureau voor de Leefomgeving, 2019). Nationale en lokale overheden plaatsen vanuit een brede zorg over duurzaamheid en gezondheid voedsel steeds hoger op hun beleidsagenda. Ook een groeiende groep burgers plaatst vraagtekens bij de duurzaamheid en gezondheid van hun voedsel. Ze willen een bijdrage leveren aan de verandering van het huidige voedselsysteem, dat zich kenmerkt door een grote kloof tussen voedselproductie en -consumptie. Die kloof is de afgelopen eeuw gegroeid met de industrialisatie van de samenleving: voedselproductie en -verwerking wordt meer een meer onttrokken aan de consument (Steel, 2009). De tegenbeweging van burgers uit zich in een zoektocht naar kortere ketens tussen productie en consumptie (Wertheim-Heck en Lanjouw, 2018). Hoewel de stap van het willen verkorten van de voedselketen naar zelf produceren groot is, zijn er wel degelijk burgers die zelf (een deel van de) voedselproductie in handen nemen. Exponenten van deze groep zijn terug te vinden in de vele buurt-, volks-, en schooltuinen, maar ook als (wild-) plukkers of mede-eigenaar van een boerderij. Allemaal voorbeelden waarin de scheidslijn tussen productie en consumptie van voedsel vervaagt.

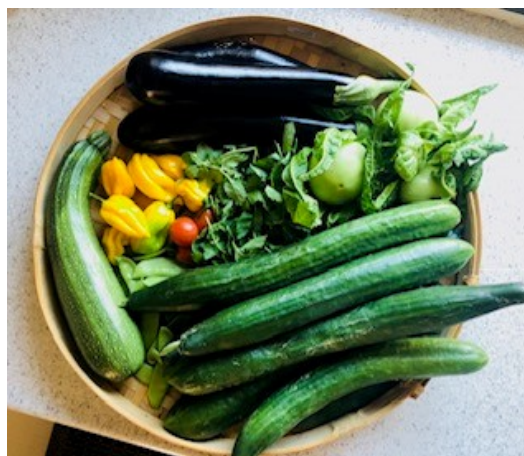

Foto: Denise Atmowerdojo

In dit rapport introduceren wij de term 'prosument' om de burgers te duiden die zelf aan de slag zijn gegaan met het oogsten en verwerken van (en deel van) hun dagelijkse voedsel. **We definiëren een prosument als iemand die (een deel van) zijn of haar voedsel zelf verbouwt of anderszinds verkrijgt op zo'n manier dat deze persoon zelf actief deelneemt in de totstandkoming ervan.** Dat betekent dat we mensen die voedsel uit het wild halen ook als prosument beschouwen – maar mensen die verse groenten uit de tuin van de buurman krijgen niet. Het gaat om het *zelf betrokken zijn bij de primaire productie*. Onder de definitie vatten we ook het verwerken van producten, zolang die producten niet zijn gekocht. Jam maken van aardbeien uit de tuin valt er dus wel onder, maar jam maken van aardbeien uit de winkel niet. Tenslotte is het belangrijk dat de prosument (of zijn of haar gezin) een groot deel van zijn of haar oogst zelf consumeert. Iemand die voornamelijk verbouwt voor

de supermarkt of horeca, tellen we niet mee – al erkennen we dat veel prosumenten een deel van hun oogst weggeven, of zelfs verkopen.

Prosumenten in voedsel zijn actief op verschillende plekken - van de tuin rondom het eigen huis tot openbaar groen in de buurt en de volkstuin aan de rand van de stad - en met een verschillende mate van eigen betrokkenheid, maar steeds vanuit de wens om zelf aan zet te zijn. Deze wens is niet nieuw, net zoals de term prosument dat niet is: die werd begin jaren 80 al geïntroduceerd. Bovendien zijn veel burgers al prosument op andere manieren, bijvoorbeeld als energieproducent via zonnepanelen op het dak. Ook op het gebied van voedsel is de prosument op zich geen nieuw fenomeen. Eeuwenlang produceerden/ verzamelden/ verwerkten veel mensen immers zelf hun voedsel. De term prosument wordt echter nog weinig toegepast in relatie tot voedsel, en er is nog weinig bekend over wie prosumenten zijn, en wat hen precies drijft.

Deze onbekendheid vraagt om een verdere, integrale, kijk op dit fenomeen. Vanwege de relatieve nieuwigheid zijn de basale vragen nog onbeantwoord: wie zijn de prosumenten, wat doen ze, wat motiveert hen, en wat is hun impact? En daarnaast, waar hebben prosumenten behoefte aan? Gaat het om nieuwe technieken, nieuwe woonvormen, kennis, ruimte of nieuwe samenwerkingsvormen? Hoe speelt het bedrijfsleven in op deze nieuwe ontwikkeling, welke toekomst ziet zij, wat is de range van producten en diensten die zij kan aanbieden? En ook, hoe kan beleid op vragen en behoeften van de prosument inspelen?

Om deze vragen concreter en tastbaarder te maken richten we ons op een stad en haar inwoners van vlees en bloed: **Almere**. De keuze voor Almere ligt voor de hand. Niet alleen omdat de stad – via de Flevocampus - samen met Amsterdam (AMS-institute) de opdrachtgever is van deze studie: de keuze komt ook voort uit een ontwikkeling die hier al langer gaande is. De meerkernige opzet die de stad begin jaren 70 meekreeg heeft planners uitgedaagd om de (vele) groene ruimte die de stad rijk is, ook (enigszins) te benutten voor voedselproductie. De onlangs en eveneens in het kader van de Flevocampus uitgevoerde studie naar de eetbare grondslag van de stad laat dat mooi zien: Almere bezit een rijk aanbod van eetbare planten, met name fruit en noten (Visser et al., 2019). Aanvankelijk was het de bedoeling dat in de stedelijke ruimte van de stad ook geboerd werd. Onder druk van de snelle expansie in de jaren 80 en 90 is de landbouwgrond in de stad echter flink gereduceerd. Vanaf de introductie van de zeven Almere Principles in 2008 en het Almere 2.0 programma in 2009 is stedelijk voedsel weer nadrukkelijker onder de aandacht gekomen (Almere, 2009). Het coalitieakkoord 2018-2022, Liefde voor Almere, wil het profiel van Almere versterken door onder andere te kiezen voor voeding & gezondheid en stedelijke voedselproductie. Het Almere 2.0 uitvoeringsprogramma (2017-2021) Groen-Blauw zoekt naar verbindingen tussen stad en natuur. Almere is bovendien één van de trekkers in het nationale programma City deal stedelijk voedsel, en Feeding the City is één van de vier thema's van de Floriade 2022. Last but not least, stadslandbouw is één van de uitgangspunten van de nieuwe wijk Oosterwold (Jansma en Dekking, 2016).

Het lijkt dus alsof stedelijk voedsel verankerd zit in het DNA van Almere. De vraag is of dat ook voor haar inwoners geldt. Een verkenning naar stadslandbouw in Almere uit 2017 laat zien dat de stad een rijk en gevarieerd aanbod van initiatieven in stedelijk voedsel / stadslandbouw kent (Dekking, 2018). Maar dit zijn de zichtbare initiatieven, wat vaak ook de initiatieven zijn waarop het stedelijke beleid zich richt. Om terug te komen op de ambtenaar die we aan het begin van dit hoofdstuk introduceerden, de vraag is in hoeverre ook de doorsnee Almeerder zich bezig houdt met het zelf produceren van voedsel – in hoeverre komt prosumptie voor onder Almeerse burgers? En, zoals de ambtenaar stelde, de vervolgvraag is dan of er een taak is weggelegd voor het stedelijk beleid - voor planologen, beleidsmakers en bestuurders - om dit te ondersteunen. Kortom, doel van dit onderzoek is om te achterhalen wat concreet de betekenis is van het fenomeen prosumenten voor een stad als Almere, en of Almere het prosumeren zou moeten stimuleren, op basis van welke argumenten, hoe en met wie?

Kort gezegd is het doel van dit project dus om het fenomeen voedsel-prosument in Almere te duiden. Om dat brede doel specifieker te maken hebben wij bovenstaande overwegingen en bredere vragen vertaald in de volgende vier onderzoeksvragen:

1. Het concept: wat betekent prosumptie in theorie en praktijk?
2. De praktijk: wie, hoe, wat doen ze en waar, en wat is hun motivatie?
3. De vraag en het aanbod: welke producten en diensten hebben zij nodig en wat biedt de markt, welke innovaties (door bedrijfsleven, instellingen en overheid) zijn er al?
4. Wat is het perspectief van prosumptie voor beleid, markt en onderzoek?

Bij het beantwoorden van deze vragen hebben wij ons de volgende begrenzing opgelegd:

- Dit verkennend onderzoek richt zich op de voedselproducerende stedeling in de stad Almere;
- Voor producten en diensten (de markt) wordt breder gekeken dan Almere;
- Het onderzoek richt zich op voedselproductie; ver- en bewerking komt alleen aan de orde in directe relatie tot productie. Dit onderzoek richt zich dus niet specifiek op het zelf maken van bijvoorbeeld bier, cider, sap en jam (zoals te lezen in de definitie kan een prosument wel voedsel verwerken);
- Primair richt dit onderzoek zich op plantaardige productie en paddenstoelen. Dierhouderij (denk aan kippen) krijgt een vermelding, maar dit is niet de focus. Bijen en vissen worden overigens weer wel meegenomen omdat ze goed passen in stedelijk karakter;
- We gaan ook niet in op de vraag of het prosumeren van voedsel gezonder of duurzamer is dan het kopen van voedsel.

1.2 Methoden

Hierboven hebben we de prosument gedefinieerd als iemand die (een deel van) zijn of haar voedsel zelf verbouwt of anderzijds verkrijgt op zo'n manier dat deze persoon zelf actief deelneemt in de totstandkoming ervan. Maar om het begrip beter te kunnen onderzoeken (er systematisch naar te kunnen kijken, het tastbaar te maken en in gesprekken met respondenten te kunnen verduidelijken waar we het over hebben), hebben we het geoperationaliseerd door zes categorieën te definiëren. Deze zes categorieën representeren zes verschillende manieren waarop mensen in hun eigen voedsel zouden kunnen voorzien, die wij definiëren als onderdeel van het concept prosumptie. Deze categorieën sluiten elkaar niet uit: een prosument zou in meerdere categorieën kunnen participeren. Uitgangspunt van de categorieën is om prosumptie breed te interpreteren, om op die manier niets bij voorbaat uit te sluiten, en daarmee wellicht belangrijke groepen prosumenten buiten het onderzoek te laten. Elke categorie wordt vergezeld door een pictogram dat de categorie verbeeldt. Deze komen op andere plekken in dit rapport weer terug.

Foto: Denise Atmowerdojo

	<p>1. Binnen het huis</p> <p>Onder deze categorie scharen we mensen die voedsel in het huis (bijvoorbeeld op de vensterbank) of op het balkon verbouwen. Denk aan een basilicumplantje of munt op het aanrecht, oesterzwammen op koffiedik in de kast, of Albert Heijn moestuintjes in de vensterbank. Het gaat dus om kleinschalige teelt (in of aan de stenen omgeving), die wordt geconsumeerd. In de rest van dit document refereren we naar deze categorie als 'vensterbank'.</p>
	<p>2. Buiten het eigen huis</p> <p>Onder deze categorie verstaan we mensen die in hun eigen (achter-, voor-) tuin voedsel verbouwen. Denk bijvoorbeeld aan fruitbomen, bessenstruiken, druiven, notenbomen of een moestuin(bak) met groenten en/of kruiden. In de rest van dit document refereren we naar deze categorie als 'achtertuint'.</p>
	<p>3. Andere locatie, zelf doen</p> <p>Hier gaat het om mensen die voedsel verbouwen op een andere plek dan hun eigen tuin. Het gaat nadrukkelijk om individuele projecten. Vaak zal het gaan om volkstuinen, maar het kan ook een individueel plot op een buurtmoestuin of in een kas betreffen. Het stuk land of de kas kan op een redelijke afstand van het eigen huis zijn, vaak aan de rand van de stad, maar dat hoeft niet. In de rest van dit document refereren we naar deze categorie als 'volkstuin'.</p>
	<p>4. Andere locatie, met anderen doen</p> <p>Deze categorie betreft ook mensen die op een andere locatie dan hun eigen tuin voedsel verbouwen, maar in dit geval gaat het om mensen die dat in groepsverband doen. Het kan dan gaan om een buurtmoestuin, een gezamenlijke boomgaard, of een voedselbos bijvoorbeeld. Een buurtmoestuin bevindt zich vaak in de eigen woonwijk, een voedselbos of boomgaard is soms verder van het eigen huis gelegen. In de rest van dit document refereren we naar deze categorie als 'buurttuin'.</p>
	<p>5. Wild – plukken, rapen</p> <p>Onder deze categorie vallen mensen die in het wild paddenstoelen plukken, noten rapen, fruit plukken en/of rapen, kruiden plukken, etc. Het gaat er hier om dat de bomen en gewassen die de vruchten dragen niet worden onderhouden door degene die er de vruchten van plukt. De prosumpt houdt zich alleen bezig met het oogsten. Daarnaast vatten we imkers en vissers in deze categorie. In de rest van dit document refereren we naar deze categorie als 'wildpluk'.</p>
	<p>6. Uitbesteden van productie, wel betrokken</p> <p>Onder uitbestede productie verstaan we mensen die het zelf verbouwen van hun voedsel uitbesteden aan anderen, en daar tot op bepaalde hoogte controle over hebben en er eventueel ook fysiek aan bijdragen. Ze zijn niet altijd actief in het verbouwen van hun voedsel, maar bepalen wel hoe dat gebeurt. Soms hebben ze een rol bij de uitvoering. Een voorbeeld is een Herenboerenproject (waarin een groep burgers een boer inhuurt om voor hen voedsel te verbouwen, vaak op een specifieke (biologische) manier, zie www.herenboeren.nl), of mensen die lid zijn van een zelfpluktuin. In de rest van dit document refereren we naar deze categorie als 'uitbestede productie'.</p>

We gaan nu verder in op de methoden die we hebben gebruikt om het onderzoek uit te voeren.

1.2.1 Literatuuronderzoek en web search

We hebben een uitgebreide literatuurstudie gedaan naar het concept prosumant, hoe dat wordt gebruikt en hoe het zich heeft ontwikkeld in de wetenschappelijke literatuur. Om het marktaanbod op het gebied van prosumptie te onderzoeken is voornamelijk gebruik gemaakt van een internet search, waarbij verschillende zoektermen, zoals moestuin, zelf verbouwen, prosumeren en zelf kweken zijn gebruikt.

1.2.2 Panel enquête

Om een beter beeld te krijgen van de prosumant in Almere is in samenwerking met de Dienst Statistiek en Onderzoek Almere, onderdeel van gemeente Almere, een enquête uitgestuurd onder het stedelijk online panel (1803 deelnemers). De Almeerders in het panel ontvangen vaker enquêtes die door de gemeente worden verstuurd, over allerlei onderwerpen: zij hebben zichzelf aangemeld voor dit panel maar zijn niet verplicht elke vragenlijst in te vullen.

De enquête bestond uit 38 vragen (respondenten kregen afhankelijk van hun antwoorden vervolgvragen te zien: de meeste respondenten hebben daarom niet alle vragen hoeven beantwoorden). Deze zijn opgesteld door de onderzoekers in samenwerking met de medewerkers van de Dienst Statistiek en Onderzoek Almere. De vragen gingen in op de verschillende categorieën prosumptie zoals eerder gedefinieerd (doen mensen aan deze vorm, hoeveel, hoe vaak), waarom mensen zelf voedsel verbouwen, hoeveel men ervan eet en wat men verder met de oogst doet, tegen welke problemen men aanloopt, wat de gemeente zou kunnen doen om het verder te stimuleren en waar men op let bij het boodschappen doen. De enquête werd op 25 februari 2019 online uitgezet onder de 1803 panel leden. Na ongeveer één week hebben de panelleden een herinnering gekregen. Op 12 maart is de enquête afgesloten. 835 panelleden hebben de enquête geheel of gedeeltelijk ingevuld. Dat is een *response rate* van 46% (17 mensen hebben de enquête niet volledig ingevuld – wanneer we deze aftrekken van het totaal is de response rate 45%). Onderstaande tabel geeft een overzicht van de achtergrond van de respondenten.

Tabel 1. Achtergrondkenmerken van de respondenten van de panel enquête in Almere.

Geslacht		Arbeidspositie		Huishouden	
Man	57%	Baan in loondienst	62%	Alleenstaand	13%
Vrouw	43%	Zelfstandig ondernemer	9%	Paar zonder kinderen	36%
Opleiding		Student/scholier	1%	Paar met kinderen	44%
Laag opgeleid	10%	Huisvrouw / -man	4%	Eenoudergezin	4%
Middelbaar opgeleid	36%	Werkloos/ -zoekend	4%	Ik woon thuis bij ouders/verzorgers	1%
Hoog opgeleid	51%	Arbeidsongeschikt	3%	Anders	2%
Anders	3%	Gepensioneerd / AOW / VUT	17%	Leeftijd	
Stadsdeel		Zelf én loondienst	2%	15-24 jaar oud	0.1%
Haven	21%	Anders	1%	25-34 jaar oud	2%
Buiten	26%	Huur-/koopwoning		35-44 jaar oud	10%
Poort	7%	Huurwoning	14%	45-54 jaar oud	20%
Hout	4%	Koopwoning	86%	55-64 jaar oud	29%
Stad centrum	2%			65+	39%
Stad Oost	18%				
Stad West	22%				

Wanneer we de samenstelling van de respondenten (met betrekking tot de achtergrondkenmerken) vergelijken met de samenstelling van Almere als geheel (zie tabel 2), dan zien we dat deze afwijkt. De respondenten zijn gemiddeld hoger opgeleid en ouder dan de doorsnee Almeerder. Ook is er een relatief groot aandeel respondenten uit Almere Haven en Almere Stad, de oudste stadsdelen van Almere. We zijn ons bewust van deze *bias* in de resultaten en het is bekend dat het Almere panel geen representatieve doorsnede van de Almeerse bevolking is. Het panel was echter een unieke mogelijkheid om een grote groep Almeerders te bereiken. Voor vervolgonderzoek zou het zinvol zijn specifiek op zoek te gaan naar de groepen die nu minder vertegenwoordigd zijn in de vragenlijst.

Tabel 2. Achtergrondkenmerken populatie Almere (bron: Dienst Statistiek en onderzoek Almere).

Opleiding		Stadsdeel	
Laag opgeleid	28%	Haven + Hout	13%
Middelbaar opgeleid	43%	Buiten	27%
Hoog opgeleid	29%	Poort + Pampus	7%
Leeftijd		Stad centrum + Oost	26%
18-29 jaar	20%	Stad West	27%
30-44 jaar	27%		
45-64 jaar	38%		
65+	15%		

1.2.3 Interviews

Daarnaast zijn semi-gestructureerde interviews uitgevoerd met Almeerders die in één of meerdere van de door ons gedefinieerde categorieën van prosumenten passen. We hebben daarbij geprobeerd ten minste twee respondenten te vinden in elke categorie.¹ In de praktijk bleken veel mensen onder meerdere typen te vallen. Tabel 3 geeft een overzicht van de kenmerken van deze respondenten en in welk categorie zij vallen.

De meeste respondenten zijn gevonden via het persoonlijke netwerk van een collega, die Almere goed kent en actief is in een netwerk van stadslandbouwers en mensen die zich op andere manieren met het verbouwen van voedsel bezig houden. Enkele andere respondenten zijn via een Facebook-oproep of een ander contact gevonden. Dit betekent dat deze groep respondenten geen representatieve groep prosumenten vertegenwoordigt. Dat is voor het doel van dit onderzoek geen probleem. Met de enquête proberen we zo goed als mogelijk representatieve cijfers te achterhalen - de interviews zijn bedoeld voor de verhalen achter die cijfers.

Foto: Auteurs

In de interviews is gevraagd welke prosument activiteit(en) de geïnterviewde bedrijft, en waarom de geïnterviewde erbij betrokken is: kortom, wat respondenten doen op het gebied van prosumptie, beweegredenen, tijdsinvesteringen, hoe de oogst wordt verwerkt en wie er van eet. Eén interview duurde ongeveer een kwartier, de anderen tussen de dertig minuten en een uur. De interviews vonden plaats in het najaar van 2018 en het vroege voorjaar van 2019. Ze zijn opgenomen en woordelijk getranscribeerd. De interviews zijn anoniem verwerkt en de respondenten hebben een informed consent formulier getekend.

Net als de meeste panelleden die de enquête hebben ingevuld (zie tabel 1) zijn de meeste prosumenten die wij hebben geïnterviewd van middelbare leeftijd (zie tabel 3). Verder zijn er weinig specifieke overeenkomsten te vinden tussen de interview respondenten: het zijn zowel mannen als vrouwen, met verschillende beroepen, verschillende opleidingsniveaus en verschillende woonsituaties.

We hadden graag nog respondenten met een andere culturele achtergrond gesproken, omdat diversiteit een kenmerk is van Almere en deze groepen mogelijk andere motivaties, beweegredenen, voorkeuren en behoeften hebben. Echter, het onderzoek gaf geen ruimte om dieper op prosumptie in deze groepen in te gaan, wederom omdat deze groep moeilijk te bereiken is.

¹ We hebben geen Almeerders gesproken in de categorie 'uitbestede productie', omdat we niet bekend zijn met dergelijke initiatieven in Almere. Daarom hebben we hier gekozen om een deelnemer van Herenboeren Boxtel te interviewen.

Tabel 3. Achtergrond van de interview respondenten. Donkerblauw: de categorie waarvoor de respondent is benaderd. Lichtblauw: andere categorie waarin de respondent actief is.

#	Lftd	m/v	Gezinssituatie	Beroep	Opl.						
R1	47	V	Partner en thuiswonende volwassen kinderen	Wijkverpleegkundige	WO						
R3	67	M	Partner en uitwonende kinderen	Tropisch landbouwdeskundige (gepensioneerd)	WO						
R4	67	V	Woont alleen, uitwonende kinderen	Welzijnswerk (gepensioneerd)	HBO						
R5	60	V	Partner en thuiswonende volwassen kinderen	Jurist en leidinggevende in de zorg	WO						
R6	70	M	Partner en uitwonende kinderen	Loodgieter	HBO						
R7	50	V	Thuiswonend volwassen kind	Life coach, voedingsdeskundige, sportmasseur en – instructeur	Onb.						
R8	40	M	Partner en thuiswonende kinderen	Laborant	HBO						
R9	59	M	Woont alleen, uitwonende kinderen	Muzikant	MBO						
R10	66	M	Partner en uitwonende kinderen	Middelbare school docent (gepensioneerd)	HBO						
R11	51	V	Partner	Managementfunctie NGO	Onb.						
R12	57	M	Partner en uitwonende kinderen	Therapeut en drogist	Versch. oplei, MBO/ HBO						
R13	54	M	Partner en uitwonende kinderen	Eigenaar Ontwerpbureau	WO						
R15	54	V	Partner en thuiswonend kind	Ambtenaar	WO						

1.2.4 Experts

Naast de gesprekken met prosumenten, hebben we vier gesprekken gevoerd met experts op verschillende gebieden.

Tabel 4. Experts.

#	Naam	Positie / veld
R2	Johan Smits	Eigenaar en oprichter de Stadsbomerij
R14	Sigrid Wertheim-Heck	Lector Voedsel en Gezond Leven, Aeres Hogeschool Almere
R16	Vincent Gruis	Hoogleraar Housing Management - Afdeling Management in the Built Environment, TU Delft
R17	Ron van Zwet	Eigenaar en oprichter ONZE Volkstuin onder glas

1.2.5 Studentenprojecten

Twee studenten hebben een bijdrage geleverd aan dit onderzoek met hun MSc thesis projecten.

Ten eerste Yağmur Gökçe, MSc-studente Design for Interaction uit Delft. Doel van haar thesis was de mogelijkheden voor community building in Almere Oosterwold te onderzoeken, om op die manier het delen van kennis tussen prosumenten (beter) mogelijk te maken. De resultaten van Yağmur's onderzoek en ontwerp zijn voornamelijk in hoofdstuk 5 (conclusies) en bijlage 3 opgenomen. Omdat Yağmur geen Nederlands spreekt, zijn de onderdelen in dit rapport die uit haar eindwerkstuk afkomstig zijn, in het Engels geschreven. Yağmur: *"My design research project investigated the opportunities for community building in Oosterwold in order to enable knowledge sharing among prosumers. I used two design research studies, conducted with six prosumers from Oosterwold. First, in order to understand everyday routines, needs and further wishes of prosumers when they are gardening, I conducted a 'context mapping study': prosumers filled out a booklet regarding their experiences about growing their own food, and they were interviewed based on this booklet. This study enabled me to understand the practice of growing one's own food from the prosumers' side. Second, I applied 'thing-ethnography'. This means that I asked participants to choose their most useful tool and use it in their gardening activities. I placed a camera on the gardening tool of their choosing so that it captured the practice from its own perspective. This study helped me to understand the roles of the tools for that particular practice. I chose to apply context mapping and thing-ethnography because I aimed to deeply understand the gardening practices through analysing its different elements equally. Context mapping helped me to understand what gardening means to people and what competences they need. Thing-ethnography showed the specific material elements of prosumerism, together with the competences they bring to prosumers."*

Ten tweede Eelco Bos. Hij heeft 25 respondenten in Oosterwold geïnterviewd, waarvan twaalf bewoners van zogenaamde tiny houses, in het kader van zijn master thesis. Hij werd begeleid door de leerstoelgroep RURALE Sociologie van Wageningen Universiteit en Research. De interviews zijn interessant voor dit onderzoek, omdat in Oosterwold – in theorie – allemaal prosumenten moeten wonen: één van de tien basisregels om te kunnen wonen in deze nieuwe woonwijk tussen Almere en Zeewolde is immers het bedrijven van stadslandbouw op minimaal vijftig procent van het perceel. De interviews vonden plaats in de winter van 2018 en het vroege voorjaar van 2019. De respondenten werden verkregen via het gebiedsteam van Oosterwold en via het netwerk van één van de auteurs van onderhavige rapport. Het onderzoek van de student richt zich op de vraag in hoeverre en in welke vorm de inwoners van Oosterwold stadslandbouw opnemen op hun perceel. Onze vraag, die de student meenam in zijn vraaggesprek, was in hoeverre de bewoners van Oosterwold daadwerkelijk aan voedselproductie doen, in welke categorieën, en met welke kennis en motivatie. De resultaten van het onderzoek van deze student zijn als afzonderlijke blokjes aan de resultaten toegevoegd. Tevens wordt in bijlage 2 de visie van de geïnterviewden op stadslandbouw in Oosterwold gedeeld.

1.3 Leeswijzer

In het hoofdstuk 2 beantwoorden we de eerste van onze onderzoeksvragen (het concept: wat betekent prosumptie in theorie en praktijk?). We hebben de prosument geplaatst in het veranderende landschap van duurzaamheid, zelfvoorziening en gezondheid, onderzoekend wat de betekenis van deze nieuwe groep stedelingen is en hoe deze groep eruitziet. Het hoofdstuk geeft een brede duiding

van het moderne prosumptie, om het vervolgens toe te spitsen op het zelf produceren en verwerken van voedsel.

In hoofdstuk 3 bespreken we de tweede onderzoeksvraag (de praktijk: wie zijn ze, wat doen ze en waar, en wat is hun motivatie?). We zoomen in op de Almeerse prosument: onderzoekend wie die prosument is, hoe zijn of haar activiteiten eruit zien, wat de motivatie achter het prosumptie is, wat het oplevert (de oogst) en welke vragen/behoefte prosumenten hebben. Dit hoofdstuk is gebaseerd op de panel enquête en de interviews.

In hoofdstuk 4 gaan we in op de vraag hoe het bedrijfsleven inspringt op de prosument in voedsel met nieuwe producten en diensten. Hier beantwoorden we dus de derde onderzoeksvraag (het aanbod: welke producten en diensten hebben zij nodig en wat biedt de markt, welke innovaties (door bedrijfsleven, instellingen en overheid) zijn er al?).

Het rapport sluit af met een reflectie op onze bevindingen en met het beantwoorden van de vraag of en zo ja hoe (en door wie) de regio Amsterdam-Almere zou kunnen inspringen op het fenomeen prosumptie, en is daarmee het antwoord op de vierde onderzoeksvraag (Wat is het perspectief van prosumptie voor beleid, markt en onderzoek?).

Oosterwold Foto: Arjan Dekking

2 Het concept: verkenning en praktische relevantie

In dit hoofdstuk bespreken we het concept prosumptie/prosument en hoe dat wordt gebruikt en besproken in de wetenschappelijke literatuur. De kern van het concept prosumptie is dat consumenten (een deel van) (de verantwoordelijkheid van) productie overnemen. Daar zitten positieve en negatieve aspecten aan, en er wordt dan ook op verschillende manieren naar het bestaan van prosumptie gekeken. Het komt erop neer dat we de prosument enerzijds kunnen zien als een goedkope arbeidskracht die weinig service ontvangt en taken uitvoert waar hij niet voor wordt betaald, en anderzijds als een consument met meer invloed en mogelijkheden die een product ontvangt dat beter toegespitst is op zijn of haar wensen. Prosumptie past goed bij de huidige tijd waarin grenzen op verschillende terreinen vervagen en waarin mensen steeds mondiger worden. Een belangrijke motivatie voor prosumenten lijkt het 'zelf doen', het zelf verantwoordelijkheid nemen, en het heft in eigen hand nemen – ook dat past bij de huidige tijd. In de literatuur rondom voedsel wordt het woord prosument niet of nauwelijks gebruikt, maar het concept komt onder andere benamingen evengoed voor: op verschillende manieren worden de traditionele rollen van producent en consument in elkaar geschoven. Overigens is het verbouwen van eigen groenten en fruit natuurlijk niets nieuws: de manier waarop daar tegenwoordig naar gekeken wordt is dat wel.

2.1 Perspectieven op prosumptie

We zijn en voelen ons allemaal consument. Minder automatisch is het onszelf als producent te zien. We vinden dat we dan ook daadwerkelijk iets moeten maken. Verbruiken is toch heel wat anders dan vervaardigen, zo is het idee. Een terechte gedachte. Maar tegelijkertijd is de tegenstelling minder strikt dan we het vaak ervaren - het onderscheid meer diffuus dan het (op het eerste gezicht) lijkt.

Om aan te geven dat de scheidingslijn tussen consument en producent minder scherp is dan vaak wordt aangenomen en voorbij te gaan aan het standaarddebat over productie en consumptie als binair paar, duiken de laatste tien jaar de woorden prosument en prosumptie op. Door de (tegen)polen consumptie en productie samen te voegen is uitdrukking gegeven aan hun onderlinge betrokkenheid bij elkaar. Hoewel er conceptueel gezien wel verschillen zijn aan te wijzen in de interpretatie van prosumptie (zoals dadelijk aan de orde komt), voorziet het begrip kennelijk in een eigentijdse behoefte aan een woord dat het verschil tussen productie en consumptie doet vervagen. Een *blurring of boundaries* dat in breder verband wel van toepassing wordt geacht op de hedendaagse tijd. Denk bijvoorbeeld aan het minder strikte onderscheid tussen man en vrouw, werk en privé of tussen anoniem en openbaar.

Prosument en prosumptie passen goed bij de tegenwoordige tijd. Daar zullen we het straks verder over hebben. Maar eerst even kort terug in de tijd; naar de oorsprong van het begrip. In feite gaat het over een al wat ouder woord. De futuroloog Alvin Toffler introduceerde de prosument (*prosumer*) in *The third wave* (1980: 53 e.v., 282 e.v.). Prosumptie betreft in Tofflers visie een onderdeel van de derde golf waar de boektitel naar verwijst. Na de eerste en tweede golf van respectievelijk het pre-industriële en het industriële tijdperk verwijst de derde golf naar de postindustriële periode. Terwijl prosumptie in pre-industriële tijden aan de orde van de dag was omdat zelfvoorzienendheid de norm was en van arbeidsdeling weinig sprake, drijven productie en consumptie juist uit elkaar door het industrialisatieproces met bijbehorende massaproductie en arbeidsspecialisatie. Het postindustriële tijdperk, aldus Toffler, kenmerkt zich door het ontstaan van nieuwe – met name (digitale) technologische – mogelijkheden die productie en consumptie weer dichterbij elkaar brengen. Toffler noemt als voorbeelden de 'direct-dial' in de jaren vijftig, waarbij consumenten van de telefoonlijnen zelf het werk van de operators gingen overnemen, en de eerste zwangerschapstest die vrouwen zelf konden uitvoeren. Het betreft hier geen renaissance van pre-industriële vormen van onderlinge verbondenheid tussen vervaardigen en verbruiken, maar een modern fenomeen dat nieuw perspectief biedt aan de positie van consumenten. Vriend en vijand zijn het er tegenwoordig wel over eens dat prosumptie toebehoort aan de huidige, postindustriële tijd, juist vanwege de technologische middelen die beschikbaar zijn en mensen gelegenheid bieden 'productief' bezig te zijn, bijvoorbeeld door zelf een rol te vervullen in de assemblage van de goederen of diensten die geconsumeerd worden, of toeleverancier van content te zijn waar het geconsumeerde product of de dienst uit bestaat.

Desalniettemin heeft het de nodige tijd gekost voordat deze 'vanzelfsprekendheid' is opgemerkt. Na de introductie van prosumptie door Toffler duurde het tot het begin van de jaren '10 voordat de term door de (consumptie)socioloog George Ritzer is opgepikt en hij als het ware het startschot heeft gegeven met een artikel over prosumptie dat hij samen met Nathan Jurgenson publiceerde in 2010. Terwijl Toffler de eer toekomt de geestelijk vader van de prosument te zijn, is het op het conto van Ritzer te schrijven dat het begrip hernieuwde (sociaal)wetenschappelijke aandacht heeft gekregen in het laatste decennium (zie ook Dusi, 2017; 2018). Ritzer benadert prosumptie anders dan Toffler. Toffler ziet prosumptie als een aparte en derde categorie naast productie en consumptie als dualiteiten. Prosumptie staat wat Toffler betreft als vorm van productie te boek. Ritzer daarentegen beschouwt prosumptie als productie en consumptie omvattend omdat productie en consumptie de polen zijn die beide vallen binnen het "prosumption continuum" (Ritzer, 2015a: 2-3; 2015b: 414-415). Ritzer ziet alle activiteit zodoende als prosumptie, de ene keer meer productiegericht en aan de andere kant van het continuüm meer consumptiegericht: *"when we mention production and consumption, we are dealing with them as extreme types, phases, or moments in the overarching process of prosumption"* (Ritzer, 2015b: 414; zie ook Dusi, 2018: 666-669).

Foto: Denise Atmowerdojo

Waar Ritzers visie op prosumptie ook nadrukkelijk contrasteert met die van Toffler is in de beoordeling van prosumptie. Toffler heeft een positief beeld voor ogen van prosumptie dat de positie van consumenten versterkt en 'vooruit' helpt omdat ze meer zelf controle uitoefenen op wat ze gebruiken in plaats van dat alles voor ze bepaald wordt door de fabrikant van producten of de aanbieders van diensten. Een beeld ook dat hoopvol wordt ingekleurd door het technologisch optimisme dat Toffler huldigde. Ritzer kwalificeert de kijk van Toffler op de prosument echter als *"very romantic"* (Ritzer, 2015a: 15) en kwalificeert zijn eigen visie als *"a pessimistic perspective"* (Ritzer, 2015b: 413). Ritzer kijkt met argusogen naar prosumptie. Het rooskleurige beeld van Toffler verdwijnt hier achter de horizon waarboven donkerder wolken hangen. Zijn hedendaagse visie is kritisch over een Toffleriaanse interpretatie van prosumptie als de positie van consumenten versterkend en verrijkend. Wat Ritzer betreft is eerder het tegenovergestelde aan de orde: prosumptie verzwakt en verarmt het consumptieve bestaan doordat het de kansen op exploitatie van consumenten vergroot. De prosument is allerminst een vrijgevochten actor.

Voor wie enigszins bekend is met het (omvangrijke) werk van deze invloedrijke socioloog verbaast het niet dat

Ritzer deze kijk op de zaak heeft. Deze is consistent met zijn verhouding tot McDonaldisering (1993), wat zijn geesteskind is maar waarvan hij evenmin een blijde vader is geworden. Het is het lot van Ritzer kennelijk dat hij weinig vreugde kan ontleen aan de maatschappelijke ontwikkelingen die hij blootlegt en ontleeft. Zonder dat we dieper ingaan op McDonaldisering is wel relevant op te merken dat het in feite evenmin veel verbazing hoeft te wekken dat het Ritzer is geweest die prosumptie tien jaar geleden aan de vergetelheid heeft onttrokken. Eén van de karakteristieken van het sociale veranderingsproces van McDonaldisering is namelijk om zoveel mogelijk gebruik te maken van de inzet van klanten (*putting customers to work*). Tot de principes van de fastfoodwereld behoort dat klanten zelf hun eten komen bestellen, eigenhandig het bestelde eten naar hun tafel brengen en hun afval zelf opruimen. In Ritzers ogen gaat het hier om het verrichten van onbetaalde taken in het aankoopproces door de klant. Klanten worden aan het werk gezet - productief ingezet - stelt Ritzer, en deze tendens vinden we overal terug, niet alleen nu maar al veel langer (Ritzer en Jurgenson, 2010: 18). We hoeven hier maar te denken aan de selfservice bij tankstations, geldautomaten of incheck-terminals. Of aan de kruidenier die alles voor ons afwoog, inpakte en afrekende en die allang plaats heeft gemaakt voor – in het geval we nog zelf naar de supermarkt gaan – de consument die zelf de etens- en drinkwaren uit het schap haalt, in de winkelwagen of boodschappenmand doet, de prijs zelf scant en de boodschappen zelf afrekent bij de betaalterminal (zie ook Ritzer, 2015b: 417). En ook Tofflers midden-20ste eeuwse voorbeelden van de direct dial en de zwangerschapstest voor thuis vallen in de tendens dat de gebruiker productief wordt ingezet als onlosmakelijk onderdeel van het consumptieproces. De alomtegenwoordige digitalisering heeft aan de selfservice op tal van manieren een verdergaande boost gegeven (zie Ritzer en Miles (2019) voor een recente update van

McDonaldisering in het digitale tijdperk). We doen het werk dat voordien door de luchtvaartmaatschappij of het reisbureau werd gedaan als we op reis gaan, als we online consumeren voeren we zelf de taken uit die eerder door de winkelmedewerker werden gedaan, en als het bestelde niet goed is komen we zelf in actie om het te retourneren. *Do it yourself* – de interpretatie en inhoud ervan strekt ver voorbij die van klussen in en om eigen huis en tuin.

Voor Ritzer betekent het gratis en productief inzetten van energie, tijd, intelligentie, en vaardigheden van consumenten dus weinig goeds. Hij ziet het vooral als een exploitatiemiddel waar aanbieders garen bij spinnen (we verrichten niet alleen de nodige werkzaamheden, maar we leveren via onze aankopen of ons zoekgedrag ook gegevens aan over onze wensen en behoeften, en die 'eigen' data worden enerzijds weer benut om onze eigen (onbekende) aankoopbehoeften aan te wakkeren, en anderzijds geven deze gratis aangeleverde big data providers en producenten een schat aan informatie die in toenemende mate cruciaal is om bedrijfswinst te boeken). Voor hem hebben prosumptieve activiteiten dan ook weinig met consumentenvrijheid en versterking van hun positie te maken. We devalueren tot "*smart prosuming machines*", wat Ritzer betreft; we zijn subtiele radartjes om het "*prosumer capitalism*" vooruit te helpen (Ritzer, 2015a; 2015b). Overigens staat Ritzer niet alleen in het werpen van kritische of sceptische blikken op prosumptie en prosument (zie bijvoorbeeld Comor, 2011). Deze kijkrichting is tamelijk gangbaar in de recente sociaalwetenschappelijke belangstelling voor prosumptie, geeft Davide Dusi (2017: 8) aan.

Maar zoals ook bij McDonaldisering het geval is, worden door de kritische blik die Ritzer op de materie werpt bepaalde aspecten uit het oog verloren. In het geval van McDonaldisering, waarop Ritzer zich met name concentreerde in beide decennia rond de eeuwwisseling, had hij de focus op consumptie die zich verdergaand standaardiseerde, rationaliseerde en kwantificeerde. Wat hij daarmee bijvoorbeeld uit het oog verloor was de opkomst van duurzame consumptie, waar het juist vaak niet om veel, goedkoop en voorspelbaar gaat. Met betrekking tot prosumptie kan hij zich er weinig bij voorstellen dat consumenten van nu de geboden mogelijkheden om prosument te zijn juist van harte aangrijpen en deze als zeer positief ervaren. Ze beleven prosumptie bijvoorbeeld als efficiënt, snel, handig, lekker of duurzaam. Fijne gevoelens, positieve effecten, kortom. Hoewel Ritzer in het genoemde 2010-artikel zich nog wel laat ontvallen dat "*we cannot ignore the gains for individuals as reason for the rise of prosumption*" (Ritzer en Jurgenson, 2010: 25), volgt geen uitwerking om prosumptie meer vanuit een Toffleriaanse invalshoek te bekijken en beoordelen. Ritzer (2015a: 8) merkt de ervaren gevoelens van genoeg en controle onder prosumenten wel op, maar hij ziet het met name als zijn taak te wijzen op de schijn die bedriegt; erop te wijzen dat we ons er niet bewust van zijn dat we prosumenten zijn die een productieve rol spelen in de bedrijfsvoering van de IKEAs en Bol.coms. van deze wereld die eerst en vooral voor laatstgenoemden lucratief is ("*Prosumers (...) increase the profits of the capitalists.*" – Ritzer, 2015b: 434) en onvoordelig voor de eerstgenoemden. Hij zal het ongetwijfeld oppervlakkig vinden en van weinig begrip van onderliggende structuren getuigen als er juist wordt gewezen op het plezier dat mensen beleven aan het zelf digitale content leveren aan mediaplatforma, of op de leereffecten die dit kan hebben, op de positieve beleving die mensen kunnen ervaren als ze gebruikmaken van de (technologische) mogelijkheden om zich te kunnen engageren met activiteiten waarbij ze daadwerkelijk participeren in de productie van goederen of diensten die ze (mede) consumeren, op nieuwe vaardigheden die de mens als prosument kan ontwikkelen of onbekende talenten die men bij zichzelf ontdekt, op de tevredenheid of kracht die is te putten uit zelfbeschikking of iets (ver)bouwen dat helemaal beantwoordt aan je persoonlijke wensen en smaken of een zelfgecreëerde oplossing biedt voor een probleem. Kortom, prosumptie als verworvenheid, als mogelijkheid om verbetering en verrijking te realiseren – zoals het Toffler ook voor ogen stond.

Wellicht nog wat 'platter' – door Ritzeriaanse ogen gezien – maar daarmee evenmin per se minder plezierig voor mensen: voor selfservice krijg je wel degelijk indirect uitbetaald in goedkopere producten of betere service. Je IKEA-kast of -keuken zou aanmerkelijk duurder zijn als je zelf je bouw pakket niet kwam ophalen en thuis in elkaar zou zetten en je boodschappen zouden hoger geprijsd zijn als er meer personeel op de supermarktvloer nodig zou zijn om je te helpen. (Het zal niet verbazen dat Ritzer zulke argumentaties betwist – zie bijvoorbeeld Ritzer, 2015b: 425 e.v.) Bovendien onttrekt de plaatsing van prosumptie in het grote beeld van intensivering van het kapitalisme en cultivering van het consumentisme ("*serve to ratchet up the level of consumption, to exacerbate hyperconsumption*" – Ritzer en Miles, 2019: 12) aan het zicht dat prosumptief handelen vaak genoeg juist kapitalistische logica ontbeert, zoals in het geval van onderlinge ruil of samen delen, of dat het kan bijdragen aan alternatieve, minder materialistische, vormen van duurzame consumptie en de normalisering van 'consuminderen'.

Het lijkt daarom verstandig op genuanceerde wijze naar prosumptie en de prosument als belichaming daarvan te kijken. Prosumptie biedt zowel een positieve bijdrage aan de kwaliteit van het consumptieve leven van individuen maar kan ook een ongunstige disruptieve uitwerking hebben op maatschappelijke verhoudingen en kansen voor mensen (zie ook Dusi, 2018: 675-676).

2.2 Prosumptieve tijden

In meer conceptuele verkenningen, zoals hierboven geschetst, vormen zich verschillende opinies over de positieve of juist schadelijke impact van prosumptie voor mensen en maatschappij. Minder verschil van mening en meer consensus bestaat over het antwoord op de vraag in hoeverre prosumptie praktisch gesproken hoort bij het hier en nu. Zojuist is al aangegeven dat er brede instemming is met de idee dat prosumptie tot de huidige postindustriële periode gerekend mag worden. Prosumptie en prosument laten zich goed als eigentijds illustreren aan de hand van het schetsen van een aantal lijnen.

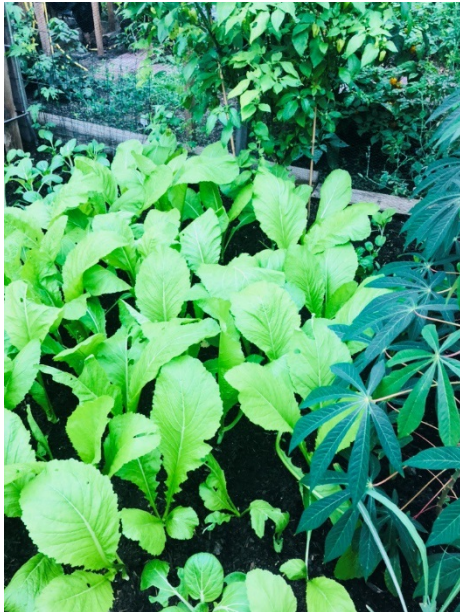

Foto: Denise Atmowerdojo

Zo is, om te beginnen, prosumptie actualiteit te geven doordat het zich onmiddellijk laat verbinden aan technologische mogelijkheden die moderne mensen ter beschikking staan om het door henzelf geproduceerde te consumeren (*'users are becoming producers'*). De herintrede van het begrip prosumer heeft zeker ook te maken met de komst van 3D-printers (de hoge verwachtingen hieromtrent (zie bijvoorbeeld Rifkin, 2014: 89 e.v.) zijn intussen danig getemperd en vooralsnog zijn individuele consumenten allerm minst massaal makers geworden die hun zelf geprinte producten consumeren). Een in de huidige praktijk succesvoller voorbeeld van prosumptie is dat van de gebruiker van zelf opgewekte energie (zie Rifkin, 2014: 135 e.v.). Deze vorm van prosumptie heeft stevige voet aan de grond gekregen ondertussen dankzij onder andere zonnepanelen en warmtepompen. Hetzelfde geldt voor het genereren van content op websites of social media die wijzelf ook weer gebruiken. Denk aan open-source software als Wikipedia of Linux, of aan de beelden en opinies die gedeeld worden op Instagram en Facebook. Als voorwaarde om te consumeren is en wordt het belangrijk dat tijd en energie in het algemeen of specifieke creativiteit

of intelligentie in productie worden gestoken. Prosumptie komt ook veelvuldig voor op internetplatforms als eBay of Marktplaats waar consumenten zelf producten kopen en verkopen. Gebruikers van dit soort sites combineren consumentengedrag met werknemersgedrag door gebruik te maken van een feedbacksysteem dat functioneert als sociale controle op hun (aan- of verkoop)gedrag (zie bijvoorbeeld Grinnell, 2009).

Op de actualiteit van prosumptie is, vervolgens, te wijzen door het verband te leggen met de populariteit van 'nieuwe' economieën als de circulaire economie en de deeleconomie. De idee is dat in het economische verkeer ruim baan wordt gemaakt voor gezamenlijkheid, samenwerking en vergroening evenals het delen van zowel materiële zaken (*collaborative consumption*) als immateriële waarden (*shared values*). Het is daarom weinig verbazingwekkend dat rond prosumptie een positieve stemming hangt met bijpassende benamingen als bevrijdend en democratiserend. Accent krijgen de mogelijkheden die consumenten worden geboden om on- en offline taken te verrichten die eerder voorbehouden waren aan producenten (denk hier aan mensen die samen hun eigen zorgvoorziening of arbeidsongeschiktheidsregeling organiseren zonder tussenkomst van een professionele aanbieder, maar bijvoorbeeld ook aan vormen van 'circulair consumeren' zoals freecycling – zie Eden, 2017). Het is met betrekking tot de deeleconomie dat prosumptie wel in het teken van duurzaamheid en verduurzaming komt te staan omdat er beter gebruik wordt gemaakt van onbenutte hulpbronnen (zie Cruz et al., 2017).

Prosumptie is hedendaags omdat de voorstelling van zaken uitgaat van consumenten als mondige en geëngageerde mensen. In het kader van prosumptie krijgen consumenten een actievere rol en functie. Het beeld van de consument die even passief als tevreden afwacht wat hem/haar wordt voorgeschoteld, verliest aan glans. Prosumptie impliceert invloed van consumenten op wat er gemaakt wordt en de wijze waarop dat gedaan wordt. Prosumptie toont zich in de mogelijkheden die consumenten worden geboden om producten op hun individuele behoeften of bedoelingen aan te passen en af te stemmen. Denk bijvoorbeeld aan zelf je eigen sneakers samenstellen, je eigen keuzes maken bij de fabricage van je nieuwe auto of een (strip)boek maken waarin jijzelf of een bekende als personage figureert. Massa-individualisering (*mass customization*) is een term die in dit verband wel valt. Bijkomend voordeel van zulk maatwerk is dat het op persoonlijke leest geschoeide product eerder kans maakt onderscheidend te zijn en daarmee een voor moderne consumenten vaak belangrijke identiteits- of symboolwaarde vertegenwoordigt (zelfexpressie, status, 'goede' smaak, e.d.). Aangezien consumptie in belangrijke mate draait om beleving en emotie, oftewel immateriële consumptie, is dit niet te veronachtzamen. En naast het belang van immateriële aspecten mag het duidelijk zijn dat de input die door de consument als prosument geleverd wordt een even inherent als onmisbaar onderdeel is van het productieproces (voor een vroege studie waarin hierop wordt gewezen, zie Yamaguchi, 1990).

Dat consumenten meer responsief en interactief tegemoet worden getreden, uit zich eveneens in de hedendaagse attentie voor co-creatie, co-productie en co-innovatie. Termen die eveneens aanduiden **dat de verschillen tussen produceren en consumeren niet altijd even hard en duidelijk zijn.** Termen ook die bedoelen aan te geven dat consumenten zich niet louter en alleen (willen) laten 'ontzorgen' maar ook behoefte hebben aan ruimte om zorg te kunnen dragen voor het wat en hoe van verkrijgbare goederen of diensten dan wel de inrichting van hun werk- of leefomgeving. Denk voor wat het laatstgenoemde betreft bijvoorbeeld aan prosumptie van beleid en stedelijke ontwikkeling: prosumenten hebben een rol in het management van de stad, om door middel van co-creatie een duurzame stad te bouwen (Izvercianu et al., 2014). Denk voor wat het eerstgenoemde betreft bijvoorbeeld aan wat Colin Campbell (2005) *craft consumption* noemt. Het gaat hier niet om de zonet aangeduide personalisatie van massaproducten, die als het ware als ruw materiaal voor het 'unieke' eindproduct dienen, maar juist om het zelfstandig vervaardigen van uitzonderlijke producten. Wil het craft consumption heten, zijn eigen vaardigheden (vakmanschap) en expressie noodzakelijke ingrediënten: "*For consumption activity to warrant being described as a craft, then the consumer must be directly involved in both the design and the production of that which is to be consumed*" (Campbell, 2005: 31). Craft consumers zijn dus feitelijk prosumenten die invloed willen hebben op wat ze consumeren door de productie zelf ter hand te nemen. Voorbeelden in relatie tot voedsel liggen voor het grijpen: tuinieren, koken, zelf bier brouwen, appelcider maken of brood bakken.

Een fingerwijzing naar actieve bemoeienis van mensen sluit op zijn beurt, en tot slot, weer nauw aan bij de recente aanduiding participatiesamenleving als karakteristiek voor het tegenwoordige tijdsgewricht. **Het gaat er hier om dat mensen meedoen; inspraak en inclusiviteit zijn troef. Zelfbeschikking en zelfredzaamheid appelleren zowel aan neoliberale opvattingen als aan levenslessen van de geïndividualiseerde mens. Eigen koers varen, zelf controle houden door het heft in eigen hand te nemen, zelf regie en zeggenschap ontwikkelen – ze staan vandaag de dag in politiek en maatschappelijk aanzien en te boek als emancipatoir. Prosumptie verhoudt zich op natuurlijke wijze tot deze visie op mens en maatschappij.**

2.3 Prosumptie en voeding

Hierboven is aangestipt dat prosumptie op grond van verschillende redenen als eigentijds is te typeren. Des te opvallender is het dat prosumptie in het moderne denken over landbouw en voedsel nog nauwelijks tot niet als zodanig haar intrede heeft gedaan. En dit terwijl voedselproductie bij uitstek een voorbeeld is van de onlosmakelijke band tussen het vervaardigen en verbruiken in pre-industriële tijden. Maar hier ligt waarschijnlijk ook een belangrijke verklaring voor de afwezigheid van prosumptie: de kloof tussen voedselproductie en -consumptie heeft zich in (post-)industriële tijden verbreed en verdiept. Kennelijk zodanig dat er nog geen reden wordt gezien om de relevantie van prosumptie op het terrein van voedsel te overdenken. Dat het voor zover ons bekend ontbreekt aan wetenschappelijke literatuur over voedselproductie en voeding waarin de begrippen prosumptie en prosument onderwerpen van onderzoek zijn, betekent echter niet per se dat het verschijnsel waarin productie (producent) en consumptie (consument) nader tot elkaar komen cq. zich met elkaar vermengen, geen onderzoeks aandacht krijgt in andere termen, zoals we hieronder zullen aanstippen.

De praktijk van vandaag geeft reden genoeg vanuit het prosumptieve perspectief naar landbouw en voeding te kijken. Niet alleen of zozeer omdat het bereiden van eten impliceert dat we prosumptieve taken uitvoeren, maar ook omdat we keuzes maken in de ingrediënten die we gebruiken bij de samenstelling van onze maaltijd en het gegeven dat de vervaardiging van een maaltijd vraagt om activiteiten als opwarmen, bakken, braden, of ontgooien – zelfs van kant-en-klaarmaaltijden ('gemakseten'): "*even consumers of convenience food are to some extent active producers*" (Troye et al., 2012: 185). Bovendien is prosumptie relevant vanwege het feit dat er consumenten zijn die zich in meer of mindere mate ongemakkelijk voelen bij de ontstane verwijdering tussen hen en hoe hun eten wordt gemaakt dan wel bij de wijze waarop dit gebeurt. In reactie op de huidige situatie – als resultante van het naoorlogse (industrialisatie)proces dat de agri-foodsector heeft doorgemaakt, waarin veel consumenten niet meer weten wat ze eten, wie hun voedsel maakt en op welke manier – ontstaat behoefte aan mogelijkheden om hier wel inzicht in en invloed op te krijgen. De complexe en mondiale agri-foodketens zijn ondoorzichtig en onnavolgbaar. Wat achter stal-, fabrieks- en laboratoriumdeuren gebeurt, is goeddeels een raadsel voor buitengesloten consumenten. Ongeacht of hun beelden of gedachten accuraat zijn, de zorgen die men zich kan maken, zijn reëel. Die consumentenzorgen kunnen aanleiding geven verdergaande voedingskeuzes te maken dan bijvoorbeeld het personaliseren van de koffie, pizza of salade die je bestelt. In het oog springend hier is consumentenbetrokkenheid bij allerlei korte keteninitiatieven, variërend van Herenboeren of Rechtstreeks naar boerenmarkten en maaltijdboxen uit de eigen regio tot stadsboerderijen en moestuinen (*grow it yourself*). Ook nu in Nederland de eigen voedselvoorziening allesbehalve afhankelijk is van wat we zelf verbouwen (*subsistence farming*), en ook wanneer anderen voor ons koken niet uit noodzaak maar uit luxe (zoals in het geval van Thuisafgehaald), betekent dit allerminst dat consumenten geen betrokken- en verantwoordelijkheid bij de productie van hun eten hebben.

Hoewel de term prosumment vooralsnog nauwelijks tot niet als zodanig wordt gebruikt in (sociologische) voedingsstudies, wordt wel degelijk gesproken over het door elkaar lopen, of in elkaar schuiven van de traditionele rollen van producent en consument. Het gaat dan vaak om prosumenten in een stedelijke omgeving, en de begrippen die gebruikt worden zijn bijvoorbeeld urban homesteading, urban agriculture, of, iets verder van maar toch linkend aan het begrip prosument: Alternative Food Networks. Henk Renting en collega's (2012: 304) schrijven bijvoorbeeld in hun editorial bij een editie van een wetenschappelijk tijdschrift over civic food networks (een begrip dat aangeeft dat consumenten meer inspraak hebben in voedselproductie), dat consumenten zich op verschillende manieren met voedselproductie bezighouden: "*The rich variety of forms of citizens engagement in food provisioning (...) make clear that the traditional distinction between 'producers' and 'consumers' is becoming increasingly obsolete.*" In dit artikel wordt bovendien tamelijk rechtstreeks naar prosumptie verwezen als naar voren wordt gebracht dat betrokkenheid van burgers/consumenten bij voedselproductie kan inhouden dat ze zelf voedsel produceren, zoals bij stadslandbouw het geval kan zijn. De auteurs beargumenteren dat we verder moeten kijken dan de begrippen producent en consument, omdat die tweedeling de rol van de consument lijkt te beperken tot iemand die onderdeel is van een economische transactie – en dat doet niet langer recht aan de manier waarop de consument zich in het systeem begeeft. Bijvoorbeeld als prosument, maar ook als actievoerder of door voor een specifiek voedingspatroon te kiezen. Ook hebben consumenten een rol in samenwerkingsvormen met boeren, zoals Herenboerenprojecten. Consumenten beïnvloeden daarmee op verschillende manieren het voedselsysteem. Ofwel door hun rol als consument op een specifieke manier uit te voeren, ofwel door als prosument op te treden – door zelf te produceren, of door samenwerking met een boer aan te gaan.

Omdat prosumptie in studies binnen het voedseldomein nog vooral onbekend terrein is, zijn – bij wijze van eerste verkenningsschappen – enkele gesprekken gevoerd om navraag te doen naar wat de betekenis van prosumptie en prosument zou kunnen zijn.

Volgens Sigrid Wertheim-Heck (Aeres Hogeschool) is een toename in prosumptie op het gebied van voedsel zichtbaar doordat bijvoorbeeld steeds meer groentezaden worden verkocht, en deze ook steeds meer schapruimte innemen. Desalniettemin lijkt het nog steeds een niche te zijn. Wertheim-Heck wijst ook op de verschillende vormen waarin prosumptie wordt 'geframed'. Aan de ene kant is er de diverse groep van volkstuinders. **Tuinieren in die zin is niets nieuws. Maar aan de andere kant wordt tuinieren tegenwoordig ook juist geframed als hip en eigentijds. Het valt haar bovendien op dat er tegenwoordig ook wel op een andere, meer betrokken, manier over voedsel(productie) wordt gesproken. Ook de aandacht voor duurzaamheid van voedsel en gezond eten spelen hier volgens haar mee, evenals het belang dat groepen consumenten hechten aan authenticiteit, zelf doen en lokaal.**

Prosumptie kan echter ook worden gestimuleerd om hele andere redenen dan duurzaamheid en lokaal voedsel, stelt Vincent Gruis (TU Delft). Hij geeft desgevraagd aan dat woningbouwcorporaties vooral in relatie tot leefbaarheidsactiviteiten met prosumeren bezig zijn. Soms is dat bottom-up. Bewoners willen bijvoorbeeld een stuk land gebruiken en corporaties willen hen daarbij ondersteunen. Soms is het ook top-down: corporaties proberen bewoners meer verantwoordelijkheid te geven in het onderhoud van de groene ruimte. Tijdens de crisis werd hier actiever op gestuurd, en wilde men lege ruimte graag een bestemming geven. Tegenwoordig gaat het meer om het bevorderen van sociale cohesie, bewonersbetrokkenheid of het stimuleren van actievere bewoners. Met andere woorden, prosumptie wordt dan gestimuleerd vanwege sociale doelstellingen en leefbaarheid, plezier en verbondenheid in de woonbuurt. Overigens kent Gruis geen corporaties die beleidsmatig op dit onderwerp inzetten: ze zullen vooral op bottom-up initiatieven reageren en de aandacht voor dit onderwerp is dus beperkt. Ook reageert hij negatief op de vraag of hij in de huidige praktijk al iets merkt van het reserveren van ruimte in nieuwe appartementen voor het indoor verbouwen van groenten of iets dergelijks. Gebouwgebonden stadslandbouw is nog marginaal, en wordt tot op heden eerder gezien als iets voor de hobbyist dan voor professionals om structurele aandacht te geven. Toch zegt Gruis zich wel te kunnen voorstellen dat het normaler wordt voor grotere groepen mensen om zelf groenten te verbouwen, en dat, in het verlengde daarvan, meer diensten gaan ontstaan om dat te faciliteren. In feite gebeurt dit al. Denk alleen al aan de spullen die tuincentra verkopen voor het moestuinieren of de hulp die hoveniers aanbieden om van je (balkon- of dak)tuin een voedseltuin te maken. Daar komen we in hoofdstuk 4 op terug. In het volgende hoofdstuk bespreken we eerst het vóórkomen van prosumptie in Almere.

Onze Almere Foto: auteurs

3 De praktijk: Almeerse prosumenten

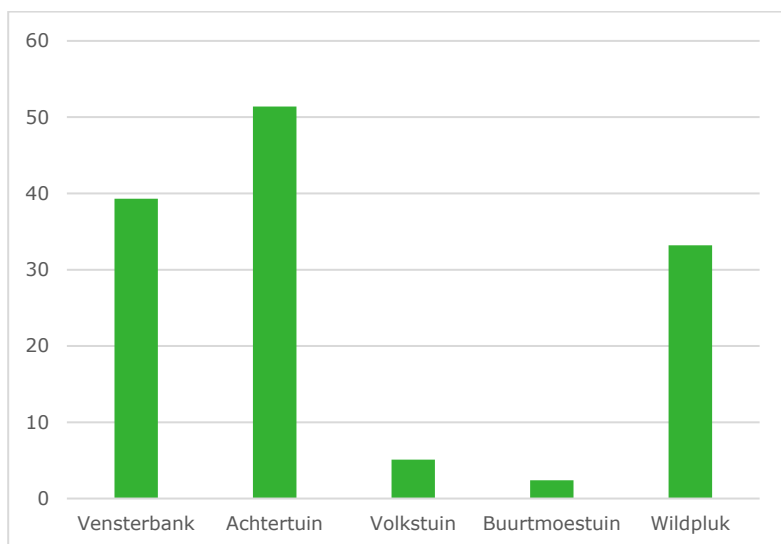
Dit hoofdstuk bespreekt de resultaten van de panel enquête (n=835) en de diepte interviews (n=13). Op sommige punten wordt dit aangevuld met informatie uit het onderzoek van student Eelco Bos. Belangrijke of algemene bevindingen zijn vetgedrukt en iedere sectie (of sub-sectie) start met een korte schuinedrukte samenvatting.

3.1 Wie zijn ze, wat doen ze

Hoewel een groot deel van de panelrespondenten aan in ieder geval één vorm van prosumptie doet, gaat het voornamelijk om de vensterbank en de achtertuin, vormen die relatief weinig tijd en moeite hoeven te kosten (alhoewel sommige respondenten een relatief grote moestuin in de eigen tuin onderhouden). Wildpluk komt ook vrij veel voor, maar ook dat kan op extensieve wijze plaatsvinden. De volkstuin en de buurttuin – meer intensieve vormen van prosumptie – zijn minder populair. Wel zien we dat veel respondenten op verschillende manieren aan prosumptie doen, en dat twee derde van de respondenten in elk geval op enige wijze bij prosumptie betrokken is. De interviewrespondenten zijn (bijna) allen voorbeelden van prosumenten die op verschillende manieren sinds langere tijd betrokken zijn bij hun eigen voedselproductie.

3.1.1 Enquête

De respondenten van de panelenquête zijn niet geselecteerd op prosumptie, maar twee derde (572) van hen doet er in elk geval op één manier aan (263 respondenten doen op geen enkele manier aan prosumptie). De meest voorkomende categorie is het verbouwen in de achtertuin. Mogelijk niet verwonderlijk dat deze categorie eruit springt, daar 84% van respondenten aangeeft een achtertuin bij de woning te hebben.

Figuur 1. Percentage panel-respondenten dat aangeeft prosumer te zijn in één van de vijf categorieën (N=835).

Van de twee derde van de mensen die wel aan prosumptie doet (572), is meer dan helft (332) in tenminste twee categorieën actief: één respondent geeft aan alle vijf categorieën te beoefenen; 9 respondenten zijn bij vier vormen betrokken; 122 respondenten doen aan drie vormen van prosumptie (dat is 15% van het totaal aantal respondenten - hiervan maken 111 respondenten een combinatie met de achtertuin); en 200 respondenten doen aan twee vormen (hier maken 152 respondenten een combinatie met de achtertuin). 240 respondenten zijn actief in één categorie, vooral in de vensterbak en de achtertuin en in iets mindere mate wildpluk. Bij de categorieën achtertuin, volkstuin en buurttuin hebben we ook specifiek gevraagd in hoeverre mensen zich met deze

vorm van prosumptie bezighouden (zie tabel 5). Figuur 1 en tabel 5 maken duidelijk dat slechts een klein deel van de respondenten actief is in een volks- of buurttuin. **De vensterbank en de achtertuin komen het meest voor, op de voet gevolgd door wildpluk.**

Tabel 5. Specifieke vormen van prosumptie voor de categorieën achtertuin, volkstuin en buurtmoestuin (panel-respondenten, in percentages).

 Achtertuin	
Ja	51
voorheen wel, maar momenteel/afgelopen jaar niet	8
nee, maar ik zou dat wel graag willen doen	8
 Volkstuin	
ja, een volkstuin	4
ja, bij onzevolkstuinten.nl (onder glas)	0.5
ja, een (individueel stuk op een) buurtmoestuin	0.2
anders, namelijk...	2
 Buurtmoestuin	
ja, in een collectieve buurtmoestuin	1
ja, in een buurtboomgaard	0.7
ja, in een voedselbos	0.6
ja, iets anders, namelijk...	1

Prosumptie in de vensterbank zal in verreweg de meeste gevallen gaan om prosumptie op erg kleine schaal. Bij de achtertuin kan dat ook het geval zijn, maar dat hoeft niet. Een derde van de respondenten met een moestuin in de achtertuin gebruikt één tot twee vierkante meter voor het moestuinieren, en meer dan 20% drie tot vier vierkante meter. Ongeveer 16% heeft er minder dan een vierkante meter voor in gebruik: zo'n elf procent gebruikt er meer dan tien vierkante meter voor. Dit betekent dat prosumptie in de achtertuin verschillende vormen kan aannemen: de aanname is dat het in termen van oogst en tijdsbesteding iets heel anders betekent voor mensen die minder dan een vierkante meter bebouwen dan voor mensen die er meer dan tien vierkante meter voor gebruiken – deze vallen beiden in deze categorie. **Wel zien we aan bovenstaande cijfers dat de moestuin in de achtertuin vaak een bescheiden grootte heeft.**

Volkstuinen zijn over het algemeen veel groter: meer dan de helft heeft honderd vierkante meter of meer tot zijn of haar beschikking.

Afgezien van de door ons vastgestelde categorieën houden mensen zich ook op andere manieren bezig met het verbouwen of van voedsel, of hebben dat in het verleden gedaan, zoals tabel 6 duidelijk maakt.

Tabel 6. Manieren waarop panel-respondenten zich bezig houden of hebben gehouden met voedsel (in percentages) (N=835).

Stelling	%
Ik heb vroeger een schooltuin gehad	59
Ik pluk of oogst eetbare gewassen in een pluk- of zelfoogsttuin	23
Ik krijg of koop groenten of fruit van mensen met een volks- of schooltuin	22
Ik pluk bloemen in een zelfpluktuin	10
Ik heb beroepsmatig (in het werk) te maken met groenten en fruit	6
Ik houd kippen voor de eieren	6
Ik vis (bijv. op zee) voor eigen consumptie	2
Ik houd bijen (als imker)	2
Ik zaag zelf een kerstboom (of graaf die uit) bij een kwekerij of in een bos	1

3.1.2 Interviews

Wat opvalt aan de interviews is dat bijna alle respondenten aan verschillende vormen van prosumptie doen. Op zich is het niet vreemd dat veel mensen een potje kruiden in de vensterbank hebben staan, maar veel geïnterviewden doen ook aan wildpluk, of verbouwen groente en fruit in de achtertuin. Dus, hoewel elke respondent is gevraagd om mee te doen aan ons onderzoek op basis van één categorie, bleek dat de meeste respondenten zich niet beperken tot deze ene categorie.

De enige uitzondering hierop is respondent 15. Zij was gevraagd mee te doen aan ons onderzoek juist omdat ze minder betrokken is bij prosumptie, maar wel af en toe een basilicumplantje in de vensterbank heeft staan. Omdat dit de enige categorie is waarin ze actief is en de oogst vrij klein is, waren veel vragen niet op haar van toepassing. Het verschil toont zich ook in het feit dat waar de andere respondenten doorgaans veel weten over voedsel verbouwen en daar over het algemeen positief tegenover staan, deze respondent aangeeft weinig in het onderwerp geïnteresseerd te zijn:

"Het is gewoon niet mijn ding. Dat is allemaal bij mijn broer terechtgekomen, volgens mij een klein beetje bij mijn zus, maar mij heeft het overgeslagen. Ik heb paarden. Dat is zeer tijdrovend, dus daar besteed ik gewoon heel veel tijd aan." R15²

(Overigens betekent dit niet dat deze respondent verder niet om gezondheid, het milieu of duurzaamheid zou geven: *"Met betrekking tot gezondheid, ik let op wat ik eet, ik beweeg goed, dat soort dingen. Ik probeer ook met de verwarming mijn huis niet altijd de kachel aan te doen. (...) Het gaat natuurlijk niet de goeie kant op, zoveel is mij natuurlijk ook wel duidelijk. (...) Ik bedoel, die argwaan is niet zozeer de supermarkt, het is natuurlijk gewoon de hele keten."* Het laat slechts zien dat haar interesses ergens anders liggen.) Dit maakt extra duidelijk dat ons sample van interview respondenten een grote bias kent. Dat is op zich niet erg: we waren immers specifiek op zoek naar verhalen van de mensen die zich bezig houden met prosumptie. Maar het laat wel zien dat de verhalen van de mensen die alleen een plantje in de vensterbank hebben staan, en hun beweegredenen, waarschijnlijk flink zouden kunnen verschillen van wat we hier laten zien van de overige respondenten. Overigens, de andere respondent binnen dezelfde categorie bleek ook te verbouwen in de achtertuin, wel eens fruit en noten uit het wild te plukken en in het verleden een volkstuin te hebben gehad. Zij kweekt de kruiden soms ook zelf op. Zij had dan ook meer overeenkomsten met de respondenten uit de andere categorieën dan respondent 15.

Respondenten houden verscheidene kruiden in hun vensterbank, maar zaaien daarnaast ook thuis voor, voor de moestuin, en kweken plantjes binnen op. De twee respondenten die we hebben gevraagd omdat ze verbouwen in de achtertuin, hebben grote tuinen (tot 500 vierkante meter) die voor een groot deel uit moestuin bestaan. Van de drie respondenten die een eigen plot op een andere locatie beheren, heeft er één een traditionele volkstuin (300 vierkante meter), één tuiniert bij ONZE volkstuin onder glas (32 vierkante meter), en de derde heeft een eigen plot op buurtmoestuin Zenit (50 vierkante meter): *"Het geen gemeenschappelijke tuin. Maar het is wel zo dat mensen uit de buurt*

² Quotes zijn zoveel mogelijk letterlijk overgenomen maar omwille van de leesbaarheid enigszins aangepast, bijvoorbeeld door 'eh...', herhalingen of onafgemaakte zinnen te verwijderen.

daar komen" (R3). De respondent die bij ONZE tuiniert, vist en rookt daarnaast zalm en forel die ze in visvijvers vangt. De respondent die een grote volkstuin heeft, heeft thuis ook nog van alles staan: "Aan de voorkant staat wat hop, maar dat heb ik op de andere tuin ook. En wat kruiden staan er. Wat salie en tijm. En wat druiven heb ik staan en dan nog een vijg. (...) Ik heb hierboven langs en aan die kant tegen de muur de druiven lopen" (R10). Ook is hij betrokken bij een proeftuin van IVN. Daar verbouwt hij geen eetbare gewassen, maar planten waar verf van wordt gemaakt.

Een achtertuin in de winter. Er is goed te zien hoe de achtertuin bijna geheel in bedden is verdeeld. Foto: auteurs

Drie respondenten hebben we gevraagd omdat ze betrokken zijn bij een gezamenlijk project. Respondent 5 is één van de initiatiefnemers van Voedselbos Sieradenbuurt. Ze vertelt hierover:

"Daar staan allemaal appelbomen. (...) Hier hebben we een bijenstal met een echte imker. Dan hebben we hier een voetbalveldje met allemaal fruitbomen en struiken eromheen. En hier hebben we een vuurplaats voor de buurt. Dit stukje was water en hierachter hebben we de twee kruidenheuvels. Die heuvels zijn ongeveer dertig meter lang en een meter of acht breed met allemaal kruiden erop. (...) Ook met allemaal fruitbomen en fruitstruiken eromheen. Dit stuk is het notenbos. Daar hebben we allemaal pecannoten en hier staan ook nog wat fruitboompjes tussendoor. In principe doen wij het onderhoud van dit stuk, wij als bewoners. En de gemeente doet dit. (...) Echt het onderhoud, dat is een man of tien bij elkaar. En de ene week is de ene er wel en de andere week niet. Het is ook geen verplichting, maar in de loop van de jaren hebben we gewoon een hele leuke groep met elkaar. Daar ging het ook een beetje om." R5

Respondent 6 is in vijf verschillende categorieën bij prosumptie betrokken. Samen met zijn vrouw heeft hij een grote volkstuin. De buurttuin waarbij hij betrokken is, is op zijn initiatief ontstaan. Er waren ooit twintig mensen bij betrokken. Nu zijn dat er nog acht, maar in de praktijk vier à vijf. Respondent 9 is betrokken bij buurttuin de Discus. Hij onderhoudt daar zijn eigen stuk, hoewel dat initieel niet de bedoeling was:

"We zagen het ook eerst als een gezamenlijke tuin en dat was ook de opzet. Er waren toen tien mensen bezig en die hebben een ontwerp gemaakt voor een gezamenlijke moestuin. Dus je had niet een eigen stukje, maar je was eigenlijk overal bezig waar het nodig was (...) en langzamerhand zijn we steeds meer overgegaan naar toch individuele stukjes. (...) Er zijn ondertussen wel weer een paar nieuwe mensen gekomen en gelukkig heb ik van een paar wel weer wat positieve berichten gekregen. Elke keer als ik met die moestuin bezig ben, dan komt ze bijvoorbeeld naar buiten, van hey joh, mag ik meedoen, want ik zie dat je in de moestuin werkt en ik wil niet mijn eigen stukje, maar ik wil wel even meehelpen. Ik zeg ja, kom maar mee." R9

Eén van de respondenten hebben we gevraagd omdat hij imker is. Daarnaast heeft hij veel bijzondere fruitbomen in de tuin en heeft zijn vrouw samen met twee anderen een volkstuin. De andere respondent in deze categorie heeft naast het wildplukken een tuin bij ONZE en verbouwt in haar eigen tuin. Ze vertelt:

"We doen ook wel experimentjes. Ik kan bijvoorbeeld bleekselderij opnieuw laten groeien en wortels opnieuw laten groeien. (...) En als je de onderkant van een krop sla inkerft en je zet dat op een schoteltje water, dan krijgt het op een gegeven moment worteltjes en dan krijgen ze nieuwe blaadjes. (...) Ik droog bijvoorbeeld ook appelschillen voor in de thee. Je kunt heel goed je eigen thee maken, ook van kruiden. Van citroenmelisse kan je thee maken bijvoorbeeld, of salie is lekker. (...) Dan droog ik van alles en rozenblaadjes kan je ook drogen en rozenbottels voor in de thee. (...) Maar ik probeer ook altijd om van overblijfselen, zoals de blaadjes van de koolrabi en het groen van de venkel, iets te maken. Van venkelgroen kan je

bijvoorbeeld leuk pesto maken en die koolrabiblaadjes en bietenblad, daar kan je heel erg lekker soep van maken. En dan hoeft je het niet weg te gooien.” R1

Respondent 13 is de enige respondent die niet uit Almere komt. Hij is betrokken bij een Herenboerenproject en valt daarmee in de categorie ‘uitbestede productie’, een categorie waarvoor we binnen Almere geen respondenten konden vinden. Respondent 13 vertelt:

“Het verhaal is eigenlijk vrij eenvoudig, dat een groep mensen eigenaar is van een boerderij. En daarmee verantwoordelijk is en uitvoering geeft aan het produceren van je eigen voedsel. (...) De essentie van het verhaal van de Herenboer is: je mag iets doen, maar het hoeft niet. Dus we hebben een uitvoerende boer die bij ons in dienst is en die zorgt dat de producten gemaakt en geleverd worden. (...) Als je in je eentje bent kun je voor €1000,- instappen. Dan neem je ook voor één mond af. En voor €2000,- kun je tot 5, 6, 7, monden afnemen, gewoon de omvang van wat je wilt, van je gezin. Dus die €2000,- is eenmalig. Die krijg je in principe ook terug als jij weer zou willen stoppen. Dus alleen een inlegkapitaal wat nodig is voor de exploitatie van de boerderij. (...) Het is eigenlijk startkapitaal en daarna koop jij een soort abonnement en krijg je gewoon alles wat geproduceerd wordt. (...) Per mond betaal je een bedrag (...) De totale hoeveelheid wat je dan krijgt aan groente, vlees en eieren moet voldoende zijn voor 60% van je dagelijkse voedselbehoefte.”

Wat opvalt is dat wildplukken binnen deze groep respondenten heel normaal is: ze plukken bramen of vlierbessen, rapen walnoten, of plukken paardenbloemen of brandnetels voor de thee. Overigens leert het onderzoek van Visser et al. (2019) dat Almere een rijk aanbod heeft van eetbare planten.

We hebben de interview respondenten gevraagd wanneer ze zijn begonnen met hun prosument-activiteiten. De antwoorden laten zien dat veel activiteiten enerzijds vrij recent zijn (men begon in 2014, in 2018, in 2011, acht jaar geleden, is met het vijfde seizoen bezig...), maar dat respondenten anderzijds vaak al eerder bij andere activiteiten waren betrokken. R11 heeft bijvoorbeeld sinds 2011 een grote moestuin in de achtertuin, maar had sinds 2000 al een volkstuin, en R12 heeft sinds 19 jaar een moestuin in de achtertuin, maar sinds vijf jaar een volkstuin erbij. Sommige mensen geven aan al als kind met tuinieren bezig te zijn geweest.

“Ik ben er eigenlijk altijd wel een beetje mee bezig geweest, maar in 2011 zijn we met die buurttuin begonnen. De volkstuinten hebben we ook pas sinds ongeveer 2013. Die andere dingen zijn er altijd geweest.” R6

Twee respondenten geven expliciet aan dat ze ook een ontwikkeling hebben doorgemaakt als tuinder. Zo geeft respondent 11 aan dat ze preciezer is geworden met het afstemmen van wat ze zaait en plant op wat ze kan opeten: *“In het begin was het altijd zo van ik moet van alles een hele rij doen. Dat is toch wel oefenen. Dit jaar, of in 2018, ben ik er al heel tevreden over.”* Respondent 1 is met de jaren steeds geïnteresseerder geworden in het tuinieren en eten uit het wild, en is zich daar meer op gaan richten: *“Ik denk dat het voor ons meer te maken had met meer bewustwording. Van alles wat je koopt, natuurlijk kost het geld maar het kost ook iets anders, het milieu bijvoorbeeld. En ook gewoon fascinatie met het creëren van iets, dat je gewoon je eigen groenten ziet groeien. En ik denk dat we ons ook steeds meer zijn gaan richten op wat we echt willen in het leven. Kijk, als je dertig dingen doet en je gaat je echt focussen op wat wil ik nou echt, dan vallen er tien dingen af. En de dingen die overblijven, worden geïntensiveerd.”* Overigens komt het ook voor dat mensen in de loop der tijd minder bezig zijn met prosumptie. Respondent 4 geeft aan tegenwoordig minder in de tuin te kunnen werken door fysieke beperkingen: *“Minder dan vroeger. Vroeger deed ik het wel veel meer, ik heb ook ooit een volkstuin gehad. En de laatste jaren ben ik inderdaad beperkter in mijn beweging, dus ik kan niet meer zo goed in de tuin allerlei dingen doen, vandaar dat ik ook meer bestraat heb dan me lief is.”*

Van de dertien respondenten uit het Oosterwold onderzoek (dat is uitgezonderd de respondenten van de tiny lofts) wonen er zes nog niet daadwerkelijk in Oosterwold. De meeste respondenten die al wel in Oosterwold wonen, wonen daar ongeveer een jaar, met een uitschieter tot twee jaar. De meeste respondenten komen vanuit Almere naar Oosterwold, maar ze komen ook uit Utrecht, Amsterdam, Hilversum, Stichtse Vecht, Eemnes en Maastricht. Ze hebben percelen van 900 tot 5000 vierkante meter, met een gemiddelde van 2774 vierkante meter. Negen respondenten hebben een huishouden bestaande uit twee personen. Er zijn ook enkele grotere gezinnen – de grootste telt zeven leden. De respondenten hebben allerlei beroepen: ze werken in de marketing, zorg of ICT, zijn psycholoog, consultant, jurist of paraveterinair. Eén respondent heeft geen betaald werk, een ander is gepensioneerd. De twaalf respondenten van de tiny lofts komen vooral uit Almere en het gebied eromheen ('t Gooi, Amsterdam, Loosdrecht, Utrecht). Hun percelen zijn tussen de 600 en 2000 vierkante meter. Ze wonen alleen of zijn met zijn tweeën.

De respondenten gebruiken verschillende delen van hun tuin voor het verbouwen van voedsel. Eén respondent geeft aan dat hij of zij dit door de hele tuin heen doet. Voor de ander is het een zesde, voor weer anderen een kwart tot een derde. Voor de meesten is het echter rond of meer dan de helft, of zelfs 'alles behalve het huis'. De Oosterwold respondenten is ook gevraagd of ze al landbouw bedreven voor ze naar Oosterwold kwamen (of zullen komen). Voor zes respondenten is dat het geval (één hiervan had een kleine kruidentuin, een ander heeft lang een groot stuk grond beheerd). Eén van de respondenten stelt: *"E.e.a. moet nog groeien. We liggen op schema. De gemengde fruit- en notenbomen staan geplant. We waren al gek op exclusieve rassen. Die staan er nu: roodvlezige appels uit Duitsland, ciderappels uit Engeland, oude appelfrassen, speciale pruimensoorten uit Engeland en Frankrijk, walnoten en kastanjes, exclusieve rassen her en der vandaan: lijsterbes kruisingen, meidoorn kruisingen, pawpaw, kaki kruisingen. Totaal zo'n 40-50 fruitbomen. Zelfde aantal bessenstruiken. De groentetuin loopt achter, we wilden ook overblijvende groenten als experiment. Eerst klussen, alles af, nu laten groeien en verder opzetten. Geld voor een kas is wel op. En het kost tijd."* Ongeveer de helft van de respondenten van de tiny lofts heeft ervaring met tuinieren, de andere helft niet.

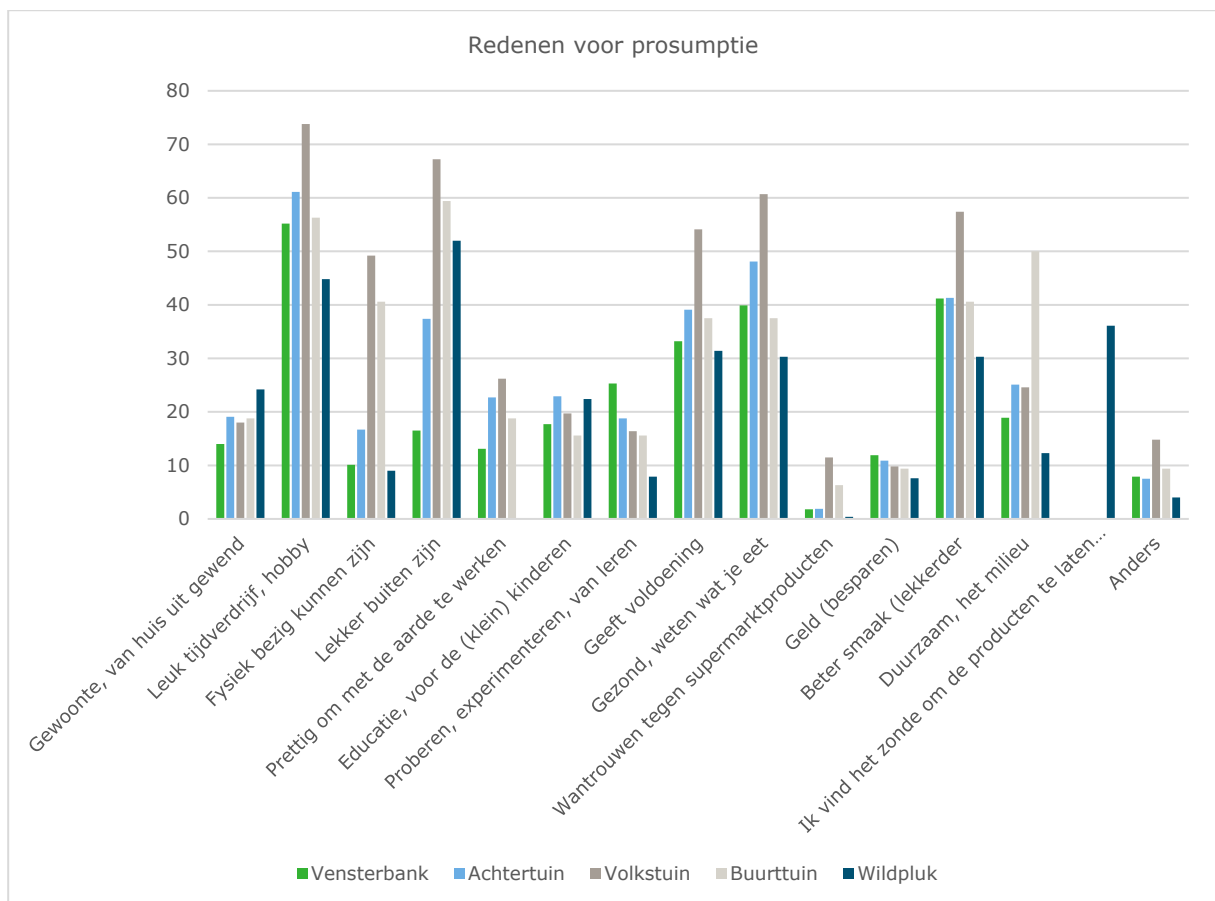
Met betrekking tot onze indeling in categorieën: zeven respondenten hebben plantjes staan in de vensterbank, één tuiniert bij een buurttuin, één bij een volkstuin, er zijn geen wildplukkers. Opvallend is wel dat de mensen die al in Oosterwold wonen meer doen op het gebied van prosumptie dan de respondenten die er nog niet wonen.

3.2 Motivaties

Motivaties voor het prosumeren zijn voor de panel-respondenten en de interview respondenten vergelijkbaar. Respondenten spreken vooral over het plezier van het tuinieren – de hobby, het buiten zijn – en de lol van het zelf iets maken. Gezondheid en duurzaamheid worden door een enkeling genoemd, en ook wantrouwen tegen de supermarkt is voor sommigen een motief, maar dit lijken toch minder duidelijke of belangrijke motivaties te zijn. Voor sommige mensen speelt het sociale aspect ook een belangrijke rol. De interviews maken bovendien duidelijk dat respondenten vaak verschillende motivaties hebben, die (ook voor henzelf) moeilijk te ontwarren omdat ze met elkaar samenhangen.

3.2.1 Enquête

Panel-respondenten hebben verschillende motivaties om zich met prosumptie bezig te houden. De motivatie verschilt vanzelfsprekend per categorie, maar er zijn ook opvallende overeenkomsten. Voor respondenten in alle categorieën is het prosumeren **een leuk tijdverdrijf, een hobby die voldoening geeft en ook nog een gezond en goed smaakvol product oplevert**. Voor de categorie volkstuin, buurttuin en wildpluk geldt als extra motivatie het buiten bezig zijn. Verder springen er per categorie specifieke motivaties uit. Voor de volkstuinters zijn dit: het is een gezonde bezigheid is, je weet wat je eet, het geeft voldoening en smaakt beter. Buurttuinters geven vooral duurzaamheid als extra motivatie. **Opvallend is dat duurzaamheid (m.u.v. de buurttuin categorie), geld besparen en wantrouwen van supermarktproducten geen zwaarwegende intrinsieke motivaties zijn voor de meeste prosumptanten.**

Figuur 2. Motivaties voor prosumptie van de panel-respondenten (N: Vensterbank: 328; Achtertuin: 414; Volkstuin: 61; Buurttuin: 32; Wildpluk: 277).

Sommige respondenten gaven een andere reden om zelf groenten te verbouwen. Meerdere respondenten zeiden bijvoorbeeld dat het fijn, makkelijk en handig is altijd verse kruiden in huis te hebben. Anderen gaven aan dat bepaalde producten niet in de winkel te koop zijn (zoals kruisbessen, of juist meer exotische producten) of erg duur zijn. Sommige respondenten hebben pragmatische redenen om zelf te telen: de fruitbomen stonden al in de tuin toen ze er kwamen wonen, fruitbomen geven privacy in de achtertuin, en een andere respondent had een volkstuin als erfenis gekregen. Ook stelde een respondent dat een saai balkon veel leuker wordt met de levendigheid van planten.

Mensen die betrokken zijn bij een buurttuin, doen dat per definitie in groepsverband. We hebben hen gevraagd waarom ze kozen om in een groep voedsel te verbouwen (N=32). Het gaat buurttuin prosumpten vooral om saamhorigheid in de buurt (59%) en de sociale contacten (44%). Andere belangrijke motivaties waren het kunnen verdelen van taken (44%), dat het leuker is dan alleen tuinieren (28%) en dat je kunt leren van anderen (22%). Eén van de respondenten die hier een open antwoord gaf, verwoordde dat als volgt: "Leuk om een buurtproject te doen met leuke mensen. Gaat mij meer om het gezamenlijk resultaat van een bijzondere plek in de wijk, dan om het voedsel".

3.2.2 Interviews

De interviews bevestigen het beeld uit de panel enquête: er zijn vaak verschillende redenen om als prosumpt actief te zijn. Vaak volgde op de vraag naar waarom iemand eigen voedsel verbouwt of raapt/plukt een lang en uitgebreid antwoord waarin verschillende motivaties naar voren kwamen. Als er vervolgens werd gevraagd naar wat er nu precies leuk is aan prosumptie kwamen er soms weer andere redenen bovendrijven. Die redenen zijn niet altijd goed te ontwarren, zoals duidelijk blijkt uit onderstaande quotes – overigens ook niet door de respondenten zelf.

"We hebben altijd wel wat met tuinieren gehad. We vinden het prettig om wat eigen spullen te verbouwen. Je bent er zelf mee bezig, dus het levert iets op en dat geeft wel een fijn gevoel. Je bent in de buitenlucht, je bent bezig. En de volkstuinvereniging geeft ook contact met anderen." R10

Interviewer: "Gaat het dan eigenlijk om de activiteit, het fysieke, of heeft het te maken met het buiten zijn, of is het iets van de aarde zelf?" R9: "Eigenlijk is het een combinatie van alle drie. Ik kan niet zeggen dat het het één is. Het valt allemaal samen. Ik vind het heerlijk om buiten te zijn en ik vind het heerlijk om in de aarde te werken en ik vind het heerlijk om van mijn eigen stukje te kunnen eten."

Omdat de respondenten elk zoveel verschillende motivaties noemden, was er zowel veel overlap te vinden tussen de antwoorden van de respondenten, als veel verschil. Toch bevestigen de geïnterviewden de lijn uit de panel enquête. Duurzaamheid werd door bijna geen enkele respondent als een belangrijke motivatie genoemd, hoewel sommige respondenten in tweede instantie – als er specifiek naar werd gevraagd of later in het gesprek – wel aangaven duurzaamheid belangrijk te vinden en bijvoorbeeld biologisch (of zonder gifstoffen) te telen, of het fijn te vinden op deze manier minder afval te produceren. Alleen respondent 13 – betrokken bij het Herenboerenproject – noemt duurzaamheid als eerste motivatie ("We proberen al zo veel mogelijk verantwoorde producten te eten"). Twee respondenten geven aan dat één van de redenen voor hun prosumptie is dat ze de supermarkt wantrouwen, maar zij maken niet direct een link met duurzaamheid: "Met duurzaamheid... nee, ook niet zo heel erg in dit geval. Ik waardeer mijn product wel echt. Supermarkthoning dat kan jij ook kopen, maar dat wantrouw ik toch een klein beetje op een of andere manier" (R8). Drie respondenten geven aan prosumptie te zijn omdat ze dan weten wat ze eten, maar ook zij maken geen nadrukkelijke link met duurzaamheid.

Met andere woorden, hoewel duurzaamheid voor een aantal mensen wel degelijk een belangrijk onderdeel is van het prosumeren, werd duurzaamheid op zich door slechts één respondent als de belangrijkste motivatie genoemd. Sterker nog, sommige respondenten gaven expliciet aan dat dat het niet is (hoewel ook dat niet betekent dat het geen rol speelt in de manier waarop er wordt getuinierd):

"Ik zou echt wel gewoon een stuk van mezelf missen als ik dit niet zou doen. Want ik heb geen reden van ik wil een bijdrage leveren aan de duurzame wereld en daarom produceer ik mijn voedsel. Daar denk ik helemaal niet bij na. Ik vind het gewoon heel fijn om in ieder geval buiten bezig te zijn. Ik krijg er energie van. (...) Ik doe het niet bewust, maar ik vind het gewoon fijn om daar buiten bezig te zijn en mooie dingen te maken. (...) Ik probeer ook heel bewust permacultuur toe te passen, maar dan heel erg op mijn eigen manier. Dus ik voel me echt wel een combinatie van ouderwets tuinieren in de zin van alles op een rijtje in zwarte grond, en dat in ieder geval de bodemkwaliteit heel erg goed is qua waterhuishouding en vooral qua organische stof, dat daarmee de structuur verbetert." R11

Een groot deel van de respondenten noemde ook dat ze het tuinieren van huis uit hebben meegekregen.

"Dat [tuinieren] heeft me altijd aangetrokken, want we zijn geboren in Suriname met dit soort dingen. Dus dat blijft toch aantrekken (...) Het was eigenlijk ook bedoeld voor mijzelf, dat ik lekker daar kan ploeteren. En lekker gewoon even op nul zetten." R7

Naast het feit dat veel geïnterviewden het prosumeren van huis uit hebben meegekregen, komen uit de warrige lijst van motivaties om met prosumptie bezig te zijn twee andere belangrijke redenen naar voren: enerzijds de lol van het produceren, en anderzijds het fijne van buiten zijn, zowel mentaal als fysiek. De interviews ondersteunen hierbij het beeld van de panel enquête. Deze twee redenen hangen sterk samen, want ze vormen allebei een andere kant van het plezier in tuinieren (waarbij het aan de ene kant vooral gaat om de uitkomst van die activiteit, en aan de andere kant om de activiteit zelf). Ten eerste de lol van het produceren. De één noemt het een hobby, een ander geeft aan het experimenteren te waarderen, voor een derde gaat het om de voldoening van zelf iets maken. Weer een ander vindt het fijn dat het iets oplevert, of dat hij niet mee hoeft te gaan in het 'systeem'. In al deze gevallen gaat het in meer of mindere mate om het plezier van iets zelf maken. Dat kan in het groot zijn, of in het klein, zoals onderstaande quotes illustreren. Soms gaat het daarin om het omzeilen van de supermarkt, maar voor een ander is dat minder belangrijk.

"Het is meer de weerzin dat alles in deze maatschappij voor je gemaakt wordt. En dat zelf doen, dat is voor mij dat ik er zelf bij kan en het grappig is dat ik helemaal niet op mijn geld zit. Maar als ik een gratis noot uit het bos kan halen, dan is dat heel verleidelijk." R6

"John [pseudoniem] is van het aanleggen van die pergola, van de bruggetjes, we hebben die container uit Aalsmeer gehaald. Gewoon dat je met z'n tweeën zo'n heel project realiseert. Dat is gewoon ontzettend leuk. En dan hebben we het ene klaar, gaan we weer iets anders bedenken. Er is een man in de buurt, die heeft iets met vleermuizen, die heeft twee vleermuizen kasten, hebben we gesubsidieerd. Er staat daar achter mij één en halverwege staat er één. Dat is gewoon heel leuk. (...) Dit is van ons. Hier heb ik meer mee dan met het bos hierachter. Dat is ook natuur, maar dit hebben wij gecreëerd, hebben we over nagedacht, hebben we moeite voor moeten doen." R5

"Ik vind het ook grappig om er wel honing uit te halen dus mijn doel is op zich wel om wat te produceren. Dus het is niet zo dat ik de honing erin laat zitten. (...) Dat geeft voldoening. Ik denk dat dat de hoofdrede is, dat het een soort voldoening geeft. Je hebt een mooi product. Dat dan die potjes op je tafel staan nou, ja, dan heb je toch zoiets van goh, dat is wel mooi." R8

"Ik vind het gewoon fascinerend. Het geeft een soort vrijheid, een soort gevoel van autonomie. Dat je gewoon het park in kan lopen en daar is gewoon je eten. En je kan er iets van maken en dan hoef je het niet te kopen. Je hebt de supermarkt overwonnen." R1

Dan het fijne van buiten zijn. Men geniet van het tuinieren, van het buiten zijn, van het werken met en in de natuur. Het geeft energie, en is zowel fysiek als mentaal goed voor de gezondheid. Respondenten stellen dat het hun hoofd leegmaakt, dat het meditatief is.

"Het plukken zelf heeft iets meditatiefs. Als ik een uurtje ga vlierbloesemplukken, volgens mij heeft dat op mij hetzelfde effect dat als iemand anders gaat yoga'en of mediteren. Je bent even helemaal uit het drukke leven, dat is wel een belangrijk gevoel dat ik ervan krijg, dat je even overal uit bent. Het geeft heel veel rust, je bent alleen maar bezig met goede schermen vinden, dat is eigenlijk het enige waar je mee in je hoofd bezig bent." R1

"Ik geniet ervan om in een boom te klimmen om appels te plukken, ik geniet ervan om een stuk land om te scheppen. Ik geniet ervan om een composthoop te houden, dat die stinkt en dat ik het lekker vind om dat om te scheppen. En dat ik ook het idee lekker vind dat dat stinken, dat dat steeds mooier wordt en dat dat iets wordt wat de moeite waard is, waar weer andere dingen in groeien. Ik geniet ook gewoon van grond, van beestjes in de grond. Nou en dan uiteindelijk als het lukt, dat er opeens een mooie krop sla ergens uitgroeit, of dat er lekkere tomaten aan je tomatenplant zitten." R6

Respondent 13 is zelf niet bij het tuinieren betrokken. Dit is voor hem juist een meerwaarde van het concept. Hij noemt daarnaast als enige respondent de bijdrage die hij met zijn betrokkenheid aan het landschap levert:

"Het levend landschap, dat vind ik er persoonlijk super leuk aan, dat je een bijdrage levert, met jouw voedsel ook dat landschap vitaal te krijgen. (...) En wat ik ook wel leuk eraan vind, je hoeft ook niet per se wat te doen. Het feit dat er een boer is die het voor jou allemaal regelt, is ook wel heel prettig." R13

Ook geven meerdere interview respondenten aan dat het sociale aspect voor hen een belangrijke motivatie is om betrokken te zijn. Niet verrassend gaat het hier om mensen die bij een gezamenlijk initiatief zijn betrokken, maar ook respondent 3, die een individueel plot heeft op een gezamenlijk project, vertelt de sociale contacten belangrijk te vinden.

"In deze wijk komt iedereen 's avonds thuis van zijn werk en duikt het huis in en verder zie je elkaar niet meer. Wij vinden het met een groepje gewoon leuk om mensen te verbinden. En dan om dit zo aan te leggen met die bijen en die bloemen. Het was ook bedoeld om een beetje het contact met de bewoners te leggen. (...) En hier heb je drie flats, dat zijn dan meestal de wat oudere mensen, die zeggen, we kijken erop uit, we vinden het zo leuk. Maar we kunnen niet helpen, omdat we fysiek daar niet toe in staat zijn. Maar die komen elke keer koffie brengen. En dan hebben ze weer koek gebakken. Zo leuk." R5

"Het is leuk om te zien hoe dat groeit, het is gezellig, je kunt met mensen praten. Je bent natuurlijk niet altijd aan het werk, je komt gewoon mensen tegen. Ik kom ook wel wandelaars tegen en je kunt een praatje maken. En daarnaast organiseren we activiteiten voor de buurt." R3

"Ik vind dat 'samen' fantastisch. Dus die community is echt leuk. Wij hebben door de Herenboeren écht weer andere mensen leren kennen." R13

Overigens geeft respondent 11, die een grote achtertuin heeft, aan het ook erg leuk te vinden om het met andere mensen te hebben over het tuinieren. Daarom heeft ze een 'moestuincubje' opgericht, om zaadjes en plantjes uit te wisselen, elkaar te helpen en ervaringen te delen. Hoewel het moeilijk blijkt dit daadwerkelijk in de praktijk te brengen, laat dit initiatief wel zien dat ook mensen die niet bij een gezamenlijk initiatief betrokken zijn interesse kunnen hebben om prosumptie met anderen te delen: *"Dat maakt het voor mij dan ook wel extra leuk om dingen uit te wisselen en ik vind het ook heel leuk om op die manier al mijn kennis te delen. Ik vind het ook leuk om mensen te helpen. Maar wel op een heel vrijblijvende manier. Want het is weer net anders dan wanneer je samen echt een buurtmoestuin hebt."*

En dan het oogsten zelf. Een aantal respondenten noemt dit als motivatie om bezig te zijn met prosumptie. De oogst op zich is voor de meeste respondenten echter geen belangrijke motivatie: het gaat meestal niet om zoveel mogelijk te produceren. De oogst is wel belangrijk in de zin dat het een mogelijkheid is te weten wat je eet, bijzondere producten te verbouwen, iets uit het wild te kunnen eten, en het maken van producten als wijn en jam kan veel voldoening geven. De oogst speelt daarom vanzelfsprekend een belangrijke rol in de lol van het tuinieren – maar is voor de meeste mensen als zodanig geen belangrijke motivatie. De smaak van de producten werd door de geïnterviewden ook niet genoemd als motivatie. Veel panel-respondenten, en dan vooral de volkstuinters, noemden dit wel. Onduidelijk is waar dit verschil vandaan komt; het zou kunnen dat de panel-respondenten smaak vaker noemden omdat het als mogelijk antwoord werd aangereikt, terwijl interview respondenten de vraag opener gesteld kregen.

Schets van Voedselbos Sieradenbuur. Foto: auteurs

*

Hoewel respondenten tot op bepaalde hoogte vergelijkbare motivaties hebben (een aantal thema's komt immers vaak terug of juist nauwelijks voor), praten respondenten soms ook op hele verschillende manieren over hun doelen of wat ze proberen te bewerkstelligen met hun tuinen. Ze 'staan er anders in', of hebben een andere strategie met betrekking tot het prosumeren, als het ware. Die verschillende strategieën of houdingen ten opzichte van prosumeren hebben een link met de kennis die mensen in de loop der jaren opdoen, of met veranderende inzichten in wat men belangrijk vindt en nastreeft. Respondenten 6 en 10 geven bijvoorbeeld aan erg veel plezier te halen uit het zelf produceren en verwerken.

"Het is goedkoper om gewoon een amandel in de winkel te kopen. Maar dat is toch niet hetzelfde". XX [vrouw van R10]: *"En nu weet je waar ze vandaan komen".* R10: *"Die bomen staan er nu. (...) Ik hoef er niks aan te kopen. Het enige wat je nog koopt is de suiker en de citroen en een ei. (...) Dat je kan zeggen, we hebben zo'n brood gemaakt en daar zit onze eigen spijs in. (...) En daar komt niemand anders aan te pas. (...) Het geeft wel voldoening."* XX: *"Zoveel mogelijk zelf doen. Dus dat."* R10

"We hebben zelf slingers knoflook die we uit de tuin maken. Maar dat is gewoon een lekker gevoel om er zo eens een af te draaien. Ze zijn niet groot genoeg, die in de winkels zijn veel mooier en groter. (...) En dat [ingemaakt in zuur] kan je heel goed bewaren. Als je daar tien, twintig potjes hebt staan, kan je het hele jaar verder lekker zo van die dingetjes eten. Dat is leuk, ik ontdekte dat als je groentes eet, dat als je 's avonds zo drie, misschien zelfs vier groentes eet dat je dan naarmate je groentes eet, mis je het minder als je geen vlees eet. Niet dat ik geen vlees mag eten, we eten ook best gewoon vlees. Maar je mist gewoon helemaal geen vlees als je drie, vier groentes eet. Qua smaak, dus er ontstaat iets van rijkdom en dat vind ik heel leuk om te ontdekken. En van daaruit is het ook leuk om dingetjes te hebben staan die je zo kan gebruiken. (...) En dat komt dus weer het verlangen van hoe kan ik dat nou op een goede manier doen, dat het ook echt lekker is? In de winkel kan het

mooier zijn dan wat je zelf maakt. En ik kan ook helemaal niet zeggen dat alles altijd even veel beter van smaak is bij ons. Maar je hebt het wel zelf gemaakt.” R6

Respondenten 3 en 12 zijn hier veel minder mee bezig, maar hebben interesse in het verbouwen van specifieke rassen.

“Het zijn er dan nu vier: twee nieuwe en twee bestaande rassen. En daardoor probeer ik ook de seizoenen wat te veranderen. Ik vind het belangrijk om voor de natuur ook een stuk diversiteit te hebben. Ik bedoel maar, een Elstar kun je ook bij Albert Heijn kopen. Ik vind het juist spannend om bijzondere dingen te vinden (...) Ik heb iets van vijf appelbomen in de tuin. Maar daar heb ik er net drie van weggehaald want er komen twee nieuwe, oude rassen voor terug.” R12

“Ik ben niet zo van echt van die oude rassen. Als je groenterassen teelt, dan wil je ook wel graag oogsten. Ik kijk dus die zaadplanten op internet. Met groene kool heb ik zo’n beetje alles al gehad. (...) En toen had ik van die rassen die wij thuis bij mijn ouders ook hadden en winterkoning en zo. En dat was me toen al opgevallen dat die dus heel erg heterogeen waren.” R3

*

Tenslotte hebben we interview respondenten gevraagd naar de mindere kanten van het prosumeren. Twee respondenten zijn teleurgesteld in het feit dat er weinig animo is voor de tuin. Deze respondenten zijn allebei bij een buurttuin betrokken.

“Ik had verwacht dat er veel meer mensen waren die er op diezelfde manier als ik in zaten maar dat bleek niet het geval. (...) Er wordt hier ook heel erg gespeculeerd over... men wil graag in die woning komen en doet dan helemaal niks meer. Ik denk dat dat iets genuanceerder ligt. Dat ze het nog wel willen proberen, maar er dan ook achter komen dat het eigenlijk heel veel werk is en dat we toch wel iets gemotiveerdere mensen nodig hebben.” R9

“Je hebt heel veel bemoeizucht, heel veel misgunning zeg maar. Mensen die een beetje jaloeers zijn.” R7

Een andere respondent vertelt dat ze het fysiek niet meer goed aankan. Weer een ander geeft aan dat het soms lastiger is om ’s avonds nog even in de volkstuin te werken dan om nog even iets te doen in de achtertuin.

“Als je het in je eigen tuin hebt, dan ga je toch even een rondje slakken rapen. Maar naar de moestuin moet je toch de fiets pakken.” R12

Respondent 1, die plukt en raapt in de natuur, geeft aan dat ze zich kan bezeren, maar belangrijker, dat het lastig kan zijn als de oogst tegenvalt, en ook om je in te houden als er wel veel beschikbaar is.

“Dat kan nog een nadeel zijn van wildplukken, dat je te veel plukt dan je kunt verwerken, dat je te hebberig bent misschien. Dat je even niet overziet of je het allemaal wel kunt verwerken. (...) Wat ook wel een nadeel kan zijn, is dat mensen te veel plukken. Want je moet wel verantwoord plukken, dus je moet altijd zorgen dat er genoeg blijft hangen voor dieren (...) Je moet jezelf wel beheersen, vind ik. Want anders dan haal jij wel je eten uit de natuur, maar je laat niks over voor de natuur en dat is niet goed. (...) Nog een nadeel aan wildplukken, is dat er in theorie heel veel te plukken valt, maar in de werkelijkheid is het dan ook wel vaak vies.” R1

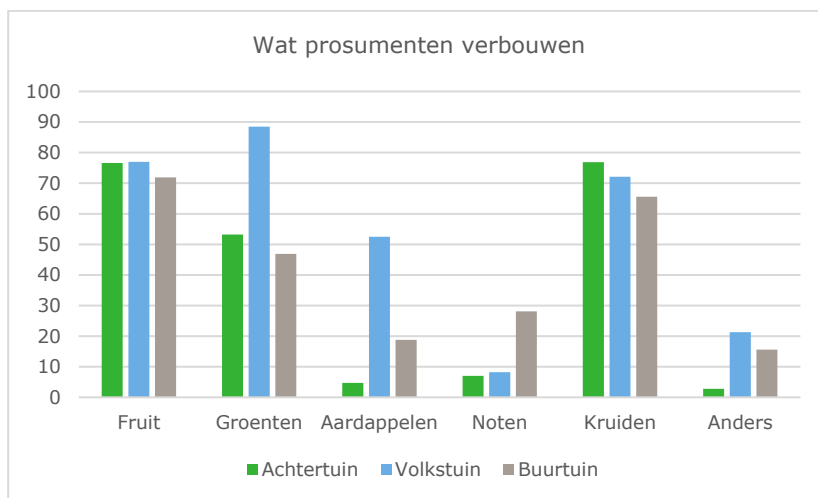
Respondenten uit het Oosterwold onderzoek hebben verschillende motivaties om in Oosterwold te (gaan) wonen. Ruimte is voor veel mensen een belangrijk argument. Soms wordt dit genoemd in combinatie met het buiten zijn, de natuur en de vrijheid om te bouwen – soms wordt ook stadslandbouw genoemd: *"Ruimte, groot huis en dito tuin, duurzaam kunnen bouwen, buitenleven"*. Ook de lage prijs en de daarmee gepaard gaande mogelijkheid om een vrijstaand huis te kunnen bouwen worden genoemd, alsmede de vrijheid en het pionieren: *"Opnieuw pionieren voor de laatste fase van ons leven; Samen met burens door een proces gaan zodat we een community vormen."* Sommige respondenten noemen specifiek het wonen in een 'stadslandbouw-wijk': *"Het is onze droom om klein te wonen op een groot perceel waar je je eigen voedsel kweekt. Waar we ons kinderen leren dat je met minder gelukkiger kunt zijn, dan met veel bezit. Dat je respect moet hebben voor moeder aarde. Leren van wat de aarde te bieden heeft. Back to basic..."* Motivaties van de respondenten uit de tiny lofts zijn vergelijkbaar. Ze noemen ruimte en rust en voor sommigen is de landbouw en het pionieren een pluspunt.

3.3 De oogst

3.3.1 Verbouwen, rapen of plukken

De panel enquête laat zien dat respondenten vooral fruit, groenten en kruiden verbouwen. De interviews laten zien dat de diversiteit binnen die categorieën erg groot is, en dat verschillende bijzondere soorten worden verbouwd of geplukt.

Panel-respondenten die een achtertuin, volkstuin of buurttuin hebben, telen voornamelijk groenten, fruit en kruiden. Mensen met een volkstuin verbouwen ook veel aardappelen, en opvallend meer groenten dan respondenten uit de andere twee categorieën (zie figuur 3). Wildplukkers plukken of rapen vooral bessen en bramen (79%), noten (58%), en fruit (39%).

Figuur 3. Wat respondenten uit de panel enquête verbouwen (N: Achtertuin: 359; Volkstuin: 61; Buurtuin: 32).

Bij de open antwoorden werd nog geschreven dat men brandnetels plukt, oogstresten meeneemt, of *"Voor ons Aziaten zijn het eetbare groenten wat o.a. in slootjes of langs kanten groeit. Weet de naam er niet exact van"*.

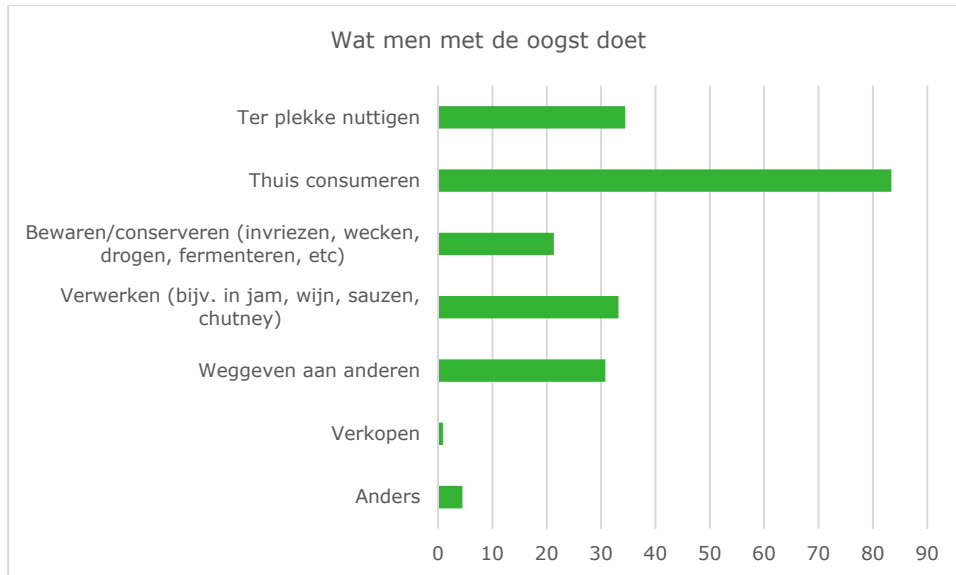
Bij de mensen uit de eerste categorie is vooral de gekochte pot met verse kruiden populair (74%), maar mensen kweken zelf ook kruiden (43%) of andere plantjes op (30%). Daarnaast schrijft een respondent: *"Uitgelopen knoflooktenen gebruiken om knoflookbieslook te kweken. Afgesneden uiteinden van lente-ui planten om zodoende een constante aanvoer van lente-ui te hebben"*. Anderen laten bijzondere vruchtenpitten ontkiemen.

In de interviews is niet specifiek gevraagd naar wat mensen verbouwen, maar er zijn verschillende gewassen langsgekomen, van kruiden, tot fruit en groente, en aardappelen. Soms zijn dat ook bijzondere variaties, zoals de mispel of de kweeper. Ook wordt van alles uit het wild gehaald, voornamelijk noten, bramen, vlierbesbloesem en brandnetels.

3.3.2 Verwerken

Een derde van de panel-respondenten verwerkt de oogst, maar (op één na) alle interview respondenten doen dat, vaak op verschillende creatieve manieren. Ook worden verschillende manieren ingezet om de oogst langer te kunnen bewaren.

Panel-respondenten is gevraagd wat ze met de oogst doen. De meeste prosumenten consumeren in elk geval een deel van de oogst thuis. Een derde van de respondenten geeft ook oogst weg, en/of verwerkt het tot producten als jam, wijn of saus.

Figuur 4. Gebruik van de oogst door panel-respondenten (N= 263).

Uit de interviews blijkt dat mensen de oogst op heel veel verschillende manieren verwerken, en daarin erg creatief zijn. Vaak passeerden gedurende het gesprek steeds meer eigengemaakte producten de revue. Respondenten maken onder andere:

Vlierbessenthee, vlierbessensiroop, vlierbessenpannenkoeken, vlierbessenjam, vlierbloesemlikeur, vlierbloesemwijn, paardenbloemenwijn, paardenbloemensiroop, rabarberwijn, kruisbessenwijn, bramenwijn, druivenwijn, mispelwijn, mede (honingwijn), kweeperenwijn, membrillo (kweeperenpasta), pesto, fruitjams, fruitsappen, fruitlikeuren, snoepgoed van bramen en ander fruit, muntthee, appelmoes, appelstroop, humus, port, zuurkool, chutney, gerookte vis, pastasaus, sambal, theeën van gedroogde kruiden en bloemen (o.a. lindenbloesem, citroenmelisse, rozenblaadjes, rozenbottels, brandneteltoppen, bramenblad, bessenblad, hondsdrif), spijs, geweckte tomatensap, slingers knoflook, hibiscuslimonade, en thee van appelschillen.

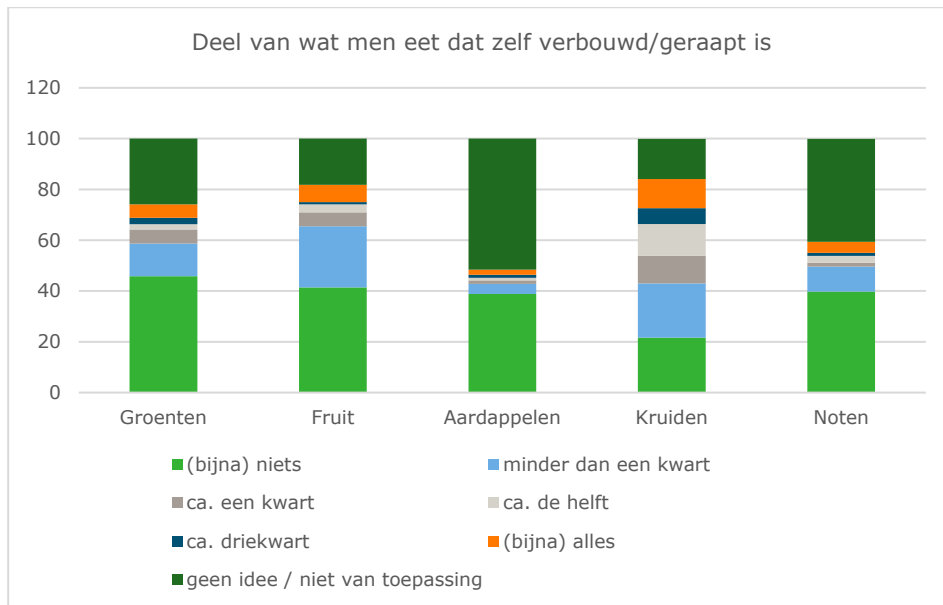
Het verwerken van producten tot thee, wijn, jam enzovoorts is een manier om de oogst langer te bewaren. Naast het verwerken van oogst tot andere producten, worden ook andere technieken toegepast om de oogst langer te kunnen bewaren. Bijna alle respondenten gebruiken daarvoor wel één of meerdere technieken, de oogst 'dwingt' ze daar soms toe: *"Ik deed het daarvoor ook wel eens, maar dat was meer voor de fun. Nou is het meer dat ik best veel kolen krijg. Dat komt allemaal om een bepaalde tijd van het land, dus ik maak nou dingen in"* (R13). Ook hier blijkt dat mensen erg creatief zijn en dat er meer mogelijk is dan op het eerste gezicht wellicht verwacht (kruiden worden bijvoorbeeld ook ingevroren). Invriezen is favoriet, hoewel sommige respondenten dat juist niet doen omdat ze het niet lekker vinden. Er wordt ook veel gedroogd, voornamelijk kruiden maar bijvoorbeeld ook fruit. Over wecken zijn de meningen verdeeld: veel respondenten geven aan dat geweckte groenten niet erg lekker zijn, maar een ander weckt juist zelf vruchtensappen. Ook worden groenten geblancheerd en in potten gedaan. Soms wordt iets ingemaakt met zout en azijn, zoals zilveruitjes. Er worden ook technieken toegepast om bepaalde producten, zoals aardappelen, pompoenen en wortelen langer te bewaren:

"Die wortelen zouden we eigenlijk in een soort zandkist moeten doen. Ik heb ze maar zolang mogelijk buiten laten zitten en ik heb er nu wat oude lakens op gelegd. Dan moeten ze maar even vochtig blijven." R11

3.3.3 De oogst in de maaltijd

Voor de meeste interview respondenten vormt de oogst een groter deel van de maaltijd dan voor de panel-respondenten, voor wie de oogst vaak maar een klein deel van de maaltijd is. Voor sommige interview respondenten gaat het ook om een klein deel, maar sommigen eten relatief veel uit de tuin. Vooral exotische producten moeten worden bijgekocht. Het verwerken van producten helpt 'het seizoen verlengen' (ook in de winter uit eigen tuin te kunnen eten) en beïnvloedt op die manier het dieet, maar is tegelijkertijd een manier om variatie in het dieet te zoeken omdat zo niet alles ineens hoeft te worden geconsumeerd.

De oogst vormt voor de meeste panel-respondenten maar een klein deel van hun dieet. Veruit de meeste respondenten geven aan dat bijna niets, of minder dan een kwart van wat ze eten zelf verbouwd/geteeld/geraapt is. Een groot deel van de respondenten heeft bovendien moeite om deze vraag te beantwoorden. Het zelf verbouwen van kruiden heeft vaker een groter aandeel in het totaalgebruik.

Figuur 5. De invloed van de oogst op de dagelijkse maaltijd voor panel-respondenten (N varieert van 498 tot 546).

In de interviews is niet specifiek gevraagd naar hoeveel de tuinen opbrengen, maar voor de meeste geïnterviewden vormt de oogst een groter deel van hun dieet dan voor de panel-respondenten. Dat kan overigens verschillen per productgroep:

"Ik koop geen kruiden bij de supermarkt. Ik koop ook bijna geen gedroogde kruiden meer, omdat ik daar eigenlijk geen smaak aan vind zitten." (...) Interviewer: "Hoeveel verbouwt u daar [groenten en fruit] zelf van?" Respondent: "Nog niet heel veel, een komkommer en een paar tomaatjes", en: "Ik eet best wel noten, dus ik denk dat ik voor negentig procent koop". Later per mail: "Ik kweek munt en drink de hele zomer mijn eigen verse muntthee". R4

Uit dit antwoord blijkt al hoe moeilijk het is om in te schatten hoeveel iemand eet van zijn of haar prosumptie activiteiten (en dat is ook niet verwonderlijk, aangezien de oogst op zich voor veel mensen ook geen belangrijke motivatie is). Het hangt af van het product (groenten, aardappelen, kruiden, noten), maar ook van de rol van een productgroep in het dieet (het is wellicht makkelijker een groot deel van de kruidenconsumptie te verbouwen dan een groot deel van de aardappelconsumptie), en er zijn verschillen tussen de categorieën (achtertuin, volkstuin, wildpluk, etc.), en hoe intensief iemand die beoefent. Bovendien kan de oogst ook een jaar tegenvallen. Veel respondenten vonden het dan ook lastig inschatten hoeveel ze nu daadwerkelijk eten van hun activiteiten.

"Boerenkool en Italiaanse kool staan er ook. Winterwortel ligt nu een bakje. Pompoen ook. Spruitjes staat er ook nog. Dus wat er eigenlijk op het land staat.... Wij proberen wel zoveel mogelijk eigen spullen te gebruiken, maar we kopen ook heel regelmatig, hoor. (...) Wij komen de winter niet door met eigen uien, of [we kopen uien] als we echt grote uien willen hebben in een gerecht of iets dergelijks. We hebben nog wel wat aardappelen, maar daar

komen we de winter ook niet mee door. (...) [De appels] heb ik ook nog van eigen tuin. Maar we kopen ook mandarijnen, en we kopen ook nog wel appels erbij. (...) Jam hoeven we nooit te kopen, hebben we altijd wel in huis." R11

"Aardappels is een paar maanden per jaar. Ik heb niet zo heel veel en het past ook niet altijd op het stukje waar het moet komen. Maar een paar maanden per jaar eten we aardappels. Is ook altijd wel lekker, verse, nieuwe aardappels. En groente is wat afhankelijk van wat er lukt. Afgelopen jaar ging het met de bonen niet zo goed. Dan kan je het bij eten, bij wijze van spreken. Wat je dus in een zomer gewoon gebruikt wekelijks. Een gedeelte verdwijnt in de vriezer en dat was niet zo heel veel. (...) Maar fruit, dat komt er aardig wat vanaf. We maken allerlei dingen van pruimen, maar die gaan ook gewoon gedeeltelijk in de vriezer. Het schuurtje staat vol met potjes jam en siroop en wijnflessen." R10

Andere respondenten durven wel een percentage te noemen. Respondent 12 gaf aan "toch nog" negentig procent van zijn groenten te moeten kopen, en respondent 5 zegt dat ze alleen wat kruiden uit het voedselbos haalt – ze is daar vooral bij betrokken omdat ze het leuk vindt. Wel heeft zij nog wat groente en fruit in de achtertuin, maar ook dat is beperkt. Voor de meeste respondenten levert hun prosumptie meer op. Respondent 7 schat bijvoorbeeld dat ze in de winter 30% uit de tuin eet, en in de zomer 60 tot 70%, ook door het ruilen met andere tuinders. Een andere respondent geeft aan een deel van het jaar (80 tot 90%) zelfvoorzienend te zijn. Opvallend is dat veel respondenten een groot aantal verschillende producten noemen die ze zelf verbouwen of plukken/rapen. In de winter is het vanzelfsprekend vaak minder, maar de meeste respondenten kunnen dan ook nog gedeeltelijk uit de tuin eten – of omdat ze wintergroenten verbouwen, of omdat ze oogst hebben bewaard. In die zin beïnvloedt de tuin dan ook het winterdieet. Overigens is het belangrijk te beseffen dat niet alle producten uit een Nederlands dieet in Nederland verbouwd kunnen worden. Mensen passen hun dieet gedeeltelijk aan op wat in hun tuin staat (hier gaan we later op in), maar de meeste respondenten vullen dat wel aan met meer exotische producten, helemaal in de winter, wanneer het aanbod uit eigen tuin beperkt is. Met verwerkte producten als jam, limonade of thee kunnen respondenten soms wel het hele jaar doen.

"Gedurende het seizoen eet ik er eigenlijk helemaal van en nu in de winter heb ik nog aardappelen, bieten, en wortelen en boerenkool. (...) Het is nu natuurlijk heel beperkt, dus dan wil je ook wel eens wat anders eten". R9

"We drinken wel bijna het hele jaar eigen limonade. We eten eigenlijk het hele jaar wel jam dat van wildpluk komt, of een beetje van de tuin of zo iets: in ieder geval wat we zelf hebben geproduceerd of geplukt." R10

"Ik heb echt dozen in de schuur staan. (...) In een jaar tijd heb je zo'n zak met walnoten en je eet het in een jaar tijd op. (...) Op het ogenblik eten we nog steeds winterwortelen en prei. En bietjes. (...) En snijbiet ook nog en peterselie. (...) Die hebben we ook nog natuurlijk, altijd nog tijm en rozemarijn. (...) Ik ga nog weleens voor bijzondere dingen juist naar de toko toe of zo. Dan koop ik laos of citroengras. (...) We hebben nu toevallig vanmorgen wel prei gehaald. Het is niet zo dat we echt helemaal geen groenten meer kopen, maar- (...) Laten we zeggen dat we nog één keer in de week nog groenten kopen, in plaats van zeven keer in de week. (...) Ik heb de neiging om geen fruit te kopen, jij [tegen vrouw] koopt iets meer fruit. (...) Bananen kopen we wel. (...) Een sinaasappel, een mandarijn. Maar we hebben ook zelf nog bessen in de vriezer liggen. (...) We kopen nog best andere noten, want dat is iets wat we vrij veel eten. (...) Paranoten heb ik niet. Dus zo koop ik ook nog andere dingen, zoals vijgen bijvoorbeeld. (...) Aardbeien hebben we nou niet meer, maar die hebben we in de zomer heel veel, prachtige aardbeien. We hebben nu bijvoorbeeld nog wel de jostabes in de vriezer liggen. En kruisbessen. Dat komt allemaal uit deze tuin hier." R6

We hebben respondenten gevraagd in hoeverre de tuin invloed heeft op wat ze eten: laten ze zich voor de maaltijd leiden door de tuin, of bepalen ze eerst wat ze willen eten en kijken ze vervolgens of dat beschikbaar is? Drie respondenten geven aan dat de tuin leidend is ("Het is wel iets wat ik heb moeten leren, want ook mijn dochters zijn heel erg gewend van wat wil ik nu eten. Zo krijg je het in de supermarkt ook aangeboden. Maar het is eigenlijk een omslag, van wat staat er in de tuin, wat kan ik daar voor interessants van maken." R9), maar voor de meeste respondenten is het een wisselwerking. Natuurlijk moeten groenten en fruit op een bepaald moment geoogst worden, en dan wordt een gedeelte ervan verwerkt in de avondmaaltijd. Maar respondenten hebben ook wel eens simpelweg trek in iets anders, of zoeken variatie bij een overvloedige oogst van één gewas. Respondent 13 geeft bijvoorbeeld aan dat het vooral voor de kinderen van de Herenboeren lastig kan

zijn hun dieet aan te passen op het seizoen. Wat mensen helpt is dat ze verschillende manieren hebben om hun oogst te verwerken, en het op die manier te bewaren voor later datum.

"Afhankelijk van wat er op dat moment is. Daar kan je dus een beetje mee spelen door het in de vriezer te doen of te drogen." R10

"Dingen moeten geoogst worden. Dan bepaal je van wat is er, en dat eet je dus. Als je een salade maakt, dan zeg je van, ik heb wat tomaatjes nodig, ik heb wat kruiden nodig, ik heb wat lente-uitjes nodig, dat haal ik even uit de tuin. Maar het is ook zeker zo dat het zich gewoon aandient en dan moet dat gekookt worden, klaar. Gelukkig hebben we een vriezer, zodat je niet zes weken courgettes hoeft te eten." R1

Interviewer: *"Dus de tuin is leidend?"* Respondent: *"Ja, veel wel. Maar ook gewoon mijn eigen tong, mijn maag of hoe je ook noemen wil, mijn zin. (...) Ik vind het gewoon zonde om dingen weg te gooien. Een soort gebruik willen maken van wat de natuur ons biedt."*

Interviewer: *"Dus dat is een wisselwerking tussen gewoon trek ergens in en wat er is?"*

Respondent: *"Ja. Ik ga niet tegen heug en meug courgettesoep zitten eten, dan eten we geen courgettesoep."* R6

Twee respondenten uit het Oosterwold onderzoek geven aan dat ze nog maar weinig uit de tuin eten: *"Natuurlijk haal je weleens iets uit de tuin, voor zover de oogst goed is, maar is voor ons gezin nog lang niet genoeg. Bomen zijn nog niet aangeslagen om voldoende fruit te produceren en om een heel grote moestuin bij te houden moet je veel tijd te besteden hebben. Met een groot gezin is dat een opgave. Dus ja, we eten heus wel eens boontjes uit de tuin, of een aardappeltje, courgette of pompoen, maar kunnen daar zeker niet van leven."* en *"Nog niet echt veranderd: de fruit en notenbomen moeten nog groeien en afgelopen jaar was de droogte en daarna regen reden van slechte oogst. Dus toch weer veel naar de super. Kost ook minder tijd."*

Drie respondenten daarentegen eten nu meer uit de tuin (*"Probeer zelf zo veel mogelijk te eten uit eigen tuin. Omdat ik dat toch wel er bij vind horen"*) – twee respondenten hopen meer uit de tuin te eten als ze eenmaal in Oosterwold wonen: *"Als wij in Oosterwold wonen willen we het grootste gedeelte zelf telen."* en *"Het gaat veranderen (eind dit jaar) een boomgaard, moestuin, varkentjes en kippen, dus meer eigen voorziening zal even duren maar we zien er naar uit."*

Tiny loft respondenten hebben over het algemeen nog weinig duidelijke plannen over hun voedselproductie. Een aantal geeft aan nog niet te weten wat met de oogst te gaan doen, of dat ze er weinig interesse in hebben. Een aantal respondenten wil zoveel mogelijk zelfvoorzienend te zijn.

3.3.4 Delen met anderen

De meeste interview respondenten geven een deel van hun oogst aan anderen, maar hoeveel dat is verschilt en dat heeft ook met de grootte van de oogst te maken. De schattingen lopen uiteen van 'weinig' tot 20%, 25%, 30%, en 50% of meer. Mensen die wat minder weggeven geven aan dat ze vooral telen om zichzelf van voedsel te voorzien, of dat de oogst te klein is om veel weg te geven.

"Het is bedoeld als mijn eigen productie en ik wil er aan de ene kant ook niet mee te koop lopen." R12

"Ik eet dat lekker op met mijn vriendin en mijn schoondochter en mijn kleindochters, zo van, ik heb dertig walnoten gevonden." R4

Mensen die meer weggeven hebben vaak een volkstuin (en waarschijnlijk een grotere oogst). Het weggeven is dan een manier om met die grote oogst om te kunnen gaan.

"We geven de bonen aan de kinderen. Bonen hebben we sowieso te veel, dus geven we aan de kinderen, aan kennissen. We hebben vijf courgetteplanten, nou dat is ook niet bij te eten, dat gaat naar familie." R3

"De aubergine, de courgette... van alles had ik een boom of twee boompjes. Je wil niet weten wat (...), ik gilte af en toe. Help, wie wil?" R7

"Natuurlijk geven we weg, zij heeft drie kinderen en ik heb drie kinderen. Dus hier een potje jam en dat soort dingen, die zijn natuurlijk altijd heel makkelijk mee te nemen. Maar ook pompoenen of soep, ze nemen altijd van allerlei mee." R6

Een aantal respondenten maakt duidelijk dat het ook erg leuk is om groenten of verwerkte producten te kunnen weggeven. Het is een manier om vrijwilligers te bedanken, of een leuk cadeautje om mee te nemen.

"Voor de vrijwilligers doen we een keer per jaar, meestal in september, een avondje bij die vuurplaats en dan komt de imker ook, die komt meestal vertellen hoe het dit jaar gegaan is. Dan krijgt iedereen een potje honing van de imker. (...) Daar proberen we altijd wel een beetje vanuit de tuin aan de vrijwilligers terug te geven." R5

"Gewoon dingen weggeven, en zeker als je het hebt over potjes jam en zulke dingen is dat wel heel leuk." R11

"Af en toe eens een vriendin of zo, als er veel is en er komt toevallig iemand langs, dan geef ik ze ook wel wat mee. Want dat is wel leuk aan een tuin hebben of wildplukken: je hebt nog weleens leuk iets weg te geven. Mensen vinden dat heel erg leuk. (...) Eigenlijk ben je het [de courgettes] dan zelf zat en de burens zijn er hartstikke blij mee, dus dat is dan ook wel weer grappig. Iets dat jij overhebt, daar kan je iemand dan toch weer heel blij mee maken." R1

Twée respondenten geven aan wel eens oogst te verkopen. De imker verkoopt een deel van zijn honing (30 potjes van 450 gram) op het oogstfeest van de stadsboerderij, verkoopt het aan vrienden en bekenden, en is lid van Almeerse Weelde (een netwerk van lokale producenten) waardoor zijn honing in pakketten lokale producten komt. Deze verkoop is echter ondergeschikt, in die zin dat hij genoeg wil over houden voor eigen consumptie. Een andere respondent gebruikt de oogst voor haar eigen cateringbedrijf. Voor haar is dit een goede manier om de oogst ten volste te benutten en grote hoeveelheden weg te kunnen werken. Ook kookt ze regelmatig voor buurtgenoten, die tegen een vergoeding een portie komen halen, en staat ze wel eens met een foodtruck bij de forellenvijver.

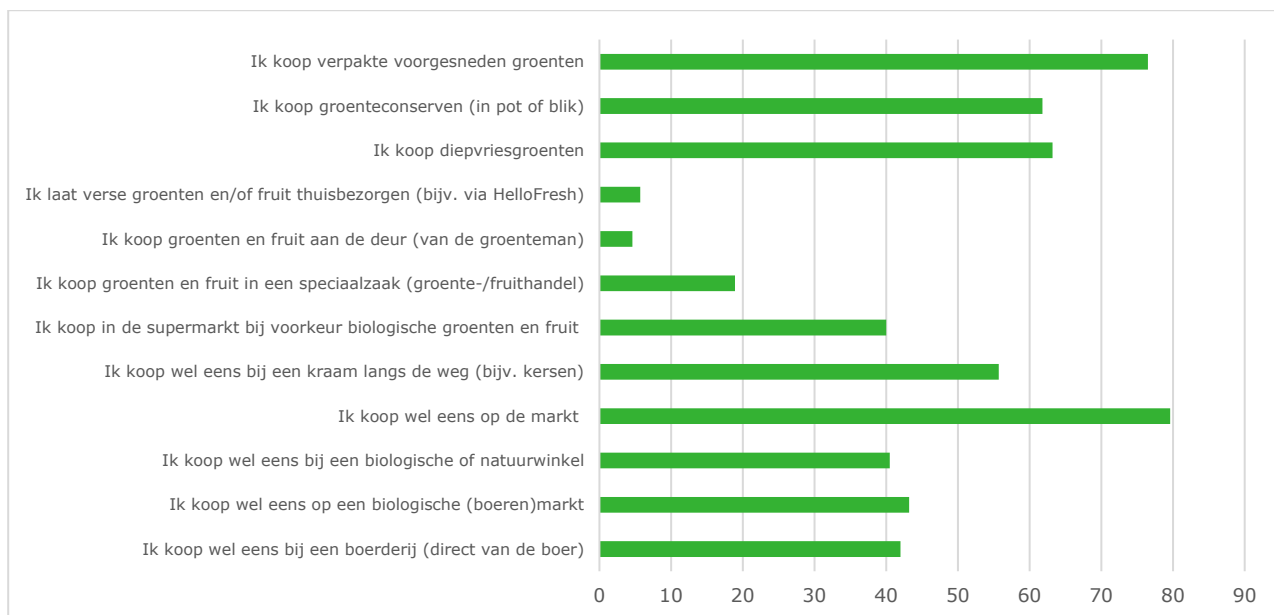
"Ik maak een keer in de zoveel tijd hele grote caterings voor mensen, dus daarom [verwerk] ik de pepers (...) want anders moet ik ze wegdoen. (...) Als je het hebt, waarom niet slim doen en het op voorraad voor jezelf hebben? (...) Nou, ze zijn des te blijer als het uit de tuin komt." R7

3.4 Koopgedrag

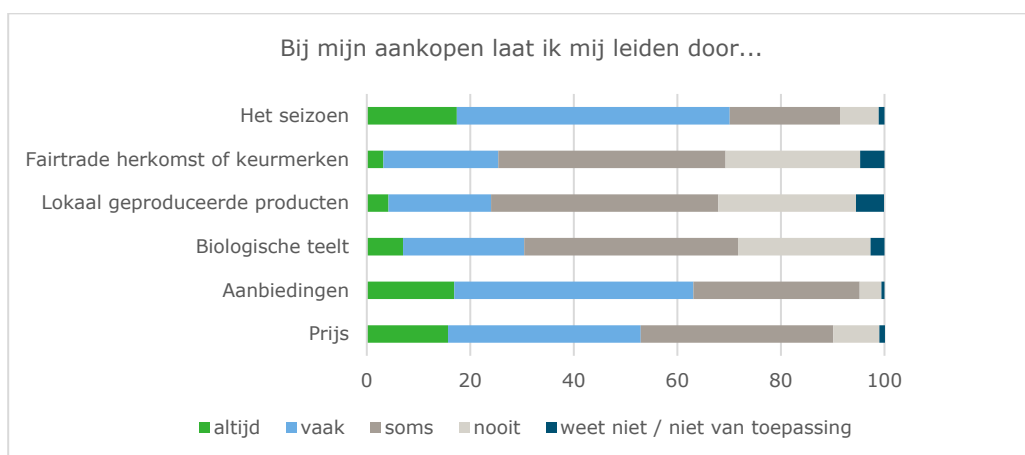
De enquête maakt duidelijk dat mensen die aan prosumptie doen over het algemeen vaker boodschappen doen bij alternatieven voor de supermarkt dan mensen die niet prosumeren. Dat zou kunnen duiden op het bewuster bezig zijn met de voedselketen en/of waar ons voedsel vandaan komt. Toch lijken respondenten zich vooral te laten leiden door prijs – hoewel ook het seizoen belangrijk is. Ook uit de interviews komt geen duidelijk beeld naar voren. Enerzijds geven veel prosumptanten wel aan duurzaamheid belangrijk te vinden en staan sommige respondenten ook erg kritisch ten opzichte van de supermarkt, anderzijds blijkt de praktijk vaak weerbarstiger en zijn respondenten die zich op het ene vlak sterk uitspreken op het andere vlak weer een stuk milder. Voor een klein aantal interview respondenten is het wel erg belangrijk waar ze hun voedsel kopen.

3.4.1 Enquête

Voor een groot deel van de panel-respondenten spelen prijs en aanbiedingen een belangrijke rol bij het koopgedrag, maar daarnaast laten mensen zich ook leiden door het seizoen. Zie figuren 6 en 7.

Figuur 6. Panel-respondenten reageren op een aantal stellingen over koopgedrag (in percentages) (N=835).

Figuur 7. Wat panel-respondenten belangrijk vinden bij het boodschappen doen (in percentages) (N varieert van 808 tot 823).

Tabel 7 laat zien dat prosumenten over het algemeen vaker boodschappen doen bij alternatieven voor de supermarkt dan mensen die niet aan prosumptie doen. Of, in andere woorden, respondenten die aan een bepaalde vorm van prosumptie doen, geven vaker aan wel eens producten te kopen bij bijvoorbeeld de boerderij of de biologische boerenmarkt. Bij deze bevinding zijn wel een aantal kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste zijn de verschillen tussen sommige groepen prosumenten soms erg klein. Bovendien hebben we geen statistische analyses uitgevoerd om de betrouwbaarheid en significantie van deze bevinding uit te rekenen. Ten tweede is respondenten gevraagd of ze 'wel eens' op een bepaalde plek boodschappen doen – hoe vaak dat is, is dus onduidelijk. Ten derde, hoewel we een correlatie hebben gevonden tussen het al dan niet betrokken zijn bij prosumptie en het boodschappen doen op bepaalde plekken, hoeft dit geen causaal verband te zijn (het één hoeft niet tot het ander te leiden), en als het al causaal is, weten we niet welke kant op (leidt het zijn van prosumptie tot ander koopgedrag, of zijn mensen met ander koopgedrag eerder geneigd tot prosumptie?). Desalniettemin maakt de tabel duidelijk dat prosumenten over het algemeen vaker boodschappen doen buiten de supermarkt dan niet-prosumenten, wat op zich een opvallende bevinding is.

Tabel 7. Plekken waar panel respondenten wel eens boodschappen doen (N wisselt per vraag: tabel geeft aan wat n is voor de vraag 'koopt u wel eens eetbare producten bij een boerderij?').

	Koopt u wel eens...	Bij een boerderij?	Op een biologische boerenmarkt?	Bij een biologische of natuurwinkel?	Op de markt?	Bij een kraam langs de weg?
Vensterbank	Ja (n=294)	56%	55%	53%	84%	67%
	Nee (n=445)	33%	36%	33%	77%	49%
Achtertuintuin	Ja (n=337)	54%	56%	51%	88%	67%
	Nee(n=291)	29%	32%	32%	74%	48%
Volkstuin	Ja (n= 56)	53%	57%	42%	82%	71%
	Nee (n=683)	41%	42%	41%	79%	55%
Buurttuin	Ja (n=31)	54%	60%	40%	76%	56%
	Nee (n=708)	42%	42%	53%	80%	56%
Wildpluk	Ja (n=258)	55%	60%	57%	86%	70%
	Nee (n=481)	35%	34%	33%	76%	48%

3.4.2 Interviews

De interviews geven al met al vooral een veelzijdig beeld. Men is zich over het algemeen bewust van de problemen met de geïndustrialiseerde voedselketen, en laat dit in meer of mindere mate het dieet bepalen en waar de boodschappen worden gedaan. Voor sommige mensen gaat het vooral om vers koken, voor anderen om lokaal en seizoensgebonden inkopen, en voor weer anderen draait het om biologisch. Veel respondenten staan hier bovendien vrij pragmatisch in: *"Het is niet zo dat we niet zondigen. Het is niet zo dat ik me schuldig voel als ik een frikandel eet. Maar ja, gewoon in het algemeen denk ik, is het gewoon beter om biologische spullen te kopen. Ook niet per se omdat ik het gezonder vind, maar meer uit milieuoverwegingen"* (R8).

Het is lastig een eenduidig beeld te schetsen over het koopgedrag van de geïnterviewden omdat ze zich allemaal ergens op een continuüm bevinden, met aan de ene kant 'erg bewust' koopgedrag, en aan de andere kant 'minder bewust' koopgedrag. Alle respondenten doen tot op zekere hoogte boodschappen in de supermarkt. Sommigen kopen het gros van hun producten daar, voor anderen is de supermarkt tweede keus maar vooral af en toe erg handig, en voor weer anderen is de supermarkt af en toe simpelweg niet te vermijden.

Buurttuin de Discus. Foto: auteurs

"Wij hebben hier vlakbij een Jumbo, dus daar gaan we naartoe. We zijn allebei in het weekend nog weleens druk, maar op zaterdag is er hier altijd een boerenmarkt bij de Kemphaan." (R10)

"Soms ook bij de Albert Heijn. Als ik doordeweeks nog wat nodig heb, dan is dat gewoon het dichtste bij." R9

"Dan [als ze weekend weg is, boerenmarkt alleen in weekend open] ben ik aangewezen op de Albert Heijn die hier zit, en daar word ik altijd heel ongelukkig van, dus dan ga ik nog wel naar Ecoplaza en naar de Natuurwinkel en er zit hier in Almere nog wel een aantal projecten." R4

Aan de andere kant komen veel respondenten af en toe wel bij de biologische boerenmarkt op de Kemphaan. Sommigen zo vaak mogelijk, anderen af en toe, en weer anderen minder vaak dan ze zouden willen.

Meestal voor een deel de dichtstbijzijnde supermarkt, en om de week gaan we naar de boerenmarkt. Daar halen we dan het grootste deel van de groenten, kaas, beetje vlees. We eten niet zoveel vlees namelijk. Nootjes, dat soort dingen. De rest vullen we aan met de

supermarkt. Vooral zuivel. Dat kopen we bijvoorbeeld niet op de boerenmarkt, maar je kunt in de supermarkt nou ook gewoon biologische melk en karnemelk kopen. R8

"De boerenmarkt zeker ook, dat is altijd weer verder weg. Het is hartstikke leuk dat het bestaat, maar het is echt wel een investering om daarnaartoe te gaan." R6

"De boerenmarkt... Ik moet heel eerlijk zeggen dat ik daar heel regelmatig kwam, maar ook dat is een beetje uit het systeem. Dat was wel een fijne, vooral ook voor de kaas, vlees, groenten." R15

Voor een klein aantal interview respondenten is het erg belangrijk waar ze hun voedsel kopen. Deze groep koopt graag biologisch, lokaal en van het seizoen, en er zijn verschillende respondenten die aangeven weinig vlees en weinig zuivel te gebruiken.

"Het is biologisch en het is streekgebonden. Er staat bijvoorbeeld ook iemand die fruit verkoopt bij de Kempphaan. Dat zijn appels die hier uit de polder vandaan komen. Dat vind ik prettig. (...) Dat heeft dus tot gevolg dat we in een traditionele supermarkt tien procent halen, als je dan de Lidl en de DEEN bij elkaar optelt. Ook daar halen we eigenlijk alleen de biologische producten vandaan." R12

Twee respondenten hebben een duidelijke mening over 'het systeem', en hebben daar moeite mee. Zo zegt respondent 6: "Een beetje af en toe bij Albert Heijn en liever bij de Deen. Dat is ook weer een beetje dat moralistische. Je wil niet dat die luitjes alles voor het zeggen hebben, mijn hele leven bepalen". Respondent 4 heeft hier de duidelijkste mening over. Zij zegt:

"Wat me steeds duidelijker wordt, bijvoorbeeld een hongersnood in Ethiopië en sperzieboontjes die wij kunnen kopen. Ik ben nogal kritisch, ik kijk naar dat soort programma's. Ook als je kijkt naar bijvoorbeeld hoe sojabonen gekweekt worden en wat daarvoor geofferd wordt aan onze natuur hier om miljoenen varkens te onderhouden. Ik kom regelmatig in Brabant, mijn broer woont daar en dan rij ik door de weilanden en dan zie ik die lijkenbakken waar die poten uitsteken en dan gaan we hier ingewikkeld doen over de Oostvaardersplassen, dan denk ik ga eens in Brabant kijken. Het stuit me tegen de borst. (...) Het hele systeem. (...) Als je kijkt naar Flevosap, dat is een boer hier uit de polder die appelsap is gaan maken. Albert Heijn maakt het precies na, in dezelfde flessen, een dubbeltje goedkoper, ik koop het dus niet, ook al betaal ik meer. Ik word daar zo pissig over."

Voor andere respondenten is dit alles minder belangrijk en zij komen (dan ook) voornamelijk in de supermarkt. Zij kopen niet specifiek of niet altijd biologisch, uit het seizoen of lokaal. Toch is het te kort door de bocht om te zeggen dat deze mensen zich helemaal niet met duurzaamheid bezig houden of nooit buiten de supermarkt komen, of dat mensen die alleen in de supermarkt komen zich niet met duurzaamheid bezig houden. Respondent 11 zegt bijvoorbeeld: "Het is wel zo dat we boontjes uit Chili heel erg raar vinden. Dan denk ik, dat hoeft voor mij echt niet. Die heb ik dan thuis in de vriezer liggen." Respondent 5 koopt geen aardbeien in de winter omdat ze dat niet lekker vindt (ze noemt duurzaamheid niet als reden), maar koopt wel producten bij een lokale producent. Respondent 1 doet voornamelijk boodschappen in de supermarkt, maar is weer erg bezig met vers koken ("We kopen heel veel basisproducten. Dus ik let wel op ingrediënten, of er veel zou in zit of vet. Ik ben wel erg van de labels lezen." R1), heeft een grotendeels vlees- en zuivelvrij dieet en koopt minder bananen om meer lokaal te kunnen eten. Respondenten zijn dan ook niet duidelijk in groepen te verdelen, ook al omdat respondenten die erg betrokken zijn met het milieu daar niet altijd volledig naar handelen. Zo zegt respondent 6, die een sterke mening over het systeem heeft, niet erg principieel te zijn als het om duurzaamheid gaat, en biologische producten vaak te duur te vinden. Respondent 7 geeft aan weinig bij de supermarkt te komen, maar alles bij de Marokkaanse of Turkse slager te kopen, omdat dat biologisch is, maar geeft tegelijkertijd aan dat label niet volledig te vertrouwen. Ook geven veel respondenten aan dat het soms in de praktijk te lastig is om bijvoorbeeld naar de boerenmarkt te gaan, zoals eerder ook al opgemerkt.

In hoeverre respondenten duurzaamheid belangrijk vinden hangt ook niet direct samen met de vorm van prosumptie waar ze bij betrokken zijn. Zo is respondent 4, die we hebben geïnterviewd omdat ze potjes op de vensterbank heeft staan (en daarnaast wat in de tuin verbouwt en wat plukt en raapt, maar dit alles op beperkte schaal) erg bezig met duurzaam voedsel en de problemen van 'het systeem', en is respondent 11, die een grote achtertuin heeft en daar veel van eet, er niet zoveel mee bezig als men wellicht zou verwachten, zoals ze ook zelf zegt:

"Mijn man doet altijd boodschappen. Ik geloof dat ik daar wel iets principiëler in ben dan hij."
Interviewer: *"Maar hij koopt niet standaard biologische producten bijvoorbeeld?"* R11: *"Nee. Dat zou misschien wel heel erg logisch zijn, als we zo thuis bezig zijn, dat je dat in de winkel ook koopt."*

Soms heeft de tuin ook invloed op hoe respondenten naar producten uit de supermarkt kijken. Veel respondenten vinden eten uit het seizoen belangrijk. Zo zegt respondent 3 dat hij nu geen sperziebonen meer [buiten het seizoen] koopt – simpelweg omdat hij die zelf verbouwt. Respondent 7 is het duidelijkst over de invloed van de tuin op haar ideeën over voeding:

"Voorheen dacht ik, ik leef al vijftig jaar in deze wereld, dus of het nou bio is of niet, ik leef toch nog steeds. Maar op het moment dat je kennismaakt met echte bio-vrouwen die het zelf verbouwen, dan merk je kwalitatief wat het te bieden heeft. Niet alleen maar de smaak, gewoon de puurheid. Dat het in de pan gaat en het smelt al voordat je... Je moet het gewoon ervaren. Voorheen sprak ik er nooit zo over. Ik dacht, ik ga echt niet zoveel geld neertellen voor bio-producten. Maar nu ik het zelf verbouw en mijn vriendinnen ervan hebben gegeten, willen ze niet anders."

Anderzijds geeft respondent 13 aan dat hij, afgezien van de directe invloed die de oogst op het dieet heeft, niet anders boodschappen doet door zijn prosumptie: *"Dus het inkoopgedrag is in zoverre veranderd dat ik minder koop. Maar de producten die ik eerder kocht, die ik nou nog steeds nodig heb, koop ik hetzelfde."* (Overigens vertelt deze respondent al regelmatig biologisch te kopen.)

De Oosterwold respondenten doen voornamelijk boodschappen bij de supermarkt. Daarnaast komen ze op de markt en bij de coöperatie duurzaam voedsel, en eten ze uit eigen tuin.

3.5 Vragen en behoeften

Ongeveer een derde van de panel-respondenten ondervindt geen problemen bij het tuinieren. Voor de overige respondenten geldt dat zij vooral problemen ervaren met een natuurlijke oorzaak (bijvoorbeeld slakken). Vernielingen, vandalisme en diefstal van de oogst lijken weinig voor te komen. Wel ervaart een kwart van de mensen te weinig tijd voor het tuinieren. Wanneer we kijken naar opleidingsniveau en leeftijd vinden we dat jongere mensen over het algemeen vaker aangeven te weinig tijd en kennis te hebben, dat lager-opgeleiden vaker geen problemen ervaren met tuinieren en dat hoger-opgeleiden vaker kennis missen. Veel respondenten zouden meer willen verbouwen, maar ze ervaren gebrek aan ruimte, tijd en kennis. Interview respondenten maken duidelijk dat ze op verschillende manieren kennis vergaren voor en over tuinieren, en dat het erg moeilijk inschatten is hoeveel tijd ze aan het tuinieren en verwerken van de oogst besteden. Dat laatste heeft er vooral mee te maken dat prosumeren erg seizoensgebonden is (soms moet er veel werk verzet worden in korte tijd, een andere keer hoeft er weinig te gebeuren), en dat het soms gaat om een reeks taken die op zich weinig tijd hoeven te kosten maar wel binnen een bepaalde tijdsspanne uitgevoerd moeten worden.

3.5.1 Problemen en moeilijkheden

In de enquête is gevraagd naar de potentiële problemen die mensen ondervinden bij het telen, verbouwen of rapen van hun eigen voedsel, en in hoeverre en op welke manier de gemeente prosumptie zou moeten ondersteunen of stimuleren. **35% van de panel-respondenten geeft aan geen problemen te ondervinden bij het telen in hun tuin, volkstuin of buurtmoestuin** (N=393). Respondenten die wel problemen tegenkomen, lopen aan tegen **problemen met een natuurlijke oorzaak** zoals slakken en plantenziektes, maar ook **problemen met een menselijke oorzaak**, zoals het hebben van weinig tijd of kennis. Bij de open antwoorden kwamen de volgende problemen nog voorbij: de oogst is altijd klaar als je op vakantie bent, vogels eten de oogst, de tuin is (te) ver van het huis of iemand wil meer bij huis telen, de grondsoort is ongeschikt, katten of honden poepen in de tuin, slakken, of weersomstandigheden als te veel regen, late vorst of droogte. Eén respondent schrijft dat de gemeente een stuk van de volkstuinen heeft onteigend om daar koophuizen te plaatsen: *"Dit bevordert het hebben van een volkstuin niet. Sommige mensen hadden al tientallen jaren daar een tuin en zijn er vanaf gestuurd door de gemeente"*. Tenslotte: *"We zitten aan de Westerdreef. Ik vraag me wel eens af of het wel zo gezond is om iets uit eigen tuin te eten daardoor. Bovendien bederft het lawaai van de Westerdreef het plezier"*.

Tabel 8. Problemen ondervonden door panel-respondenten (in percentages) (N=393).

Probleem	%	Probleem	%
Slakken en ander ongedierte	46	Slechte afwatering, wateroverlast of droogte	7
Te weinig tijd	25	Overlast van knaagdieren	6
Plantziektes	19	Diefstal van gewassen of oogst	4
Te weinig kennis en ervaring	18	Vernielingen, vandalisme	3
Te weinig zonlicht (bijv. Door schaduw van bomen)	14	Klachten van burenen	2
Te weinig teelgrond	10	Geen hulp (bijv. van gezinsleden)	2
Slechte grond	9	Anders	7
Fysieke (lichamelijke) klachten	8		

We hebben de panel-antwoorden over problemen en moeilijkheden afgezet tegen opleiding en leeftijd. De resultaten hiervan zijn te zien in tabel 9. Een aantal opvallende punten (waarvan de meeste niet verbazen):

- Mensen met basisschool, VMBO of Mavo geven het vaakst aan geen enkel probleem te ondervinden;
- Hou ouder mensen worden, hoe minder problemen ze ondervinden. Dit wordt ondersteund door de bevinding dat hoe ouder men is, hoe minder vaak men te weinig kennis en ervaring rapporteert. Daarnaast, hoe hoger opgeleid, hoe vaker mensen te weinig kennis en ervaring ervaren;
- Hou ouder mensen worden, hoe minder vaak ze te weinig tijd hebben voor hun tuin, en hoe vaker ze fysieke klachten hebben;
- Slakken en ander ongedierte lijken het grootste probleem te zijn voor de meeste respondenten. Daarna komen andere problemen die met de natuurlijke omstandigheden te maken hebben (weinig zonlicht, slechte grond, slechte afwatering, etc.);
- Problemen met andere mensen (klachten van burenen, diefstal van oogst en vernieling), komen relatief weinig voor.

Tabel 9. Problemen ondervonden door panel-respondenten, afgezet tegen opleiding en leeftijd (N=zie x-as). Let op: de eerste leeftijdscategorie is extra groot omdat er weinig respondenten in deze categorieën waren.

Welk van de volgende problemen ervaart u?	Basis/Vmbo/MAVO (n=28)	MBO (=77)	Havo/VWO (=40)	HBO/universiteit (=229)	25-44 (n=52)	45-54 (n=91)	55-64 (n=112)	65+ (n=127)
Geen enkel	57%	40%	25%	34%	21%	32%	35%	45%
Te weinig kennis en ervaring	7%	12%	25%	21%	35%	18%	17%	12%
Fysieke klachten	3%	10%	13%	7%	0%	7%	8%	12%
Te weinig tijd	14%	18%	25%	30%	52%	26%	32%	7%
Te weinig teelgrond	4%	11%	13%	9%	21%	11%	10%	4%
Slechte grond	11%	6%	13%	8%	15%	14%	7%	2%
Slechte afwatering, wateroverlast	11%	5%	13%	6%	8%	10%	7%	3%
Te weinig zonlicht	11%	12%	15%	14%	19%	11%	15%	11%
Klachten van burenen	0%	1%	5%	2%	2%	2%	4%	1%
Diefstal van gewassen of oogst	11%	4%	5%	3%	4%	4%	4%	5%
Vernielingen, vandalisme	4%	4%	0	3%	6%	2%	2%	3%
Plantenziektes	14%	16%	18%	21%	29%	27%	14%	12%
Overlast van knaagdieren	11%	8%	3%	5%	19%	3%	7%	8%
Slakken en ander ongedierte	36%	51%	43%	47%	46%	47%	49%	43%
Geen hulp (bv van familie)	0	0	3%	26%	19%	22%	18%	16%

Bijna een kwart van de panel-respondenten geeft aan meer te willen telen dan ze doen (zie tabel 10. Let op: deze vraag is niet door alle respondenten ingevuld. De helft van de respondenten die deze vraag heeft ingevuld geeft aan meer te willen telen, maar de invullers vormen minder dan de helft van

het totaal aantal panel-respondenten). Ze ervaren daar echter verschillende belemmeringen voor. Tijdgebrek is ook hier een belangrijke factor (62%), evenals het ontbreken van voldoende ruimte (56%) en het ontbreken van voldoende kennis en vaardigheden (30%). Ook stellen meerdere respondenten dat volkstuinen te ver weg zijn of dat onduidelijk is waar grond beschikbaar is.

Tabel 10. Panel-respondenten reageren op een aantal stellingen (in percentages).

Stelling	%	N
Ik zou graag meer willen telen dan ik nu doe	50.8	392
Ik zou het liefst volledig in mijn eigen behoefte aan groenten en fruit willen voorzien	27.5	393
Ik zou graag samen met anderen een buurtmoestuin willen beheren	11.8	389
In Almere zijn voldoende mogelijkheden om zelf eetbare gewassen te telen	36.3	391
De gemeente zou het zelf telen van groenten en fruit (meer) moeten stimuleren	55.4	392

In de interviews is niet specifiek ingegaan op problemen met prosumptie. Wel vertelt respondent 13 dat het lastige van een project als Herenboeren is dat niet iedereen dezelfde principes of wensen heeft, maar je wel gezamenlijk aan een project werkt: *"Dat is natuurlijk nog wel een issue, hoe zo'n gemeenschap zich ontwikkelt."*

Sommige respondenten uit het Oosterwold onderzoek geven aan dat het verbouwen van voedsel tegen kan vallen. Het is meer werk of moeilijker dan gedacht. Bovendien kost het allemaal ook tijd om te groeien en te ontwikkelen: *"Kleigrond, en regen, maakt buiten bijvoorbeeld tomaten kweken lastiger. De paardenmest zet ik nu nog handmatig om tot compost, maar dat willen we nog middels zo'n systeem met luchttoevoer versnellen, zodra er weer meer tijd en geld is. (aerated manure composting). Verder: had gehoopt wat meer tijd te hebben, die wordt opgeslokt door de paarden. En je gewone werk ernaast. Ten uitvoer brengen van plannen: je moet het leuk vinden. Dusdanig leuk, dat je andere dingen opzij zet, mensen die denken een groot kavel snel te vullen en lekker vrijstaand te gaan wonen, zullen waarschijnlijk teleurgesteld raken. Wij hebben 2 jaar non-stop gewerkt eraan: elke dag, avond, en weekend die vrij was eraan besteed. En ook geld ervoor opzij gezet."*

3.5.2 Kennis

Sommige panel-respondenten ervaren gebrek aan kennis als probleem bij het telen van gewassen (zie hierboven). In de interviews is niet naar belemmeringen gevraagd, maar we hebben interview respondenten wel gevraagd hoe ze aan de benodigde kennis komen, bijvoorbeeld voor het telen van de planten, voor het vinden van de beste plekken om producten uit het wild te halen, voor het houden van bijen, en voor het koken met en verwerken van de producten. **Uit de antwoorden blijkt dat mensen verschillende manieren gebruiken om aan kennis te komen. Soms zijn ze bewust op zoek naar kennis (via internet, boeken, het vragen aan anderen), maar vaak ook gebeurt het geleidelijk:** kennis is bijvoorbeeld van vroeger overgedragen, respondenten proberen dingen uit en experimenteren. Zo leidt ervaring tot kennis.

"Door dingen die mij overgedragen zijn door mijn oma en mijn vader, die kweekte ook nog steeds plantjes. Als ik het niet weet, zoek ik het op, tegenwoordig op internet, vroeger in boeken of ik vraag het aan mensen. In de loop van de jaren bouw je dan kennis op." R4

"Je ontdekt het op een goed moment. Ik woonde hier aan de Lindengouw en ik hoorde dat er lindebloesems zouden moeten zijn. Ik heb er twee jaar over gedaan om te ontdekken wanneer ze er waren. Nu weet ik dat en nu ruik ik het." R6

"Als je in de tuin bent, komt er iemand bij het hekje staan, en vraagt, heb je ook paksoi? En dan begint het. (...) En dan leggen ze uit. Soms ken je de groentesoort, maar de benaming nog niet, of net andersom. Dan zeggen ze van kom maar even mee, mijn tuin is daar, ik ga even wijzen hoe het eruit ziet. Zo leer je dan, dat is dan het leerzame. Kijk, ik ga dat vanmiddag klaarmaken met gerookt vlees. Dan zeg je, hoe maak je dat klaar dan?" R7

Een aantal mensen geeft aan dat ze interesse hebben in het onderwerp, waardoor kennis makkelijk blijft hangen of ze iets opvalt. Bovendien zijn mensen soms ook bij bepaalde organisaties betrokken waardoor ze kennis opdoen (Staatsbosbeheer, IVN), of hebben ze een studie gedaan waardoor ze meer van het onderwerp weten.

"Ik heb Milieuhygiëne in Wageningen gestudeerd over bodemkwaliteitsbeheer. Dus ik heb wel een voorsprong wat dat betreft. Het begrip van een klein ecosysteem creëren rondom huis is natuurlijk ook heel erg gevoed vanuit mijn professionele kennis. Plus dat ik daarin ook geïnteresseerd ben en ook boeken lees zoals Permaculturen in Moestuinen." R11

"Dat is gegroeid in de tijd, denk ik. Ik heb gewoon altijd veel interesse gehad in planten en in buiten en natuur. Dus als je dan buiten ergens loopt, dan valt je iets op. Van kinds af aan weet ik de namen van bomen en struiken. Ik weet van kinds af aan dat je iets kunt doen met wat daaraan groeit. Dus daar heb je dan een oog voor." R1

Voor sommige activiteiten is iets specifiekere kennis nodig: de imker heeft een imkercursus gevolgd, en voor het eten van bepaalde producten uit het wild is soms ook goed vooronderzoek nodig (of het niet giftig is bijvoorbeeld). Respondent 13, die lid is van een Herenboerenproject, geeft aan dat er vooral kennis nodig is om het groepsproces te managen, omdat er bijvoorbeeld verschillende verwachtingen of wensen zijn in zo'n groep: *"Dan moet je zeker zorgvuldig zijn. Mensen zitten er met die €2000,- in. Die willen het product, en dat moet veilig zijn, moet lekker zijn, het is een hele complexe wereld"*. Evenzo is er kennis nodig over hoe een organisatie als Herenboeren het beste werkt – met betrekking tot de verantwoordelijkheden en risico's bijvoorbeeld.

3.5.3 Tijdsinvestering

In de interviews zijn we ingegaan op hoeveel tijd respondenten besteden aan de verschillende vormen van prosumptie. **Respondenten vonden dit over het algemeen een moeilijke vraag om te beantwoorden, niet alleen omdat er grote verschillen zijn tussen de seizoenen (de piek voor het telen ligt in de lente; de piek voor de verwerking van de oogst in zomer en herfst, en in de winter is er vaak minder te doen), maar ook omdat veel werkzaamheden 'tussendoor gebeuren' of juist maar een paar keer per jaar nodig zijn.** Zie bijvoorbeeld dit gesprek tussen respondent 6 en zijn vrouw:

R6: *"Ik ben ook niet de hele dag in de tuin bezig, zo is het ook helemaal niet. Maar dat loopt ook ontzettend door elkaar. (...) Het is heel moeilijk uit te drukken. Wat zullen we zeggen, Dina [niet haar echte naam], hoe veel tijd kost al onze groenverlangens? Twee dagen in de week?"* Dina: *"In de zomer ben ik er elke dag wel een poos. Maar in de winter natuurlijk in verhouding bijna niet. Twee dagen."* R6: *"Ieder twee dagen in de week."* (...) Dina: *"Maar je moet wel het gemiddelde nemen, want in de winter is dat niet zo."* R6: *"Over die walnoten kan ik het wel vrij precies zeggen. Samen zijn we ongeveer ieder jaar ongeveer drie ochtenden bezig, dus bij elkaar zes ochtenden per jaar. In totaal ongeveer drie keer een keer rapen. Daar heb je thuis nog een beetje werk aan, maar niet veel, een beetje drogen en zo. (...) En ik loop iedere dag wel even in de tuin. Maar dat is een kwartier."*

Een aantal respondenten geeft aan bijna elke dag naar de tuin te gaan. De lengte van het verblijf kan dan variëren van een kwartiertje tot een paar uur, afhankelijk van wat er gebeuren moet. Respondent 5, die bij een buurttuin betrokken is, werkt elke week op een vaste dag twee uur in de tuin. Andere respondenten schatten 4 tot 8 uur, meer dan tien uur, tot zestien uur, of zelfs twintig uur per week aan de tuin te besteden. Daarbij valt op dat mensen die gepensioneerd zijn of zonder werk zitten doorgaans meer tijd in de tuin besteden dan andere respondenten.

Een groot deel van de tijd zit in de verwerking van de producten, wat soms ook neerkomt op een korte handeling gevolgd door een tijd wachten, waarop weer een andere handeling volgt. Ook de imker geeft aan vooral op specifieke tijden bepaalde werkzaamheden te moeten verrichten.

"Nu hoef ik er niks aan te doen, die bijen zitten erin en dat is goed. Behalve tussen kerst en oud en nieuw. Dan moet je die varroamijten bestrijden. Het begint in maart: dan controleer je ze voor de eerste keer als het een beetje warmer is. En bij dat controleren haal je die kast open en dan kijk je erin en dat duurt in maart vrij kort. Het is koud, je moet snel werken. (...) Je kijkt erin. Het fysieke in die kast kijken duurt zeker niet meer dan tien minuten, maar je moet er naartoe. (...) Alles bij elkaar ben je er gauw een paar uur mee bezig. In maart doe je dat dan bijvoorbeeld één keer en in april drie keer, in mei elke week dus dan is het vier keer. En daarna neemt het weer een beetje af." R8

Ook respondenten uit Oosterwold vinden het moeilijk inschatten hoeveel tijd ze besteden aan hun stadslandbouw activiteiten. De één schat een uur per dag, een ander enkele uren per dag, of zelfs zes uur per dag. Anderen spreken over acht of tien of vijftien uur per week. Weer een ander geeft aan dat de hovenier snoeit, en dat hij of zij zelf tussendoor het één of ander doet, maar dat lastig is te zeggen hoeveel dat is, ook omdat het met pieken komt. Alle respondenten geven aan dat het sowieso meer is dan ze aan stadslandbouw besteedden voor ze naar Oosterwold kwamen (of ze verwachten dat het meer wordt wanneer ze daadwerkelijk naar Oosterwold verhuizen): *"Veel meer. Maar dat is logisch als je van een tuin van 50m² naar een tuin van 2000m² gaat. Alleen al het maaien kost een uur, schoffelen of plukken of... ook meerdere uurtjes per week. Maar ja, we zijn er veel meer bezig, voorzagen, opkweken, bijhouden, etc."*. De meesten van hen geven aan dat ze vinden dat ze er genoeg tijd aan besteden, en dat minder prettig zou zijn (daarnaast vinden ze dat ze er genoeg land voor gebruiken). Een enkele respondenten is daar stellig in: *"Ik doe het omdat het er bij hoort. Meer loont niet. Elk appel die ik pluk kost mij geld."* Eén persoon vindt dat hij of zij er te weinig tijd aan besteedt.

Almere Buiten Foto: auteurs

4 Het aanbod: wat de markt biedt

Op internet lijkt het begrip prosument over het algemeen (nog) niet opgepakt door media/webshops. Op 'de moestuin' wordt echter wel flink ingespeeld. De grote tuin- en buitenwinkels hebben allemaal een moestuin-sectie, maar ook verschillende supermarkten verkopen tegenwoordig groentezaden. Ook zijn er diverse websites voor groenliefhebbers en hobbytuinders, die vaak ook ingaan op moestuinen. Daarnaast zijn er enkele communities specifiek gericht op moestuinders die zelf eetbare planten verbouwen. Mooiemoestuin.nl, Velt.be of makkelijkemoestuin.nl zijn hier voorbeelden van. Ook Bol.com biedt verschillende boeken aan op de onderwerpen 'urban gardening' en 'moestuin'. Een eerste indruk is daarom dat deze markt zich de laatste jaren enorm heeft ontwikkeld, van bedrijven die de klassieke tuinbenodigdheden (zaden, gereedschappen, apparatuur) aanbieden tot bedrijven die zich richten op hightech indoor teeltsystemen als onderdeel van het moderne interieur. Dit hoofdstuk start met een beknopt overzicht van wat de markt nu al biedt, opgedeeld in fysieke inputs enerzijds en kennis anderzijds. Daarna volgen twee verhalen van Almeerse ondernemers die ingespeeld hebben op de trend van prosumptie.

4.1 Fysieke inputs

4.1.1 Algemeen

Het houden van een moestuin op kleinere oppervlakten is populair bij grote huis- en tuinstijlenfabrikanten. Ikea speelt in op de wens om je eigen kruiden te verbouwen met een urban gardening/vertical gardens inspiratiepagina, en met handige oplossingen (<https://www.wired.com/2016/05/ikeas-clever-kit-makes-indoor-farming-easy-itll-get/>). Deze zijn zelf ontwikkeld of in partnerschap (<https://www.dezeen.com/2018/11/29/ikea-tom-dixon-urban-farming-gardens/>, <https://www.hortidaily.com/article/9038872/ikea-invests-in-home-farming-company/>).

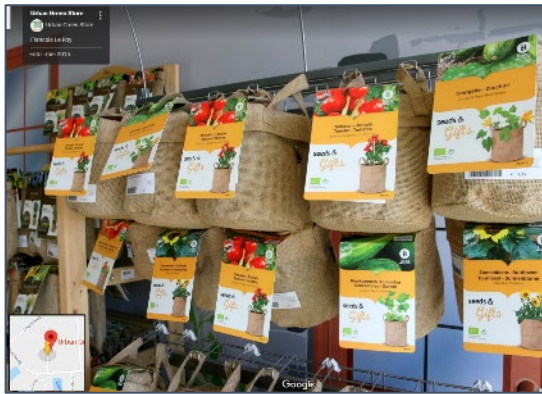

Foto's gemaakt in de IKEA in Utrecht (voorjaar 2019) Foto: auteurs

Intratuin hint ook op een kruidentuin op je balkon; Welkoop biedt allerlei producten aan voor moestuinen en tuinieren in het algemeen.

Daarnaast bestaan er verschillende 'urban' tuinwinkels die specifiek inspelen op het kweken van voedsel in de stad. Deze vaak online webwinkels bieden tools en zelfs planten, pootgrond, en zaaigoed

aan dat specifiek voor stadstuinen of balkon moestuinen geschikt is. In Lelystad is een groothandel gevestigd die een aparte sectie heeft geopend voor 'urban gardening': Urban Greenstore.

Urban Green Store en Intratuin (Screenshots van de betreffende websites)

Een uitdaging is het ontwerpen van systemen die bijdragen aan zelf-voorzienendheid (of in ieder geval dit claimen te doen) maar geen al te grote verandering van levensstijl vereisen. Microfarm is een bijvoorbeeld van een "plug and play" systeem om thuis microgroenten te telen (<https://www.mother.life/nl/microfarm/>, <https://www.ad.nl/koken-en-eten/nieuwe-trend-mini-groenten-telen-in-je-woonkamer~a902bbd6/>). Zie <https://www.youtube.com/watch?v=HIw9bxz73c0> voor een filmpje van een andere zelfbouwkit. LIVIN Farms maakt systemen om thuis meelwormen te kweken op GFT afval. Ook zijn er diverse aanbieders van producten om thuis zelf paddenstoelen te kweken op bijvoorbeeld koffiedik.

LIVIN Farms Foto: auteurs

Ook zijn er verschillende bedrijven die het binnenshuis verbouwen faciliteren met hightech indoor growing systems, zoals Vegger (www.vegger.nl) en GrowX in Amsterdam (growx.co). Volgens één van de initiatiefnemers van Vegger is het, hoewel er meer systemen op de markt komen, (nog) moeilijk om echt door te breken in deze markt omdat de productie niet efficiënt genoeg is - waardoor de prijs van het uiteindelijke product hoger uitvalt dan in de gangbare landbouw. Dat maakt deze systemen vooral interessant wanneer er ook iets anders beoogd wordt (zoals een groen en daarmee rustgevend interieur in verzorgingstehuizen). Toch heeft ook Hyundai een soortgelijk systeem ontwikkeld.

Het indoor-growing systeem van Vegger

Foto: auteurs

De (technische) oplossingen die geboden worden om zelf groenten te kunnen kweken worden steeds robuuster (bijvoorbeeld steeds meer gericht op voorkomen van uitval) en meer omvattend (steeds meer gericht op het veiligstellen van een breder scala aan inputs). Sommige bedrijven richten zich op totaal oplossingen voor groepen burgers die zelfvoorzienend willen worden:

<https://www.farmfromabox.com/>. Maar ook voor de veeleisende hobbyist is er inmiddels een uitgebreid aanbod (<https://homegrownfarms.com.my/product-category/balcony-aquaponic-system/>, <http://www.home-grown.net.au/products/AP/>). Tevens is aan de orde dat hoe serieuzer de claim is dat echt een alternatief geboden wordt voor het gangbare voedselsysteem, hoe meer ook het onderscheid vervaagt tussen de consumentenmarkt en de professionele markt (zie bijvoorbeeld <https://www.owngreens.com/> bedient beide).

4.1.2 Zaden en plantgoed

- Er is een trend van bloemenzaden naar groentezaden (<https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/article/2015/04/vreekens-zaden-in-dordrecht-een-beetje-terug-naar-de-middeleeuwen-1740561W/>, <https://www.bejo.nl/johnnys-selected-seeds-zet-zich-voor-biologische-producten-en-duurzaamheid>).
- Er zijn vrije zaden en er zijn zaden en gewassen die men niet zelf kan vermeerderen. Als protest tegen de zaden onder octrooi zijn er communities waar mensen onderling zaden uitwisselen als (<https://aseed.net/>, <http://desireland.ie/spuds/>). Spuds is bijvoorbeeld een citizen science project waarbij burgers zelf allerlei soorten aardappels telen en daarmee meehelpen schurftresistente variëteiten te ontdekken en te ontwikkelen als protest tegen de GM schurftresistente variëteiten.
- Omdat het ontkiemen van zaden enige kennis en geduld vraagt, en hobbytelers dat niet altijd in voldoende mate hebben, zijn er ook (vaak gangbare) tuincentra (met een hoek eetbaar groen) die zich richten op de verkoop van zaailingen.
- Ook zijn er gespecialiseerde winkels voor een rijke variëteit aan plantmateriaal (oude rassen, exotische rassen, minder productieve maar wel extra smaakvolle rassen, etc.) (<http://www.batterijen.nl/>; <https://www.bomenenzo.nl/>), of voor de prosumert in het algemeen.

4.1.3 Groei medium

De stad kent een grote variëteit aan grondsoorten, niet allemaal even geschikt om op te telen en niet altijd vrij van verontreiniging. Er is (vanuit klimaat verandering) een probleem met tuinaarde gebaseerd op veen, dat snel oxideert en tot broeikas gassen uitstoot leidt (Quantis 2012, <https://www.warum-torf.info/download/comparative-life-cycle-assessment-of-horticultural-growing-media-based-on-peat-and-other-growing-media-constituents>). We zien daarom ook meer stabiele groeimediumen in opkomst: kokos, keramiek, vulkanische steentjes, glaswol, etc. Op daken en balkons is

behoefte aan een groeimedium dat van zichzelf niet zwaar is. Ten behoeve van paddenstoelen gaat het afhankelijk van de soorten om houtsnippers maar ook om koffiedrab (https://www.rotterzwam.nl/en_US/page/rotterzwam-growkit).

4.1.4 Meststoffen

Het gaat om specifieke meststoffen gericht op de teelt in moestuinen. Er zijn allerlei varianten in de handel: tuinaarde verrijkt met meststoffen of pure meststoffen die je in je eigen tuin toepast (<https://www.pokon.nl/moestuin/>). Mensen willen ook zelf composteren. Er zijn allerlei handige compost bakken op de markt, die je ook op balkons kunt plaatsen, en die niet gaan stinken (<https://www.hungrybin.co.nz/>). Een verhaal apart is het gebruik van meststoffen van menselijke oorsprong: humanure. Er zijn allerlei advies diensten hoe hier verantwoord mee om te gaan (<https://humanurehandbook.com/>).

4.1.5 Water

Naast het gebruik van leidingwater is er de mogelijkheid regenwater op te vangen (<https://www.kunststofregenton.nl/>). Tevens zijn er experimenten met afvalwater (dat naast verontreinigingen ook nutriënten kan bevatten).

4.1.6 Licht

In een verstedelijkte context is er een grote diversiteit aan plaatsen qua licht intensiteit: plaatsen in de volle zon en plaatsen in de schaduw van gebouwen. Hierop kan de gewaskeuze zich aanpassen. Daarnaast wordt er in toenemende mate geteeld onder kunstlicht, ook voor eigen gebruik. Er zijn allerlei apparaten om dit efficiënt te doen (lichtreceptuur, roterende beweging naar lichtbron toe, remote control, etc.).

4.1.7 Temperatuur (klimaat beheersing)

De stedelijke omgeving is meestal rijk aan microklimaten: plaatsen waar de specifiek lokale klimaat omstandigheden afwijken van de generieke omgevingsomstandigheden. Dit omdat er bijvoorbeeld grote massa's stenen zijn die warmte overdag opslaan overdag en 's nachts afgeven (de slangenmuren, <https://www.lowtechmagazine.com/2015/12/fruit-walls-urban-farming.html>). Naast deze passieve vormen van klimaat regulatie zijn er ook actieve vormen, bijvoorbeeld de klimaatregulatie bij indoor teelt systemen.

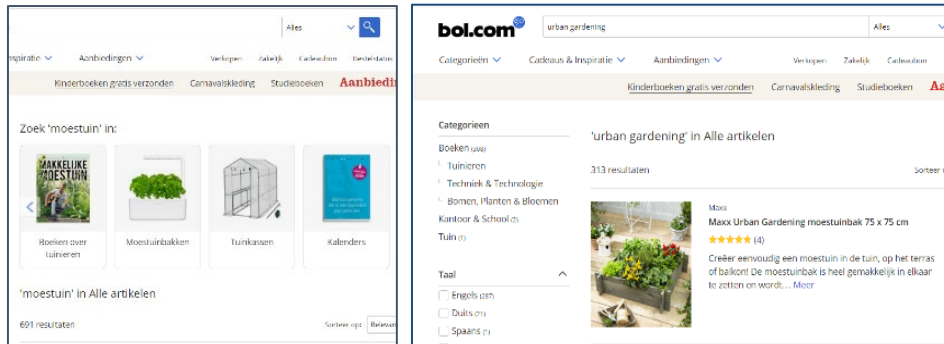
4.2 Kennis

Naast het combineren van de juiste fysieke inputs in een bepaald teeltsysteem voor een bepaald doel op een bepaalde plaats, gaat het ook om het beschikken over de juiste kennis en ervaring. Dit kan gaan van het lezen van de gebruiksaanwijzing op de verpakking of via internet (<https://www.mijntuin.org/>), tot het organiseren van gespecialiseerd teeltadvies, via natuur en milieuorganisaties (bijvoorbeeld ondersteuning bij de AH moestuin actie), of via meestal publiek gefinancierd professioneel advies voor hobbytuinders (<https://www.dhs.wisconsin.gov/physical-activity/foodsystem/gotdirt.htm>). In 2018 kwam er ondersteuning voor de thuis telers vanuit IVN (<https://www.ad.nl/home/met-een-beetje-hulp-lukt-het-ah-moestuintje-dit-jaar-wel~aee6cea5/>). Het Belgische Velt timmert al vele jaren aan de weg (ook in Nederland) met voorlichting, advies, demonstraties en studiegroepen over ecologische teelt van groenten en fruit (<https://www.velt.be/>).

Leveranciers van tuinbenodigdheden doen ook aan educatie en advies (Intratuin Stamp je eigen moestuin uit de grond, <https://vimeo.com/24773001>, <https://www.youtube.com/watch?v=t1YzTdK7IWY>, deze moestuin actie was voor die van AH). Daadwerkelijke ondersteuning kan ook worden geboden door een betaalde professional (<http://www.thebackyardfarmcompany.com/>, <https://www.spinfarming.com/buy/>, <http://www.detuinbutler.nl/>).

Ook zijn er steeds meer apps op de markt, die een grote range aan informatie bij elkaar halen om op de specifieke situatie toegesneden advies te geven. Daarnaast zijn er ook verschillende boeken over bijvoorbeeld moestuinieren te krijgen, zoals bij Bol.com.

Zie tenslotte bijlage 1 voor een greep uit de verscheidenheid aan websites rondom prosumptie.

Screenshots van Bol.com met daarop de resultaten van de zoekopdrachten 'moestuin' en 'urban gardening'

4.3 Almeerse ondernemers zien kansen

Ook Almeerse ondernemers zien kansen in prosumptie. Hieronder twee voorbeelden van zulke ondernemers. Ten eerste Johan Smits, die een boomkwekerij heeft op land van Oosterwolders. Ten tweede Ron van Zwet, die volkstuinten aanbiedt in de kas.

StadsBomerij

Johan Smits heeft een boomkwekerij in Almere Oosterveld, StadsBomerij. Op het land van zeven verschillende mensen kweekt hij biologische fruitbomen. Mensen stellen de grond gratis ter beschikking. Johan verkoopt de bomen die hij opkweekt, maar laat een deel ervan staan als compensatie voor de grond: *"Als je een boomgaard aanlegt dan staat er een boom en dan acht meter verderop staat de volgende boom en zeker in het begin zijn die bomen nog klein, dus er zit heel veel ruimte tussen, dus daar heb ik eigenlijk op ingespeeld van nou als ik nou vier jaar lang die ruimte kan benutten en na die vier jaar zijn die bomen gewoon groter, dan hebben zij wat en ik"*.

Johan geeft aan dat er genoeg mensen zijn die hun land beschikbaar stellen. Momenteel heeft hij zoveel aanbiedingen dat er ook niemand meer op de wachtlijst kan. Idealiter wil hij ongeveer achtduizend vierkante meter onderhouden. Het eerste jaar heeft hij er zesduizend aangeplant: de bedoeling is dan ieder jaar tweeduizend erbij te planten om op die manier spreiding te creëren in welke bomen klaar zijn om verkocht te worden. De meeste mensen die grond ter beschikking stellen vinden Johan's plan 'gewoon leuk'. Vaak hebben ze zelf geen groene vingers, of simpelweg te weinig tijd: *"Die heeft uiteindelijk anderhalve hectare gekocht maar die moet nog beginnen met bouwen, dus die heeft gewoon helemaal geen tijd om zijn land bij te houden en die heeft het dan wel en die vindt het gewoon heel erg leuk dat er alvast iets gebeurt en ook dat hij weet van straks staan er al dingen van mij die al opgekweekt zijn."*

De verkoop van de bomen zelf is lastiger dan het vinden van land. Johan heeft een crowdfunding actie gehouden. Mensen investeren in de boomkwekerij, en krijgen uitbetaald in bomen. Dat betekent dat niet alleen een deel van de investeringen kan worden betaald, maar dat ook een deel van de bomen al is verkocht. Daarnaast valt de klandizie echter nog enigszins tegen: *"Misschien zijn het eigenlijk nog niet zo heel veel mensen toch die met hun tuin bezig zijn. Want hoeveel wonen er uiteindelijk, dat zijn er toch vier vijfhonderd, waarbij een groot aantal ook al de tuin ingericht heeft of zoeken ze toch naar andere wegen, andere manieren collectief goedkoop ergens anders inkopen. Maar dat is voor mezelf nog een beetje een zoektocht"*. Mensen blijken voornamelijk laagstam te kopen, omdat ze dat makkelijker vinden – je kunt de oogst makkelijker plukken en de bomen geven eerder fruit.

ONZE Volkstuin onder glas

Een andere Almeerse ondernemer die kansen zag in prosumptie is Ron van Zwet, van ONZE volkstuin onder glas. In zijn kas verhuurt hij stukken grond als volkstuin aan ruim 300 klanten. Groenten groeien goed in het warmere klimaat, en van Zwet verkoopt plantjes die door een professionele kweker zijn opgekweekt, waardoor de kans op een succesvolle oogst groter is. Mensen huren gemiddeld 25 vierkante meter, en daar kunnen ze, volgens van Zwet, met een gezin van vier ongeveer driekwart jaar van eten. Overigens richten veel mensen zich vooral op de luxegewassen als tomaten en pepers (in plaats van bijvoorbeeld aardappels of tuinbonen): ze streven minder naar zelfvoorzienigheid. Tuinders worden bovendien geadviseerd niet teveel ineens te planten, maar bijvoorbeeld een paar slapplantjes per week, zodat er een gestage stroom oogst ontstaat. ONZE biedt 'verzorgpakketjes' aan, waarbij een deel van het werk op de tuin wordt gedaan, maar geen enkele klant maakt daar gebruik van. Wel wordt standaard de tuin besproeid tijdens twee weken zomervakantie. Chemische bestrijdingsmiddelen spuiten is verboden.

Van Zwet geeft aan dat het vooral jonge gezinnen zijn die land huren op zijn volkstuin. Er is ook een grote Surinaamse gemeenschap (ongeveer 60% van de klanten). Ze komen om Surinaamse groenten te verbouwen, en dat biologisch te doen. Om deze doelgroep beter te bedienen, verkoopt hij ook veel Surinaamse plantjes – die niet alleen door zijn volkstuin-klanten, maar ook door andere Surinamers worden gekocht om thuis in de tuin te zetten. Van Zwet herkent grofweg drie groepen klanten: 1) De 'zomergroep', die rond september stopt met tuinieren: *"Echt de zoonabbidders en echt de warme plantenkwekers. Die helemaal niks geven om die sla of die paksoi of die dingetjes in de winter. Ze willen die zomergroenten kweken, die warme planten."* 2) Een "grote groep die ook 's winters gewoon één, twee keer per week komt, en dat is niet nodig voor je moestuin, maar dat is wel nodig voor je rust en je ontspanning." 3) Mensen die elke dag komen – dat is een kleine groep. Een enkeling verkoopt oogst aan anderen, om op die manier de tuin te financieren.

Hoewel er dus een grote Surinaamse gemeenschap is, geeft van Zwet aan dat de tuin zelf (in plaats van de gezelligheid) voor de meeste mensen toch de voornaamste reden is om een tuintje te huren: *"Dat is denk ik negentig procent de reden. En dat het dan nog met elkaar heel gezellig is, je bent gelijkgestemd, want je hebt dezelfde toch een beetje passie. Ja, en dan zeker met die Surinamers onderling, Suriname is natuurlijk ook niet zo groot. Dus ze komen elkaar tegen van vroeger uit de straat in Suriname, of een broertje, het kan soms echt hilarisch zijn."* Overigens is de doelgroep van ONZE anders dan die van een traditionele volkstuin, omdat het 'geen dagrecreatie' is door de kleinere tuinen, de beschermde omgeving voor de planten en het feit dat de plek zich ook niet goed leent om met een groepje op te recreëren (bijvoorbeeld barbecueën na gedane arbeid). Van Zwet geeft tot slot nog aan dat het voor veel mensen uiteindelijk niet gaat om het echte kweken - *"Ik heb Surinaamse vrouwen die hier komen, schoentjes uitdoen en met de blote voeten op de grond lopen. Gewoon het contact willen hebben met de aarde"* – maar meer om de lol van het tuinieren: *"Hoe stoer vinden ze het op een Surinaams feest als ze hun eigen sopropo hebben, of hun eigen antroewa."*

5 Het perspectief: conclusies en aanbevelingen

5.1 Belangrijkste conclusies

In dit laatste hoofdstuk keren we terug bij de ambtenaar die we in het eerste hoofdstuk opvoerden. Wat betekenen de bevindingen in dit rapport voor het stedelijk voedselbeleid? We hebben gezien waar het concept prosumptie in de wetenschappelijke literatuur vandaan komt, dat er verschillende visies op zijn, en dat, hoewel vaak anders genoemd, het fenomeen prosumptie ook in de literatuur rondom voeding herkend wordt. Ook hebben we gezien dat verschillende marktspelers, van bedrijven die indoor hightech teeltsystemen leveren tot supermarkten inspelen op deze markt maar dat ook Almeerse ondernemers kansen zien. In die zin kunnen we concluderen dat er 'iets' aan de gang is en dat er in elk geval een bepaalde groep mensen is die zich hiermee bezig houdt.

Maar hoe groot die groep is en hoe breed het onderwerp wordt gedragen, is natuurlijk vooral belangrijk voor onze ambtenaar. Om die vraag te beantwoorden kijken we vooral naar hoofdstuk 3 – de resultaten van de enquête en interviews. En dan is het maar net hoe je die bekijkt of het glas halfvol is, of halfleeg. Daarbij is de moeilijkheid dat we geen duidelijke referentie hebben: we zijn ons niet bewust van eerdere soortgelijke studies in Almere of een andere Nederlandse stad^{3,4}. Dus of prosumptie groeit, gelijk blijft, of krimpt, is moeilijk te zeggen. De enquête laat zien dat er aan de ene kant veel respondenten zijn die op een bepaalde manier iets doen wat onder onze definitie van prosumptie valt. Ze hebben een plantje in de vensterbank, ze hebben een appelboom of een vierkante-meter-bak in de tuin, of ze plukken bramen of rapen walnoten. Veel Almeerders (twee derde van onze panel-respondenten) zijn dus op een bepaalde manier bezig met voedselproductie. Dit is een grotere groep dan we hadden verwacht.

Anderzijds leren we dat het oppervlakte dat ze gebruiken voor een moestuin in de achtertuin vaak klein is, en dat de eigen oogst maar een klein deel is van de dagelijkse kost. Bovendien bleek het aantal respondenten met een volkstuin of betrokken bij een buurttuin (wat vaak meer inzet vereist en/of een grotere oogst oplevert), klein. In die zin is de schaal waarop men bij prosumptie betrokken is bescheiden. Daarom zijn de resultaten op twee manieren te interpreteren: ja, prosumptie is iets waar veel Almeerders zich mee bezig houden, maar nee, dat gebeurt niet op grote schaal in termen van oppervlakte of oogst. Desalniettemin, prosumptie lijkt daarmee wel iets 'normaals' te zijn, iets waar veel mensen zich in elk geval op een bepaalde manier of wel eens mee bezig houden. Ze zijn dus niet compleet verwijderd van voedselproductie. Bovendien laten de interviews zien dat prosumptie voor sommige mensen erg belangrijk is (ook voor mensen met relatief kleine tuinen of oogsten). Daarom concluderen we dat prosumptie wel degelijk potentie heeft in Almere.

Gedacht vanuit potentie, is het interessant om te weten wat mensen dan motiveert – ook om mensen te kunnen bewegen en in te kunnen zetten op hun enthousiasme. Uit dit onderzoek blijkt dat mensen vooral betrokken zijn bij hun voedselproductie omdat ze het leuk vinden om te tuinieren (of te plukken/rapen/etc.). Het hobby-aspect blijkt dus erg belangrijk. Dat gaat dan zowel om het plezier van buiten zijn en met de handen werken, als om de lol van het zelf produceren, van het zelf iets gemaakt hebben en de vruchten van je arbeid kunnen plukken. Duurzaamheid en gezondheid zijn voor de meeste mensen bijzaak. Alleen mensen die bij een buurttuin betrokken zijn, geven aan specifiek voor duurzaamheid te gaan, net als een enkele interview respondent. Deze conclusie is in de wetenschappelijke literatuur overigens niet nieuw (zie Renting et al., 2012).

Hoewel duurzaamheid dus geen belangrijke motivatie bleek, zagen we wel dat mensen die betrokken zijn bij prosumptie vaker boodschappen doen op andere plekken dan de supermarkt (wat erop kan wijzen dat ze vaker lokaal, seizoensgebonden of op een andere manier 'duurzamer' voedsel consumeren, al is dit geen hard bewijs). Anderzijds blijken mensen naast het seizoen vooral op de

³ Overigens zou het goed kunnen zijn dat prosumptie in Almere meer voorkomt dan in andere grote Nederlandse steden, omdat in Almere relatief veel mensen beschikken over een achtertuin.

⁴ Kortright en Wakefield (2011) onderzochten in hoeverre mensen in Toronto, Canada, groenten, fruit, noten en kruiden verbouwden in de achtertuin. 54% van de respondenten bleek dit te doen. Smith en Jehlička (2013) vonden dat in 2010 43% van de Tsjechische bevolking een deel van hun voedsel zelf verbouwde: in Polen was dit 53 tot 59% (afhankelijk van de leeftijdsgroep). In die zin zijn onze cijfers vergelijkbaar.

prijs te letten bij hun aankopen. Ook maken de interviews duidelijk dat het moeilijk is een directe link te leggen tussen prosumptie, motivaties voor prosumptie en duurzaam koopgedrag. Mensen zijn (over het algemeen) nou eenmaal niet erg consequent.

Uiteindelijk sluiten onze conclusies naadloos aan bij de literatuur over het hoe en waarom van prosumptie: mensen zoeken zeggenschap en verantwoordelijkheid, en willen vooral weer zelf iets maken. Dat betekent niet dat ze meteen 'alles' zelf willen doen, en al hun voedsel zelf willen maken. Het zou goed kunnen dat een kleine tuin de behoefte aan 'met de handen in de aarde zitten', en 'een eigen product maken' al bevredigt. Bovendien: de praktijk is vaak weerbarstiger dan de plannen. Ons voedselsysteem is grotendeels gericht op gemak voor de consument, en onze dagelijkse praktijk met de vele verantwoordelijkheden en de vaak strakke programma's maakt het moeilijk om veel tijd te steken in prosumptie (een belemmering die makkelijker te overwinnen is als het niet zozeer gaat om prosumptie, maar om een plezierig tijdverdrijf). Zelfs in Oosterwold, dat specifiek als doel heeft mensen betrokken te laten zijn bij de voedselproductie, hebben bewoners moeite dat in de praktijk te brengen (zie bijlage 2 voor hoe prosumptie in Oosterwold, uit het onderzoek van Eelco Bos, denken over stadslandbouw in Oosterwold).

Almere Poort Foto: Arjan Dekking

5.2 Suggesties voor de gemeente

De vraag is wat de gemeente - onze ambtenaar met voedsel in de portefeuille - kan met bovenstaande conclusies. Alvorens die vraag te beantwoorden keren we eerst kort terug bij onze enquête. Hierin hebben we respondenten namelijk ook gevraagd wat de gemeente zou kunnen doen om prosumptie te stimuleren (en of dat überhaupt zou moeten). 217 enquête respondenten vinden dat de gemeente meer zou kunnen doen om prosumptie te bevorderen. Ze zien vooral kansen voor de gemeente met meer aanplanten, communicatie over zelf telen, het stimuleren van kinderen om erbij betrokken te raken, en het beschikbaar stellen van ruimte.

Tabel 11: Mogelijkheden waarop de gemeente prosumptie zou kunnen bevorderen (panel enquête, in percentages) (N=217).

Stelling over wat de gemeente zou kunnen doen	%
Meer eetbaar fruit en noten in de openbare ruimte aanplanten	66
(meer) communiceren over de mogelijkheden van zelfteelt in Almere	57
Kinderen/jongeren interesseren voor zelfteelt	55
Ruimte/grond aanbieden voor bijv. moestuinen	54
Netwerken organiseren voor mensen die samen willen telen	35
Anders	8

Hoewel één panel-respondent stelt dat de gemeente zich niet teveel met dit onderwerp moet bemoeien, geven respondenten ook allerhande eigen suggesties voor de gemeente om prosumptie te stimuleren: een plek waar je je grond kan laten testen, tips hoe je met een paar vierkante meters toch kunt tuinieren, fruitbomen in de wijk snoeien, schooltuinen aanleggen, duidelijk maken dat het toegestaan is om in de openbare ruimte te plukken, mensen enthousiasmeren voor het gebruik van de fruitbomen en publiciteit geven aan verenigingen, volkstuinders niet onteigenen en een voedselbos aanleggen. Enkele opmerkingen die het waard zijn om integraal op te nemen:

"Geld beschikbaar stellen voor actieve bewoners om binnen een buurtje kleinschalig uit te wisselen over zelfteelt en wedstrijdje waarin producten aan elkaar worden getoond."

"Ik ben als leerkracht werkzaam op een basisschool in Almere Poort. Ik vind het een gemis dat er geen schooltuinen in de wijk zijn. Voor kinderen vind ik het belangrijk dat ze leren hoe ze een tuintje kunnen onderhouden en leren hoe fruit, groenten, kruiden en bloemen groeien."

"Meer stimulans voor natuurlijk tuinieren door de hele stad. Meer acties > tegels in de achtertuin / voortuin eruit en planten erin. Bewustzijn voor gezond en lokaal voedsel stimuleren. In de buurt meer fruitbomen aanplanten. Natuurlijk voedsel moet weer natuurlijk en vanzelfsprekend worden. Initiatieven in Oosterwold van kweken van planten tot productie van groenten en fruit stimuleren, zichtbaar maken aan Almeerders".

"De plukbomen in de parken worden systematisch leeggehaald door professionals. Dit geldt vooral voor de hazelnoten en de kersen. Op die manier heeft een plukbos weinig zin voor de bewoners".

Verder blijkt uit onze conclusies dat een verhaal over gezondheid of duurzaamheid niet nodig (en wellicht niet handig) is: dit is voor de meeste respondenten een leuke bijkomstigheid, maar geen belangrijke drijfveer. Sigrid Wertheim-Heck bevestigt die bevinding. Het is belangrijk om bij 'de juiste' motivaties aan te sluiten, omdat er anders het risico is mensen juist van het onderwerp te vervreemden. Wertheim-Heck legt uit dat wanneer projecten als bijvoorbeeld volkstuinen geframed worden als 'duurzame urban farming' projecten, daarmee een breder scala aan motivaties over het hoofd ziend, dit soort tuinen in een hoek worden geduwd waarin niet iedereen zich thuis voelt. Het normatieve van zo'n frame kan dus problematisch zijn. Anderzijds, zo stelt ze, is het soms ook belangrijk om juist wel heel expliciet te framen, om erover te kunnen communiceren. Uiteindelijk kan het verbouwen van voedsel wel degelijk leiden tot een beter begrip van hoe we zorgvuldig moeten omgaan met de aarde. Mensen gaan de verantwoordelijkheid voor voedsel weer delen, ze gaan nadenken over en een rol spelen in voedselveiligheid.

Op basis van onze conclusies lijkt het zinvoller om in de communicatie vooral aan te sluiten bij 'het hobby aspect', en zelf verbouwen makkelijk te maken, bijvoorbeeld door eetbare gewassen aan te planten en dit kenbaar te maken. Respondenten ervaren gebrek aan ruimte, maar vooral aan tijd. **Voor de gemeente lijkt het daarom vooral belangrijke rol weggelegd in het faciliteren en ontzorgen.** Een inspirerend voorbeeld is de stad Anderlach in Duitsland. Deze stad heeft publiek eetbaar groen aangelegd dat door professionals wordt onderhouden (Bohn en Viljoen, 2014). Ontzorging en vooral facilitering hebben ook te maken met het aanbieden van kennis en ondersteuning. Sommige respondenten gaven immers aan meer kennis nodig te hebben. Groningen biedt met haar programma Eetbaar Groningen juist dat aan initiatiefnemers. In dat perspectief is het afstudeerproject van Studente Design for Interaction uit Delft Yağmur Gökçe ook interessant. Zij had specifiek als doel te onderzoeken hoe prosumpten uit Almere Oosterwold kennis kunnen delen en een community kunnen vormen. Als eindontwerp is zij gekomen tot zogenaamde DIY Exchange Hubs. Ze heeft dit eindontwerp getest tijdens Oosterwold Ontkient event (juni 2019).

"DIY Exchange Hubs are cube-like boxes for Oosterwolders to exchange things like gardening tools, books, seeds and excess produce. The hubs can be built by Oosterwolders with the help of the building manual, which includes drawings of the pieces, instructions about how to put them together and extended features that includes tips about coloring and functional differentiation of the hubs. Further, the hubs can be traced and tracked with the mobile application. Through the app, Oosterwolders may see the current status of the hubs, how to make use of the things that are in the hubs and further make a hub building request."

Meer informatie is te vinden in bijlage 3, en in de volgende opname:

<https://drive.google.com/file/d/1WlK-kSmU9ehxS50uLBSzOvMRqv95JjX/view?usp=sharing>.

5.3 Beperkingen en suggesties voor vervolgonderzoek

Bij ieder onderzoek zijn kanttekeningen te maken – zo ook bij dit onderzoek. Wij hebben ervoor gekozen om prosumptie breed te interpreteren omdat we niet het risico wilden lopen een grote groep potentiële prosumpten uit te sluiten. We wilden het hele spectrum in beeld brengen. Hoewel we onze vraagtekens plaatsen bij de mate waarin iemand met één basilicumplant of iemand die lid is van een pluktuin een prosumpt genoemd kan worden, rechtvaardigt het feit dat dit een eerste, verkennend onderzoek is, deze keuze. We wilden juist breder kijken dan alleen de buurttuinen en volkstuinen. De consequentie van het zo breed willen kijken, betekent echter ook dat je een 'breed zicht' krijgt. Met andere woorden, doordat we vooral een algemeen beeld hebben willen krijgen, hebben we nog weinig zicht op de details. Daardoor valt iemand met één perenboom in dezelfde categorie als iemand die bijna volledig uit zijn achtertuin kan eten: we hebben de categorieën niet specifiek kunnen uitwerken.

We hebben ervoor gekozen met categorieën te werken, op die manier werd het concept prosumptie tastbaarder voor ons. We hoopten ook een onderscheid tussen typen prosumpten te kunnen maken, en de icoontjes bijvoorbeeld op verschillende plekken in het rapport te laten terugkomen. Dat bleek een illusie: de categorieën lopen erg door elkaar heen, wat ook duidelijk werd tijdens de interviews. Veel mensen lijken zich op verschillende manieren met prosumptie bezig te houden. Voor vervolgonderzoek zou het zinvol zijn prosumptie meer in de diepte te onderzoeken, bijvoorbeeld door het smaller te definiëren en dan specifiek te onderzoeken wat het begrip inhoudt / kan houden.

Een ander punt is dat onze resultaten een sterke bias kennen: zowel de enquête-respondenten als de interview-respondenten vertegenwoordigen een specifieke groep. Ouderen en hoogopgeleiden zijn bijvoorbeeld oververtegenwoordigd. Dat was bijna onvermijdelijk (tenzij we onze middelen specifiek hadden ingezet om de ondervertegenwoordigde groepen te bereiken – daarmee zou het aantal respondenten echter een stuk lager zijn geworden). Voor deze verkennende studie wilden we, ondanks de nadelen, toch graag gebruik maken van de voordelen die het Almere panel ons bood (een groot aantal respondenten), en ingangen om interview respondenten van andere groepen te vinden hadden we niet of nauwelijks. Voor vervolgonderzoek adviseren we om wel naar een betere doorsnede van de Almeerse samenleving te kijken, ook al omdat bijvoorbeeld bepaalde immigrantengroepen juist veel aan prosumptie lijken te doen (mensen met een Turkse achtergrond verbouwen soms bijvoorbeeld op grote schaal groenten op volkstuincomplexen, en mensen van bepaalde culturen plukken relatief veel in het wild: het potentieel is daarmee groter dan ons onderzoek aangeeft). Het zou ook interessant zijn om meer mensen te spreken die juist weinig bij prosumptie betrokken zijn.

Tenslotte zou een vervolgstudie zich kunnen richten op veranderingen door de tijd. Nu deze eerste studie is gedaan, is het interessant te kijken hoe de situatie er over vijf of tien jaar uitziet. Evenzo is het zinvol te onderzoeken of mensen die alleen een plantje in de vensterbank hebben op termijn ook bij andere vormen van prosumptie betrokken raken, of dat het koopgedrag van prosumpten mettertijd verandert (met andere woorden, of er spillover effecten zijn, en wat die dan zijn). Daar heeft het huidige onderzoek nog te weinig inzicht in kunnen geven.

Referenties

Almere (2009). Concept Structuurvisie Almere 2.0. Almere.

Bohn, K. and Viljoen, A. (2014). *Germany*. In: *Second Nature Urban Agriculture. Designing Productive Cities*. Viljoen, A. and Bohn, K. (eds), London and New York: Routledge, pp. 92-99.

Campbell, C. (2005). The craft consumer: Culture, craft and consumption in a postmodern society. *Journal of Consumer Culture*, 5(1), pp. 23-42.

Comor, E. (2011). Contextualizing and critiquing the fantastic prosumer: Power, alienation and hegemony. *Critical Sociology*, 37(3), pp. 309-327.

Cruz, I., Ganga, R., and Wahlen, S. (2017). *Contemporary collaborative consumption: An overview*. In: *Contemporary Collaborative Consumption. Trust and Reciprocity Revisited*. Cruz, I., Ganga, R., and Wahlen, S. (eds.), New York: Springer, pp. 1-15.

Dekking, A.J. (2018). Stadslandbouw in Almere; De stand van zaken op 1 november 2017. Wageningen University & Research, Open Teelten, Lelystad

Dusi, D. (2017). Investigating the exploitative and empowering potential of the prosumption phenomenon. *Sociological Compass*, 11, e12488.

Dusi, D. (2018). Beyond prosumer capitalism: Retaining the original understanding of prosumption. *Current Sociology*, 66(5), pp. 663-681.

Eden, S. (2017) Blurring the boundaries: Prosumption, circularity and online sustainable consumption through Freecycle. *Journal of Consumer Culture*, 17(2), pp. 265-285.

Grinnell, C.K. (2009). From consumer to prosumer to produser: who keeps shifting my paradigm? (We do!). *Public Culture* 21(3), pp. 577-598.

Izvercianu, M., Şeran, S.A., and Branea, A-M. (2014). Prosumer-oriented value co-creation strategies for tomorrow's urban management. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 124, pp. 149-156.

Jansma J.E. and Dekking A.G.J. (2016). Pivotal Position for Large-Scale Urban Agriculture in Bottom-Up Development in Almere. *Urban Agriculture Magazine* 31, pp. 46-48.

Kortright, R., and Wakefield, S. (2011). Edible Backyards: A Qualitative Study of Household Food Growing and its Contributions to Food Security. *Agriculture and Human Values* 28, pp. 39-53.

Planbureau voor de Leefomgeving (2019). Dagelijkse kost. Hoe overheden, bedrijven en consumenten kunnen bijdragen aan een duurzaam voedselsysteem. PBL Planbureau voor de Leefomgeving Den Haag.

Renting, H., Schermer, M, and Rossi, A. (2012). Building Food Democracy: Exploring Civic Food Networks and Newly Emerging Forms of Food Citizenship. *Int. Jnl. of Soc. of Agr. & Food*, 19(3), pp. 289-307.

Rifkin, J. (2014). *The zero marginal cost society: The internet of things, the collaborative commons, and the collapse of capitalism*. New York: St. Martin's Press.

Ritzer, G. (1993) *The McDonaldization of society: An investigation into the changing character of contemporary social life*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Ritzer, G. (2015a). The "new" world of prosumption: Evolution, "return of the same," or revolution? *Sociological Forum*, 30(1), pp. 1-17.

Ritzer, G. (2015b). Prosumer capitalism. *The Sociological Quarterly*, 56, pp. 413-445.

Ritzer, G. and Jurgenson, N. (2010). Production, consumption, prosumption: The nature of capitalism in the age of the digital 'prosumer'. *Journal of Consumer Culture*, 10(1), pp. 13-36.

Ritzer, G. and Miles, S. (2019). The changing nature of consumption and the intensification of McDonaldization in the digital age. *Journal of Consumer Culture*, 19(1), pp. 3-20.

Smith, J. and Jehlička, P. (2013). Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners. *Journal of Rural Studies*, 32, pp. 148-157.

Steel, C. (2009). *Hungry City: How Food Shapes Our Lives*. London: Vintage Books.

Toffler, A. (1980). *The third wave*. London: Collins.

Troye, S.V., Supphellen, M. and Jakubaneš, A. (2012). The consumer as a co-producer and prosumer: Convenience food marketing. In: Rudolph, T., Schlegelmilch, B.B., Franch, J., Bauer, A., & Meise, J.N. (eds.) *Diversity in European marketing: Text and cases*. Wiesbaden: Springer Gabler, pp. 179-192.

Visser, A., Dekking, A., Jansma, J.E., Lahr, J. Roosenschoon, O., Grashof-Bokdam, C., Ozinga, W., Ottburg, F., Belgiers, D., and Schmidt, R. (2019). *Eetbare stad Almere; een globale inventarisatie van eetbare soorten in de gemeente Almere*. Wageningen Universiteit en Research, Open Teelten, Lelystad.

Wertheim-Heck, S. and Lanjouw, J. (2018). Wat eten we vandaag? Pleidooi voor de menselijke maat in voedselsystemen (83-112). In: *De buik van de stad; Toekomstperspectieven op voedsel, stad en land*, Uitgeverij Van Gennep ism Flevo Campus, Almere.

Yamaguchi, K. (1990). Fundamentals of a new economic paradigm in the information age. *Futures* 20:10. pp. 1023-1036.

Bijlage 1 Websites gericht op prosumptie

Website	Wat
https://www.braumarkt.com/onze-producten/inmaken.html	Inmaken van fruit en groente uit eigen tuin; winkel in Almere die producten en apparatuur verkoopt voor zelf-brouwen, zuivel maken, inmaken
https://www.groei.nl/moestuin	Website voor mensen met een tuin. Aparte rubriek voor moestuinen; groenspot - om dingen aan te bieden of tips voor websites
https://www.makkelijkemoestuin.nl/	Website met alles over moestuinen - een app voor moestuinonderhoud - mensen delen hun moestuinervaring en foto's - webshop voor starterspakketten etc.
https://www.velt.be/	Velt (Vereniging voor Ecologisch Leven en Tuinieren) is de vereniging voor al wie milieuvriendelijk aan de slag wil in de tuin. Ze heeft 18.000 leden en 130 lokale groepen in België en Nederland.
https://www.mooiemoestuin.nl/moestuin/	Website over moestuinen met video's recepten, instructies; verkoopt boeken en zaaiagenda's
https://www.welkoop.nl/advies/tuin/plant-en-zorg/smullen-uit-eigen-tuin/moestuin	Welkoop heeft een pagina over moestuinen, benodigdheden en webshop producten
https://www.mijntuin.org/shop/buiten/moestuin	Producten voor moestuinen
http://www.urbangreenstore.nl/	Een winkel in Lelystad met dingen voor urban gardening; website met webshop van Hollands-glorie. Ook instructies over zelf thuis kweken van bijv. tomaten, cranberries of wasabi
http://www.hollands-glorie.net/	Groothandel voor urban gardening
https://www.urbangardenshop.nl/	Webwinkel voor urban gardening
https://www.garden-culture.nl/	Webwinkel voor urban gardening
https://www.canna.nl/nl/nieuws/urban-growing/	Website en shop van Canna, producent van potgrond o.i.d. Ook voor thuis kweken - ze bieden starterspakketten aan voor urban growing
https://www.ikea.com/nl/nl/inspiratie/urban-farming-en-verticaal-tuinieren.html	Inspiratiepagina met enkele producten voor stijlvol urban gardening
https://wormenkwekerijwasse.nl/2017/02/19/wormen-kweken/	Wormen kweken om gft af te breken of om de wormen zelf. Te gebruiken voor bijv. vissenvoer
https://www.homegreen.nl/?gclid=Cj0KCQIA-c_iBRChARIsAGCOpB3xIN6L-RD9KglHVR4gDzNa3qsH_Vkrxev46MNbvSGLp_TM2LdJNQEaAp-REALw_wcB	Zelf paddenstoelen kweken - webwinkel met producten voor zelf kweken van paddenstoelen
https://moestuinland.nl/	Webshop voor zaden en accessoires voor moestuinen

Bijlage 2 Oosterwold: Prosumers' paradise?

De respondenten uit het onderzoek van Eelco Bos is gevraagd of ze vinden dat Oosterwold een voorbeeld is van stadslandbouw. Zeven respondenten vinden van wel, maar opvallend is dat dit veel mensen zijn die er nog niet daadwerkelijk wonen. Anderen vinden van niet, omdat het te amateuristisch is, of te klein, of omdat er geen stad is. Wat men onder stadslandbouw verstaat verschilt dan ook. Voor de een is het landbouw bij de stad, voor de ander gaat het om korte ketens. Weer een ander ziet het meer als persoonlijke voedselproductie: *"Dat ik er lekkere en voedzame producten kan produceren waarmee ik elke avond gezond en makkelijk kan koken. Ook levert het een hele grote bijdrage aan de insectenpopulatie en de biodiversiteit. Zeker in een grote stad als Almere is het van belang dat groot stedelijk gebied wordt gecompenseerd met genoeg natuur."* En weer een ander staat er veel pragmatischer in: *"Onkruid. Voor mij geen romantiek. Voor ons is stadslandbouw geen argument om in Oosterwold te gaan wonen. Wij staan er veel nuchterder in als de vele mensen met een roze wolk in hun hoofd. Maar nu dit van ons verwacht wordt doen we natuurlijk wel mee, maar op onze manier: fruit en onder de bomen gras met robotmaaier. Verder een paar vierkante meter voor rode bietjes, boerenkool, sla en spinazie vers te snijden voor de keuken. En uiteraard zullen we konijnen en kippen houden en misschien een paar eenden voor eigen lekkere eieren. Geiten zouden we ook wel willen maar kleindierhouderij voor vlees en eieren wordt door de gemeente niet gezien als stadslandbouw. Vreemd eigenlijk."*

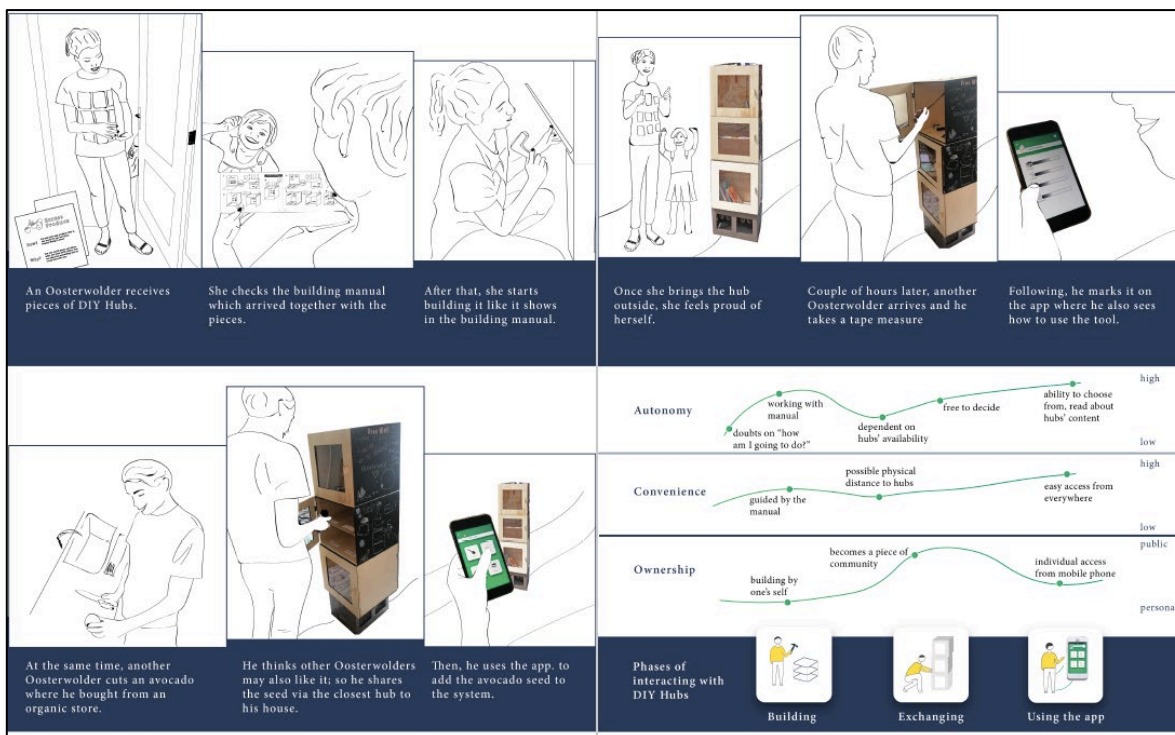
De meningen zijn verdeeld over de vraag of de inwoners van Oosterwold genoeg doen aan stadslandbouw. Een aantal mensen die er al wonen vinden dat andere Oosterwolders te weinig doen (*"Nog niet interessant voor biodiversiteit. Saaie tuinen"*), maar de meesten zijn niet voor strenge controles: *"Ja en nee m.b.t. controle. Ik zou niet weten hoe. Wat ik niet vindt kloppen is dat mensen er gewoon een villawijk van maken. Eén fruitboom en dat is het dan. Dat was niet de bedoeling. De percentages zeggen minder dan zou moeten. Sommigen hebben minder percentages maar zijn wel fanatiek. Er wordt te streng gedaan over het houden van dieren die niet voor productie zijn. Die horen wel bij een boereengebied, en leveren mest. Wees daar schappelijker in. En hoe wil je controleren? Hoeveel planten, plantafstand? De gemeente heeft geen besef. De term 'paar fruitbomen zijn niet genoeg' kreeg ik te horen eerst bij hen. Ja, maar de plantafstand op klei is bij notenbomen 10-12m... En als je wel producten hebt, wie controleert of je het niet gewoon laat weggroten?"* De moeilijkheid wordt duidelijk verwoord door deze respondent: *"Het begrip stadslandbouw is ruim, en je plan 5 jaar geleden kan in de praktijk volledig anders uitpakken. Een tuin kost veel geld, iets wat doorgaans een probleem is als je net een nieuw huis hebt met nieuwe inrichting, de aanleg is door de klei best een uitdaging, het duurt lang voor je echt productie hebt, tenzij je een kas hebt, maar daarvoor zijn weer regels die dat lastig maken (bvo op je kavel etc). En hoeveel percentage is je appelboom die je nu plant? Stamdikte? Kruingrootte? Kruindiameter over 20 jaar? En wat er onder staat, telt dat dubbel? Of niet? (Bijv aardbeien en kruisbessen en verbena onder je appelbomen, bonen groeiend tegen de palen die de boom ondersteunen). Het is allemaal niet zo zwart wit. Controleren heeft geen zin, je hebt nl geen pressiemiddel. Vertrouw erop dat eenieder die hier gaat wonen hier wil wonen met de groene gedachte. Maar ook daarvoor geldt, er zullen mensen tussen zitten die elektrisch rijden, vegetarisch zijn en toch een sauna hebben, tot mensen met een vervuilende auto, houtkachel maar wel altijd netjes hun afval scheiden en een hoge productie uit hun moestuin halen. Er is niet echt een goed of verkeerd. Je hebt altijd een duurzamere of groene of meer stadslandbouw- keuze, maar die zul je om verschillende redenen niet altijd maken."* Tenslotte: *"Project Oosterwold is in de kern een zelfontwikkelend programma. Dus in vrijheid moeten de stedelingen hun eigen weg vinden voor een nieuwe manier van samenleven (community, natuur, lucht en ruimte, onaangenaamheden van natuur zoals onkruid en marters/vossen en in toekomst wolven). Daar past geen controle en angstuioefening bij van buitenaf. Laat de mensen het allemaal zelf ontdekken en er lol in krijgen."* Een ander geeft aan dat men elkaar wel moet aanspreken.

Veel respondenten hebben overigens wel plannen om zelf meer aan stadslandbouw te gaan doen. Ze willen bijvoorbeeld meer groente verbouwen, dieren gaan houden, zelfvoorzienend worden, meer groente weggeven, een voedselbos aanleggen, workshops geven. Andere respondenten geven echter aan dat Oosterwold wat hen betreft niet (enkel) om productie gaat: *"Experiment Oosterwold is geen oplossing voor moderne voedsel productie. Zo bekeken is het geldverkwisting en ruimteverkwisting. Oosterwold moet men anders zien. Oosterwold is louter mogelijk vanwege het hoge welvaartsniveau waarin wij in Nederland leven. Het is een sociaal project om mensen communities te laten vormen en weer opnieuw te leren samen door problemen heen te gaan en op te lossen. Oosterwold kan bron van conflicten zijn, maar hier worden conflicten opgelost omdat je niet om elkaar een kunt. Er is een soort van onderlinge afhankelijkheid ingebouwd in het project."* en *"Ik wil benadrukken dat ik Oosterwold een heel goed project vind, omdat: 1. Genereert sociale samenhang; werkt op natuurlijke wijze aan communities waar onze maatschappij van eenlingen zo'n behoefte aan heeft.; 2. Vrije invulling; 3. Op nieuwe manier nemen mensen hun maatschappelijke verantwoordelijkheid in: Zo zijn er mensen die een fietsrustpunt beginnen (landelijk netwerk), als buurtje een buurthonk creëren. ; 4. Wij gaan een modern christelijk kapelletje in onze tuin bouwen waar mensen op hun eigen tijd en eigen wijze God kunnen aanbidden/contempleren. (...) 5. Oosterwold levert verantwoordelijke mensen op: mensen houden rekening met elkaar.; 6. Maar het heeft zijn prijs: velen denken dat men er goedkoop kan bouwen. Dat is niet het geval doordat je acht keer zoveel grond moet kopen dus je bent hetzelfde kapitaal nodig als in traditionele zin. Het is dus een project voor mensen die in de top van de piramide van Maslov leven (volkomen zelfvervulling). Oosterwold is dus een luxe project, daarom is zoiets alleen mogelijk in welvarend Nederland."*

Bijlage 3 DIY Exchange Hubs

De tekst in deze bijlage is geschreven door Yağmur Gökçe en is daarom in het Engels.

3.1 The design

Figuur: Yağmur Gökçe

My final design to stimulate knowledge exchange amongst prosumers in Oosterwold consists of the following elements

Hanging tools: Inspired by the results of thing-ethnography; roles of gardening tools in the practice are deconstructed. Tools are presented to Oosterwolders in a neutral form, while they are hanging from the ceiling. This creates an unbiased first interaction with the tools.

Free wall: Made from chalkboard paint, free wall provides space for hub users to express anything they want through the surfaces of hubs. Oosterwolders may ask each other questions, leave comments, express their thoughts not only about gardening but also about other things that may concern the neighbourhood. This kind of a free space is integrated into the design since it's an opportunity for Oosterwolders to express meanings they associated with food growing and the practice of prosumerism. This kind of a collective expression may open new ways of thinking among Oosterwolders and even strengthen shared opinion.

Illustrations: One side of each box is designated to an illustration which represents the content of the box. This way it becomes easier to identify what is inside of which box. Also, illustrations enable hubs to be perceived from a distance.

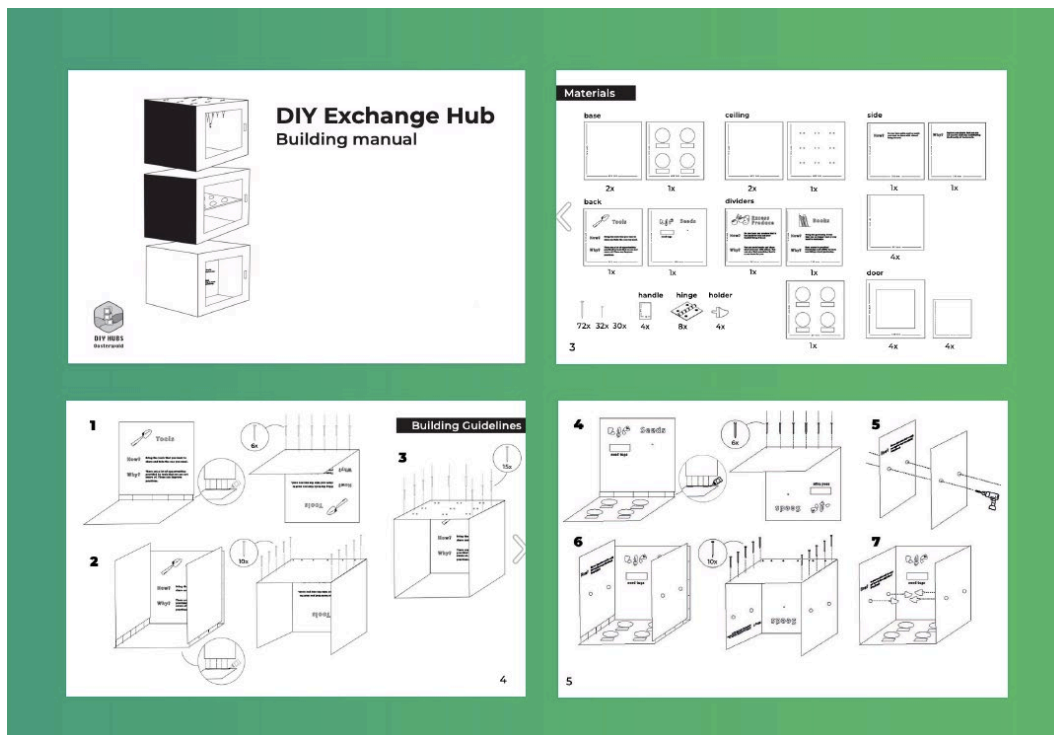
Visible community building: By making hubs from pieces and then putting it to the desired communal spaces, Oosterwolders create a visible community building. This unhidden way of neighbourhood creation, enhances notions like ownership, relatedness towards the space people live in.

Exchange of things: Hubs act like a base to actualize the practice of exchanging. This kind of a centralized spot is designed on purposely instead of doing it through solely an online platform to ensure that practice of exchanging is visible in the community.

Standing look: Boxes standing on top of each other; compose a hub. If considered individually, they are cubes for storage but once they are put on top of each other, they occupy space like humans do; stand still and claim presence. This is where they become exchange hubs.

Building Manual: https://issuu.com/yagmurgokce/docs/manual_diy_hubs_completed. Building manual of DIY Exchange Hubs is a guide for Oosterwolders to be able to make the hubs on their own. The hubs can be made with family, neighbours or alone depending on preference. When it comes to distribution of the manuals, it is expected that the building manual, together with the laser cut file will be available online from a domain that is easily reachable to Oosterwolders.

- By introducing a do-it-yourself way of building, DIY Exchange Hubs aim to be aligned with Oosterwold's vision and mission about giving the power to inhabitants to make the city.
- Building manual enables Oosterwolders to become makers of the hubs. This gives them autonomy; by being able to construct hubs on their own, as well as ownership of the hubs; since they put effort in it. These two qualities are expected to trigger prosumers who already grow a lot but also grab attention of the ones who are willing to start out new things.
- Extended Features to foster skills: Extended features section provides ways of differentiating hubs in terms of visibility and functioning through small interventions that can be achieved by using everyday materials such as duck tape, corn starch etc. This way, it is expected that Oosterwolders improve their abilities and creative skills by practicing various possibilities of making that are presented with the name extended features.

Figuur: Yağmur Gökçe

DIY Exchange Hubs Application: prototype: <https://invis.io/2RSJ4WC9YUH>. Mobile application of the hubs is designed in order to keep track of the exchangeable things that are available in the hubs of Oosterwold. It aims to make the hubs as convenient and accessible as possible through letting its users have control over the hub. The application has 4 main functions that allow users to perform (1) sharing, (2) checking hubs' existing status, (3) seeing their own profile and (4) requesting to build a hub. Once an Oosterwolder wants to share a tool for instance, she has to indicate some basic information about the tool for the other Oosterwolder who is going to pick it up in the future. The information that is asked from the initial owner are the name of the tool, step-by-step information about how to use it, any special instances to use the tool and a photo of it so that the other person

will know how to use it. For the other person who wants to check out the hubs and what they contain, she is first asked to choose a hub. Once the selection is made, then the app displays overall status level of the hub. At that moment, the user decides what she wants to take and she can see detailed information about that particular thing that she is about to take. This allows Oosterwolders to reach relevant practical information about seeds, tools, excess produce or books that are available to them through their mobile phones.

Figuur: Yağmur Gökçe

3.2 Reactions of prosumers during Oosterwold Ontkiemt

I presented my design during Oosterwold Ontkiemt (<https://www.oosterwoldontkiemt.nl/>). One of the most dominant comments made to the hub was “..it is some kind of a dream that we have been talking about” by many visitors with different words. Visitors told that they usually exchange with the neighbors that they already know or with family members who live close by. They expressed interest to the hubs by telling “this makes sharing central” or “..we now have a space for only sharing”. Six visitors wrote their names and email addresses to order one pack of DIY Exchange Hub for their own streets; which wasn’t expected at the beginning of the testing but shows success of the design.

Besides these positive reactions, it is understood that durability of the hubs turned out to be the only concern that may negatively affect usage of the hubs in the future. Weather related issues like heavy wind, rain and snow; security issues when it comes to theft and food maintenance rose as three main concerns regarding durability. As a solution to tackle with bad weather, occasional hub responsables are suggested by couple of visitors, so that they can take the hubs in and out depending on external conditions.

Additionally, the hubs are found to be similar with Peerby app and public neighbourhood libraries. Visitors who thought that the design is similar to Peerby added that visibility of the hubs encourages and further makes exchanging more transparent. When it comes to allocation of the hubs, fifteen visitors marked in front of their houses for desired location whereas twelve visitors marked their own street.

The results suggest that Oosterwolders are more willing to use the hubs than building them. Even though the number of inhabitants who are willing to take initiative to build and to use are similar, the latter is stronger in terms of willingness. Interestingly, experienced prosumers are more likely to be

willing to initiate hub building compared to beginners and newcomers. Also, the number of beginners who are willing to initiate building is higher and stronger than the number of newcomers. All of the experienced visitors declared that it is very likely for them to use the hubs in the future with half of the beginner visitors. The rest of the beginners and newcomers still think that they will use the hubs but not as strong as experienced ones.

These results suggest that experienced prosumers are more likely to start and promote DIY Exchange Hubs in Oosterwold. This further propose that getting in touch with active initiatives may bring the project one step closer to actual implementation of the hubs. Additionally more than half of the visitors think that the hubs are accessible and convenient. Among those visitors; the ones who slightly disagree with this statement are both experienced ones. The reason for this might be distance of the hubs to their gardens. Since they spend most of their time in the garden; literally going to the hubs may be perceived as not so convenient or accessible. Nonetheless, more than half of the visitors, regardless of their experience level, think that the hubs are accessible and convenient. Similarly, more than half of the visitors think that hubs will improve the relationship between them and their neighbors. This holds for more than half of each prosumer type; so both for experienced, beginners and newcomers. The results indicate that there's still room for improvement for the accessibility and convenience of the hubs.

Foto: Yağmur Gökçe

Almost all of the visitors thought that DIY Hubs can be part of Oosterwold. This suggests that overall the design fits with Oosterwold in the eyes of inhabitants. When it comes to whether DIY Hubs will improve gardening skills, more than half of the visitors thought so. Interesting enough, the ones who thought that hubs wouldn't change their gardening skills are all beginners; and all of the experienced visitors declared that it will definitely improve gardening skills. Lastly, visitors didn't hold a strong opinion about the likelihood of hubs to increase confidence about do-it-yourself approach. However, more than half of the experienced prosumers together with a beginner thought that hubs may let them more confident about DIY approach.

These outcomes suggest that there is a strong opportunity for DIY Exchange Hubs to become part of Oosterwold.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen University & Research

Open Teelten

Edelhertweg 1

Postbus 430

8200 AK Lelystad

T (+31)320 29 11 11

www.wur.nl/openteelten

Rapport WPR 799

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein.

De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.
